

The Project Gutenberg eBook of Aikakausien vaihteessa: Historiallisia kertomuksia, by Kyösti Wilkuna

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Aikakausien vaihteessa: Historiallisia kertomuksia

Author: Kyösti Wilkuna

Release date: November 26, 2012 [EBook #41494]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK AIKAKAUSIEN VAIHTEESSA: HISTORIALLISTIA
KERTOMUKSIA ***

E-text prepared by Tapio Riikonen

AIKAKAUSIEN VAIHTEESSA

Historiallisia kertomuksia

Kirj.

KYÖSTI WILKUNA

WSOY, Porvoo, 1910.

SISÄLLYS.

Uuden ajan kynnyksellä.
Murrosajan mies.
Aamun miehiä.
Luopioita.
Tilipäivän iltana.
Viimeinen side.

UUDEN AJAN KYNNYKSELLÄ.

Kuvaus Turusta 1500-luvun alussa.

— Vielä ylemmäs tuuleen, hei-hei! sillä lailla! Jumalan ystävät jäävät jällelle ja jos tätä tuulenpuuskaa kestää, niin kohta meillä ei ole hätääkään.

Tuuli vinkui köysissä, pitkä peräsimenvarsi natisi ja korkealle kaartuvan keulan nipukassa olevan Pyhän Christoferin puisen veistokuvan kasvoille pärskyi vaahtoa vastaan vyöryvien aaltojen harjoilta. Ylhäällä märskorilla oli tähystämässä itse laivuri, nuori Hannu Kimalainen, joka enovainajansa lesken, Gertrud Karvataskun, laivalla purjehti Danzigista takaisin Turkuun. Kun kaupungin saksalaiset porvarit, joiden käsissä tähän aikaan ulkomainen kauppa melkein yksinomaan oli, katselivat nurjamielisesti niitä suomalaisia, jotka harjottivat vielä omilla aluksillaan kauppaa, ei Hannu Kimalainen ollut huolinut liittyä heidän laivueihinsa, vaan lähtenyt heinäkuun alussa yksinään uhkarohkealle retkelle Itämeren taa. Hän oli onnellisesti päässyt perille, myynyt voilastinsa sekä ostanut tilalle suolaa, humaloita, saksalaista olutta ja Alamaiden kankaita. Paluumatkakin oli käynyt onnellisesti, kunnes tunti pari sitten heidän lähestyessään Rymättylän eteläistä päätä tuli Sjalön saarten suojasta näkyviin kaksi epäilyttävää alusta, jotka heti kaikin voimin alkoivat pyrkiä kohti. Kimalainen miehineen huomasi heti niiden olevan joko vitaliveljeksiä, noita »Jumalan ystäviä ja kaikkien vihollisia», tai yhtähyvin tanskalaisia merisissejä, joita keväästä saakka oli näillä vesillä liikkunut, huolimatta siitä että rauhanneuvottelut Svante Sturen ja Hannu kuninkaan välillä olivat parasta aikaa käynnissä. Tuuli kävi länsi-luoteelta ja he olivat purjehtineet siihen saakka hyvällä laitasella, mutta kun nuo kaikesta päättäen vihollismieliset laivat ilmestyivät tavalliselle kulkuväylälle, käänsi Kimalainen vastatuuleen luoviakseen Rymättylän pohjoispäähän ja sieltä myötätuulta laskeakseen Turkuun.

Karvataskun alus oli aikoinaan vartavasten rakennettu kestävämpään kilpailussa merirosvojen kanssa. Se oli hätyyttäjäänsä sirotekoisempi ja heti vastaselle jouduttaessa näyttäisivät sen edut. Kun suunta otettiin niin ylös tuuleen kuin suinkin sieti, alkoivat kömpelötekoisemmat vihollisalukset huomattavasti jäädä. Tuuli oli täällä saaristossa kuitenkin puuskittaista ja yhtäkkiä Kimalainen, joka korkealta asemaltaan jännittyneenä tarkkasi vihollislaivojen liikkeitä, havahtui siitä, että purjeet hänen allaan alkoivat lepattaa.

— Hoi, Eerikki, nukutko sinä, peijakkaan körri? — huusi hän korkeassa peräkeulassa seisovalle vanhalle merikarhulle, joka peräsintä hoiti, — laske alemmas tuuleen eläkä kuhnaile!

— Juurihan minä pääsin ylemmäs kääntämästä ja nyt siinä jo että: »laske alemmas!» — murisi perämies, joka hänkin oli kiintynyt takaa-ajajia tähystämään.

— Etkö sinä, sen kuhnio, näe, että purje elää ja välimatka taas lyhenee! — huusi Kimalainen kärsimättömästi.

Peräsintanko natisi taas ja purjeet täytyivät uudelleen. Päivä ei ollut vielä puolessakaan kun he pääsivät Rymättylän pohjoispäähän. Kaapparit seurasivat vielä itsepintaisesti perässä, vaikka heidän täytyikin jo huomata takaa-ajajien turhaksi. Kun nyt Kimalaisen laiva kääntyi oikealle ja lähti myötätuuleen viilettämään Naantalia kohti, katosivat ne kokonaan näkyvistä.

— Niistä ei nyt enää ole vaaraa, kun sinä, Eerikki, vain osaat tämän väylän karit välttää, — huusi Kimalainen hyvillä mielin perämiehelleen, joka ylenkatseellisesti sylkäisten vakuutti vaikka tynnyrin parasta Lyypekin olutta juotuaan kulettavansa laivan siitä paikasta eheänä Turkuun.

Hannu jäi edelleen märskorille saadakseen ensimmäisenä nähdä kotikaupunkinsa, josta hän oli ollut ainoastaan kolmisen viikkoa poissa, mutta jonne hän ikävöitsi aivankuin ei olisi sitä vuosikausiin nähnyt. Hän oh pitkän solakka kaksikymmenvuotias ja oli hän melkein lapsuudestaan saakka elänyt enovainajansa perheessä, sillä isä, joka oli ollut piispa Maunu Särkilahden palveluksessa, oli kaatunut venäläissodan aikana Viipurin puolustuksessa ja äiti oli seurannut häntä hautaan vuosi sen jälkeen. Eno, jolla oli vain yksi tytär, Hannua kahta vuotta nuorempi Kirsti, oli tahtonut kasvattaa hänestä kauppaliikkeensä jatkajan ja siinä tarkoituksessa oli hän jo varhain saanut seurata enoaan Saksan ja Tukholman matkoilla. Kuollessaan kaksi vuotta takaperin oli eno ilmottanut toivonsa olevan, että Hannu ja Kirsti liittyisivät yhteen. Heitä olikin jo pienestä alkaen katsottu kuin luonnostaan yhteen kuuluviksi ja siltä kannalta he olivat itsekkin tottuneet asian ottamaan. Mutta varsinaisen rakkaudentunteen oli Hannu huomannut vasta viime talvena itsessään heräävän. Kirstiä oli alkanut lähennellä erään saksalaisen poika, suunnilleen Hannun ikäinen Arent van Asken, ja sikäli kuin Kirsti osotti tälle suopeuttaan, esiintyi hän kylmäkiskoisesti Hannua kohtaan. Tämä oli ikäänkuin avannut Hannun silmät näkemään, kuinka kaunis Kirsti oikeastaan olikaan ja mitä kaikkia hyviä ominaisuuksia hänen suloiseen olemukseensa kuului. Ja mitä enemmän Kirsti tuntui hänestä etääntyvän, sitä viehättävämmäksi tyttö kävi Hannun silmissä.

Kun merisisseistä ei enää ollut vaaraa, palasi Kirstin kuva taas Hannun mieleen. Suloisesti ailahti hänen rinnassaan ja hetkittäisin saattoi hänestä tuntua, että se on Kirsti, joka näkymättömin sitein vetää Turkuun kohti häntä ja hänen mukanaan koko laivaa. Hän veti voimakkaasti itseensä meren ja suolan tuoksua ja antoi katseensa liittää lehdevästä rannikkosaaresta toiseen. Märskori huojui

määrämittäisesti, tuuli suhisi purjeissa ja pani hulmuamaan hänen pitkän vaalean tukkansa. Pyhä Christofer keulassa nousi ja laski aivankuin se olisi ääneti kumarrellut joillekin näkymättömille olennoille aaltojen harjoilla.

Laiva liukui Ruis- ja Hirvisalon väliseen salmeen ja hetken kuluttua kuului märskorilta Hannun iloinen huuto:

— Hei, miehet, ollaan jo kotikynnyksellä: linna näkyy!

Kohta näkyivät alas kannellekin linnan harmaat muurit, jotka jykeinä ja suorasärmäisinä kuvastuivat kuulakkaa taivasta vasten. Tultiin linnanselälle, jossa hiljainen aallokko keinutti muutamia ankkuroituja sota-aluksia. Lähempänä Korpolaivuorta oli taas ankkurissa joukko hansalaisten laivoja, jotka pyöreine kylkineen ja korkeine keuloineen muistuttivat jättiläissimpukoita. Tornin huipulta kuului torventörähdys ja kun laiva liukui linnan eteläiselle sivustalle, ilmestyi ulkovallille linnan alivouti, joka tiedusteli mitä merelle kuului ja oliko vihollislaivoja näkynyt. Hannu, joka yhä viiپی märskorilla, huusi hänelle vastaan ja ilmotti seikkailustaan saaristossa.

Oli sunnuntai, ja tavallinen vilkas hyörinä satamassa ja joen molemmilla rannoilla oli tauonnut. Tuulimyllyt Kakolanvuorella, Puolalanmäellä ja Vartiavuorella seisoivat ja niiden harmaat siivet ojentelivat taivasta kohti. Linnan ulkovarustuksella lojui päivänpaisteessa muutamia nihtejä ja he huutelivat Hannun laivamiehille joitakin kompasanoja. Etäämpää Kakolanvuoren juurelta, missä linnan olkikatsoiset tallirakennukset olivat harmaana rykelmänä, kuului hirnuntaa ja pärskettä, kun huovit juottivat hevosia kaivolla olevasta suuresta altaasta. Kun laiva oli tullut linnan ja Korpolaivuoren väliseen väylään, herpautuivat purjeet aivankuin tuulen valta ei olisi ulottunut tänne linnotuksen suojaamalle alueelle. Mutta siinä olikin jo tullitupa rannalla linnan puomin edessä ja sen luo laski laiva ankkurinsa. Hannu kipusi vikkelästi alas, hyppäsi rannalle ja ristinmerkin tehden huudahti enemmän iloisesti kuin hartaasti:

— Kiitetty olkoon Pyhä Christofer ja Henrik!

Hän oikoi ja venytteli itseään aivankuin makuulta nousten, palasi sitten takaisin laivaan ja pujahti korkeassa peräkeulassa olevaan kajuttaan. Suuresta arkusta veti hän esiin kolme kääröä. Yksi niistä oli vietävä arkkiteini Paavali Scheelille, jolle danzigilainen kauppias Hans Chonnert lähetti siinä Hannun mukana kirjeen ynnä lahjoja. Toisissa oli tuomisia tädille ja Kirstille. Hän avasi Kirstille kuuluvan käärön ja mielihyvin tarkasteli vielä kerran sen sisältöä. Siinä oli punaisen silkkihiinan sisällä pienessä korukantisessa kotelossa kaulahelmet böhmiläisestä lasista sekä hopeasormus, jonka leveään kantaan oli lehtikiehkuran keskelle kuvattu pyhä neitsyt, lapsi sylissä. Käärittyään ne taas kokoon sälytti hän tuomisensa kainaloon ja lähti astelemaan linnasta kaupunkiin johtavaa tietä. Hänen sininen verkajakkunsa oli kiristetty vyöllä, josta riippui kauppiaille tavallinen kukkaro sekä vaarallisella meriretkellä tarpeellinen miekka. Sen huotra kolahteli hänen vasenta saapastaan vasten ja ikäänkuin kiihotti hänen verevätä elämänhaluaan. Hän vihelteli, otti väliin juoksuaskelia ja napsautteli vapaan kätensä sormia. »Onkohan Kirsti kotona, ja saapa nähdä, kuinka hän ottaa minut vastaan?» mietti hän käydessään ja silmäili kotoista ympäristöä, joka tyynen sunnuntaitaivaan alla hymyili hänelle tervetuloa. Vasemmalla, Puolalan ja Aningaistenmäen välisessä notkossa kohosivat tuleentuneiden ruispeltojen takaa Pyhänhengentalon ja Pyhän Yrjänän hospitaalin viheriät turvekatot ja »Pietarin pelloilla» olevista haasioista tuulahti eltaantuneen heinän tuoksu. Oikealla puolen joen takana tervehtivät häntä Samppalinnan rinteille sijottuneet Katinhännän tutunomaiset hökkelit, joiden pitkää nurmea kasvavilla katoilla näkyi »laitumella» pari vuolta. Katinhännän takaa kohosivat Olavinluostarin harmaat muurit ja ylhäällä Vartiavuorella temmelsi joukko poikasasia, joiden äänestä iloa häiritsemään kohosi luostarin puolelta mustapukuinen munkki.

Tultuaan kapealle ja kaarevalle sillalle, joka Aningaisten puolelta johti joen yli suoraan kauppatorille, tunsu hän sieramissaan tutun kalanhajun. Mutta venheet ja jaalat lepäsivät rauhassa pitkin rantoja ja siellä täällä näkyi vain joku pyhäpukuinen porvari kädet selän takana käyskelevän rantapuotien välissä. Kapealla torilla, jonka läpi sillalta raatihuoneelle saakka ulottui kahtena pitkänä rivinä pieniä kivipuoteja, pyrähteli varpusparvia kaikenlaisten jätteiden ja törryn kimpussa.

Heti torille tultuaan kääntyi Hannu vasemmalle ja lähti kulkemaan kapeata Jokikatua, jonka varrella asui lähekkäin sulloutuneena joukko varakkaampaa porvaristoa. Vastapäätä Pyhän Annan alttarille kuuluvaa kivitua pisti päätynsä kadulle Gertrud Karvataskun puinen tupa, joka oli rakennettu jyrkäväterkoisen harmaakivikellarin päälle. Paitse kadunpuoleista asuin- ja vierastupaa kuului siihen myöskin etehisen erottama keittiötupa.

Ahtaalla pihamaalla tonki kuminan juuria hankokaulainen sika ja lähellä sitä kuukkaili muutamia kanoja. Sisällä asuintuvassa ei Hannu tavannut ketään. Molemmat kadulle päin olevat, pienet päärmääkkunat olivat auki ja toisen kynnyksellä makasi päivän raukaisema kissa. Se raotti silmiään vain silloin, kun varpusparvi sattui kadulle laskeutumaan. Keittiössä oli vanha ja puolikuuro palvelijatar,

jolta Hannu kuuli tätinsä ja Kirstin menneen päivämessuun.

Jätettyään tuomiset kotiin ja riisuttuaan miekan vyöltään lähti Hannu uudelleen ulos. Oltuaan viikon päivät tuulessa ja aaltojen keinuteltavana tunsu hän täällä mantereen tyynessä ja lämpimässä ilmassa itsensä kuin huumautuneeksi. Hiljaista katua edetessään tunsu hän korvissaan vielä tuulen suhinaa ja hiekkainen katu ikäänkuin huojui hänen allaan. »Kun kulen kirkkoa kohti, voi Kirsti yhtäkkiä tulla vastaan!», ajatteli hän ehtiessään Jokikadun päähän. Siitä kääntyi hän oikealle ja lähti hiljakseen kulkemaan kadun keskitse juoksevan puron vartta, joka johti Mätäjärven ja Kupittaaan lähteiden vesiä Aurajokeen.

Täällä alkoi kaupungin arvokkain osa, jonka useimmat talot olivat kivistä ja kuuluivat tuomiokirkolle. Vasemmalla oli Pyhän Ursulan kiltä ja sen rinnalla suuri kivinen *Domus clericorum*, jonne piispa Maunu Särkilahti oli järjestänyt yhteisen refektoorian eli ruokasalin kaupungissa oleville papeille. Mentyyään Pikkusiltaa myöten puron yli tuli hän Kirkkokadun päähän ja pysähtyi hetkiseksi tuomiokirkon viileään porttihalviin. Väkeä palaili yksitellen kirkosta, josta kuului hiljainen urkujen humina. Tätiä ja Kirstiä ei näkynyt ja hän pistäysi itsekin kirkkoon. Varsinainen päivämessu oli jo päätynyt, mutta kirkossa liikkui yhtämittaa hartaudentharjottajia ja sivukappeleista kuului yksityisten sielumessujen hyminää. Hannu kastoi kätensä vihkivesiastiaan, pisti hopearahan uhritukkiin ja läheni kirkon perällä pääkuorin vieressä olevaa Pyhän Henrikin kuoria, jonka sisäänkäytävän päällä oli avonainen kaappi, missä näkyi Henrik piispa murhaajaansa polkien. Hän kiitti tuota Turun ja koko Suomen suojeluspyhimystä onnellisesta matkastaan ja luki hartaasti kolme Ave Mariaa. Takaisin tullessaan pysähtyi hän hetkeksi Pyhän Laurentiuksen kappelin eteen ja vaipui katselemaan sen seinällä olevaa vanhaa lapsuudenystäväänsä, neitsyt Mariaa. Sinisillä silmillään katsoi se suoraan häneen ja hymyili ja sen kullattu kruunu sekä hopeinen mantteli kimmelsivät kynttilän valosta. Se samoin kuin pääkuorin sisäänkäytävän päällä riippuva suuri krusifiksi, n.s. triumfiristi, olivat lapsena vaikuttaneet häneen erikoisen valtavasti ja painuneet iäksi hänen mieleensä.

Silmiään siristäen astui hän hämärästä kirkosta päivänpaisteiselle kirkkopihalle. Hän kiersi koillispuolelle, jossa kirkon ja ympärysmuurin välillä oli laajin ala ja josta hän kuuli yksitoikkoisen saarnaavan äänen. Siellä oli kirkon seinustalla yksinkertainen saarnastuoli, josta usein sunnuntaisin joku pappi tai munkki saarnasi suomeksi kirkkopihassa olevalle kansanjoukolle. Saarnastuolissa oli Hannun hyvä tuttu lapsuuden ajoilta, dominikaaniveli Laurentius, jolla oli leveä ja omituisesti vasemmalle kääntynyt nenä. »Katsos telkkää!» hymähti Hannu ja hänen mieleensä muistui sanat:

»Isä Telkkä, etkös pelkkä; kiirastuleen sielus tulee?»

Joku poikaviikari oli kerran ristinyt hänet omituisen nenänsä takia telkäksi ja sepustanut sitten tuon värssyn, jonka Hannukin oli monesti huutanut kadulla liikkuvalla isä Laurentiukselle, saadakseen sitten solien ja »kräntien» kautta henkensä edestä pakoon juosta. Mutta kerran oli isä Laurentius saanut hänet kiinni Vartiavuoren rinteellä, vienyt hänet väkisin luostariin ja rangaistukseksi opettanut hänelle aakkoset. Sen jälkeen heistä oli tullut hyvät ystävät.

Hannu nyökäytti päätään entiselle opettajalleen ja istahti muutamalle nurmeltuneelle hautakummulle. Miehiä ja naisia istui nurmikolla tai käyskeli hautojen välissä. Toiset juttelivat hiljaa keskenään ja vain harvat näyttivät seuraavan munkin yksitoikkoista esitystä. Muurissa olevan kapitulirakennuksen avonaisessa ikkunassa näkyi jonkun hengellisen isän sileä ja pyöreä pää, joka nyrkkeihin nojautuen silmät puoli ummessa tarkasteli allansa olevaa väkijoukkoa. Jollei pää karpästen hätyyttäessä olisi tavan takaa liikauttanut itseään, olisi sitä saattanut pitää muurinkoloon sovitettuna seinäkoristuksena.

— Jumala on myöskin pelikaanin vertainen, — jutteli isä Laurentius unettavalla äänellä, — pelikaanin, joka ravitsee poikasiaan omalla verellään ja tekee heidät sillä eläviksi sen jälkeen kuin he ovat tulleet käärmeeltä surmatuiksi. Niin on myöskin Jumala tehnyt meille, kun paratiisin käärme oli meidät surmannut, sillä sen jälkeen teki hän meidät eläviksi kalliilla verellään.

Pyhittyään hikeä kaljulta otsaltaan jatkoi hän:

— Jumala on myöskin salamanterin vertainen, salamanterin, joka asuu tulesa. On vuoria, jotka palavat alituudessa tulesa, jota kenkään ei voi sammuttaa. Sellaisessa asuu salamanteri ja kukaan ei voi sinne tulla. Mutta se, joka tahtoo vangita tämän eläimen, virittää toisen tulen kauas palavasta vuoresta, ja kun eläin näkee sen tulen, pakenee se ulos vuoresta ja rientää siihen toiseen tuleen, ja tulee niin vangituksi. Niin oli myöskin Kristus tulesa, se tahtoo sanoa taivaan valtakunnassa, taivaallisen isänsä helmassa, eikä kenkään voinut tulla hänen luoksensa. Mutta neitsyt Maria sytytti täällä maan päällä toisen tulen, se on palavan rakkautensa, joka hänellä oli sydämässensä Jumalaa kohtaan. Kun nyt Herramme huomasi tämän tulen, karkasi hän ulos isänsä sylistä neitsyt Marian puhtaaseen ruumiiseen, ja niin tuli hän vangituksi.

Kun yhä harvemmat näyttivät seuraavan dominikaanin saarna, vaikenä tämä ja lausui hetken kuluttua ääntään korottaen:

— Olipa kerran...

Hän pysähtyi ja tarkasteli väkijoukkoa viekkaasti, jolloin hänen nenänsä näytti entistä enemmän kääntyvän vasemmalle.

— Olipa kerran ritari, jonka piti matkustaa vieraalle maalle, ja hän jätti nuoren ja ihanan vaimonsa anoppinsa huostaan.

Huomatessaan että kuulijakunta hörästi korviaan, lausui isä Laurentius enemmän hyväntuulisesti kuin katkerasti:

— Kyllä te nyt minua kuuntelisitte, mutta tällä kertaa se saa loppua siihen, — jonka jälkeen hän kapusi saarnastuolista alas ja lähti vikkellä tiehensä.

Hannun kirkas mieliala oli saarnan aikana käynyt pilveen, sillä etäämpänä muurin vierustalla oli hän nuorenväen joukossa huomannut Kirstin Arent van Askenin seurassa. Viimemainittu, jolla oli kallis Flanderin-verkainen puku, oli huomannut ensiksi Hannun ja nähtävästi laskenut hänestä jonkun kokkapuheen, koskapa toiset ympärillä olijat nauraen katsahivat häneen. Kirsti oli myöskin nauranut, mutta kun hänen katseensa oli sattunut vastakkain Hannun kanssa, oli hän punastuen luonut silmänsä alas. Sen jälkeen oli Hannu istunut alakuloisena ja heinäkortta pureskellen tuiottanut eteensä. Kun hän viimein nousi, olivat niin munkki kuin suurin osa kuulijoitakin jo poistuneet. Hengellisen isän pää kapitulirakennuksen ikkunasta oli kadonnut, siellä ja täällä hautojen välissä käyskeli pyhäpäivän joutilaisuudessa joku vanhempi porvari ja ylhäällä kirkonkatolla räpsähtelivät naakkojen siivet.

Hitaasti asteli Hannu ulos kirkkotarhasta. Tultuaan Pikkusillalle tunsu hän äkkiä vastenmielisyyttä mennä kotiin ja hän lähti ilman päämäärää käyskelemään puron vartta ylöspäin pitkin Piispan- ja Hämeenkatuja. Hän aikoi sitä tietä kulkea aina Kupitalle saakka, mutta tultuaan tuomiorovastinpellolle näki hän lähteiden luona olevan nuorta väkeä karkeloimassa. Silloin kääntyi hän oikealle ja lähti kiipeämään ylös Gertrudinmäen itäistä jyrkännettä. Hänen allaan oikeallapuolen oli Mätäjärven lampi pesulauttoineen sekä pieniä kaali- ja humalamaita. Mutta kun hän pääsi mäen päälle, aukeni hänen eteensä vastenmielinen näky. Mäen länsipäätä, joka oli kukkulan korkein kohta ja jota nimitettiin Hirsipuumäeksi, irvisteli häntä vastaan teirilattaaseen asetettu pääkallo sekä turvonnut ruumis mädäntyneine kaulansijoineen. Ne olivat keväällä mestatun murhapolttajan jätteitä ja mereltä tuleva tuulenhenki toi Hannua kohti inhottavan hajun. Hän laskeusi saman tien takaisin, kiersi mäen eteläistä juurta myöten Uudenmaantielle, joka heti Hirsipuumäen alla olevan Pyhän Gertrudin majatalon ohi kulki kaupunkiin ja yhtyi Karjakatuun.

Kun hän seiso majatalon edustalla ja hajamielisesti katseli ovenpielessä olevaa Pyhän Gertrudin puista veistokuvaa, joka piti oikeassa kädessään palmunlehteä ja vasemmassa pienoiskirkkoa, havahtui hän siitä että hänen takanaan kuului kavionkapsetta. Kun hän kääntyi, ennätti ratsastaja kohdalle ja lausui Hannuun vilkaistuaan miehekkäällä äänellä:

— Kas, nuori Kimalainen, Jumalan rauha! Milloin olet matkalta palannut ja onko sinulla mitään tuomisia minulle?

Hannu tervehti nöyrästi muhkeata pappispukuista ratsastajaa, jonka hän tunsu arkkiteini Scheeliksi ja joka arvatenkin palasi piispan luota Kuusistosta.

— Hyvä on, hyvä on, — nyökäytteli tuo komea prelaatti, kun Hannu kertoi hänelle matkastaan ja Chonnertin terveisistä.

— Olen iltamessuun saakka kotona ja sitä ennen voit tuoda minulle Chonnertin lähetyksen.

Hän nyökäytti päätään ja pani hevosen liikkeelle. Kohta pysäytti hän sen kuitenkin uudelleen ja kääntyi perässä tulevan Hannun puoleen.

— Uskaltaisitko tehdä tänä kesänä vielä toisen retken Danzigiin? — kysyi hän.

— Miksi ei, jos se olisi tarpeellista, — vastasi Hannu.

— Aittani täyttyvät jyivistä ja voi alkaa vanheta. Ne olisi saatava ajoissa myydyksi. Mutta siitähän saamme lähemmin keskustella enosi lesken kanssa.

Pölyä tupruttaen lähti hän ratsastamaan kaupunkiin, mutta Hannu alkoi miettiä, että hän lähteekin uudelleen merelle. »En ole tietävinäkään Kirstistä ja lähden heti kun lasti on purettu ja uusi saatu

tilalle», ajatteli hän. Katkeruudella muisti hän, ettei Kirsti ollut kirkkotarhassa tullut häntä tervetulleeksi toivottamaan ja hän vakuutti itselleen: »Menen heti taivuttamaan tätiä arkkiteinin tuumaan.»

Kun hän tuli kotiin, kohtasi hän ensimmäiseksi juuri Kirstin, joka seisoj portaalla ja viskeli suurimoita kanoille.

— Tervetuloa kotiin, Hannu! — sanoi Kirsti väkinäisen reippaasti.

»Hänellä on uusi puku ja se on tietysti Askenin tähden», ajatteli Hannu ja tahtoen olla välinpitämätön kysyi hän:

— Onko täti kotona?

Kirsti myönsi ja pitempään sananvaihtoon pyrkimättä pyörähti Hannu tupaan.

— No, siinäkö sinä vihdoin olet, — huudahti täti iloisesti, — terve tulemaasi ja kiitos Pyhälle Henrikille että tervennä palaat. Käy pöytäsi nyt, me olemme syöneet jo, kun sinua ei kuulunut.

Hän mennä lennätti jo keittiötupaan, josta kuului hänen äänekäs puheensa vähäkuuloiselle Vapulle. Kohta palasi hän takaisin kantaen suurella tinavadilla paistettua haukea ja täysinäistä oluttuoppia. Hän oli muhkea ja täyteläinen leski, vähän yli neljänkymmenen, ja hänen mustissa silmissään välähteli vielä nuorekasta eloisuutta. Hannun syödessä istui hän vastapäätä, katsoi häntä lempeästi ja jutteli:

— Niin sinä olet päivettynytkin ja aivan kuin vuosikaupalla miehistynyt. Ja kunnialla palasit retkeltä. Minä olenkin joka ilta ennen Mariansoittoa käynyt kirkossa rukoilemassa Pyhää Henrikkiä sinun puolestasi.

— Entäs Kirsti, onko hänkin rukoillut minun puolestani? — pääsi Hannulta.

— Kirsti, niin, hän on sellainen lapsi vielä eikä ymmärrä toisesta huolehtia, — vastasi äiti vältellen ja jatkoi hetken päästä toisesta kohti:

— Aamulla minä jo tiesin, että tänään sinä tulet kotiin, sillä yöllä näin sellaista unta. Pietari vainaja oli olevinaan vielä elossa ja minä odotin häntä Lyypekistä palaavaksi. Kun laiva lasi rantaan, hyökkäsin minä kannelle ja Pietaria syliksi, mutta silloin huomaankin, että sehän oletkin sinä, Hannu, ja että Pietarihan ei enää ole elossakaan.

Hannua alkoi vaivata tädin ystävällisyys ja hän tyhjensi oluttuopin pohjaan.

— Tahdotko lisää olutta? — ehätti täti sen huomattessaan, — tietysti sinä tahdot, minä menen hakemaan.

Kun hän palasi ja asetti täyden kannun Hannun eteen, istui hän taas entiselle paikalleen ja alkoi jutella kuinka hyvin kauppa oli sillä aikaa luistanut ja kuinka koko entinen suolavarasto oli jo loppuun myyty. Viimeiset oli vaihettettu näädän nahkoihin eräälle Oulunsuun kauppiaille ja ne taas oli myyty hyvästä hinnasta muutamalle Lyypekin kestitille.

— Saksalaiset ovat meille kateissaan, mutta kyllä me niitä vastaan keino keksitään, — lopetti hän merkitsevästi.

Samassa tuli Kirsti sisälle. Hän oli kokonaan äitinsä vastakohta, hentovartaloinen, vaaleaverinen tyttö, jolla oli siniset, somasti vinot silmät.

— Oletko sinä jo veljeäsi tervehtinyt? — kysyi äiti kuin pikkulapselta.

»Veljeäsi!» toisti Hannu mielessään ja tunsu että hänen on mahdoton antaa tuomisiaan, ainakaan nyt.

— Kuulehan, Kirsti, saat nyt mennä Runsalan nuorten kanssa joelle soutelemaan, mutta elkää linnalle saakka menkö, — sanoi äiti, ja Hannu ajatteli: »Vai niin!»

— Sinä olet nyt kahdenkymmenen vuotias, Hannu, — alotti täti, kun Kirsti oli mennyt. Mutta Hannu, joka oli lopettanut jo syönnin, keskeytti hänet sanoen:

— Minun on nyt oitis mentävä arkkiteinin luo viemään Danzigin terveiset, sillä hän vartoo minua.

Vastausta odottamatta otti hän Scheelille kuuluvan käärön ja lähti ulos. Tädin avuton katse herätti hänessä sääliä ja ristiriitaisin tuntein jätti hän huoneen. Arkkiteinin luota tultuaan viivytteli hän kaupungilla hyvän aikaa senkin jälkeen kun Mariansoitto oli kaikunut tuomiokirkosta. Sitten kävi hän

suoraa levolle.

* * * * *

Maanantaiamuna varhain, kohta kun tuomiokirkosta oli soitettu aamumessuun ja luostarinkellot Vartiavuoren takaa siihen vastanneet, alkoi pienessä pääkaupungissa viikon levoton hyörinä. Kilkkin kelloin astelivat porvariin lehmät ahtaita katuja ja kokoontuivat eri tahoilta Karjakadulle häviten sitä myöten laidunmailleen. Vuohia kiipeili jo pienempäin talojen heinävilla katoilla, joilla kaste vielä kimalteli, ja siltaa pitkin kulkea tömistä köyhempiä porvareita viikatteet ja haravat olalla elomailleen Aningaisten puolelle. Joella alkoi liikkua veneitä ja ranta-aittojen edessä vinkuivat laivojen väkipyörät. Torilla, kaduilla ja joen rannoilla avattiin pieniä puoteja ja niiden alas lasketuille luukuille ilmestyi kangaspakkoja, nahkatavaroita, mausteita ja tinaisia talouskaluja. Taverneissa tyhjentelivät yötä myöten saapuneet maalaiset oluttuoppeja Pyhän Henrikin ja neitsyt Marian kunniaksi, ja siellä missä kaloja ja muita vatsantärkeiksi aiottuja tavaroita liikuteltiin, puikkelehti väkijoukossa säkki kainalossa keruulle lähtenyt dominikaaniveli, sormien hartaasti rukousnauhaansa ja heitellen tuimia katseita samoilla asioilla liikkuvaan risaiseen teiniparkaan. Eri tahoilta kuului pajoista ja työhuoneista heleätä vasaran kilkettä ja ilmassa tuntui, varsinkin torin ja sillan seutuilla, tuoreen heinän, lehmien, kalan ja nahkatavarain yhtynyt tuoksu. Tuulimyllyt jyräsivät ja longahtelivat hiljakseen aamunhengessä, Korpolaivuoren juurella narisi savimylly ja linnansalmen yli laskeusi kitisten nostosilta, jota pitkin suuret heinävankkurit lähtivät jyrisemään.

Aamu-aikaisesta oli Hannukin ollut liikkeessä. Laiva oli hinattu tullituvan luota Karvataskun suuren ranta-aitan eteen, jonne lastia alettiin tyhjentää. Täti ja Kirsti hoitivat vuorotellen laskupuotia ja perheen jäsenet tapasivat toisensa kunnollisesti vasta illalla. Arkkiteini oli päivällä tavannut Gertrudemännän ja puhunut hänelle asiastaan, mutta tämä ei ollut suostunut laivaansa vuokraamaan ja kaikista vähimmän laskemaan kasvattipoikaansa uudelle retkelle, ennenkuin rauha Tanskan kanssa olisi päätetty. Kun Hannu ei tässä asiassa kyennyt sen paremmin tätiinsä vaikuttamaan, katkaisi hän keskustelun lyhyeen ja siirtyi yölevolle.

Hannu alkoi tädin katseista ja erikoisesta ystävällisyydestä aavistaa jotakin ja vaistomaisesti vältteli hän kahdenkesken joutumista. Mutta kun laivan purkamisen torstaina iltapäivällä oli päättynyt ja Hannu tuli kotiin, joutui hän tädin kanssa kahdenkesken asuintupaan. Täti toi hänelle olutkannun ja kehotti lepäämään loppuosan päivästä. Kirsti oli laskupuodissa ja täti istui Hannua vastapäätä kutoen sukkaa. Toinen pienistä peräakkunoista oli työnnetty auki ja ulkoa kuului laiturilta palaavien lehmien ammutta. Etäällä jyrähteli ukkonen.

— Saksalaiset ovat hyvin kiukussa siitä sinun Danzigin matkastasi, — alotti täti.

— Mitä se heille kuuluu? — tokasi Hannu ja tuijotti itsepintaisesti tinakannun korvaan.

— Tietäpäsen sen, nehän tahtoisivat kaiken suuremman kaupan omaan haltuunsa.

Tädin sukkaupukot kilahtelivat ja hetken päästä alotti hän vähän lähempää.

— On se sentään ikävää elää näin alituuisessa riidassa saksalaisten kanssa. Kyllä sopu somempi olisi, kun kerran saman kaupungin asukkaita ollaan.

— Mutta minkäpä sille tekee, kun ne joka paikassa, raadissa jos muuallakin, tuppavat suuna päänä määräälemään, senkin pippurisaksat! — sanoi nyt Hannu.

— Voisivathan suomalaisetkin olla sävyisämpiä heitä kohtaan eikä joka jutussa kiusaa tehdä, ja...

Täti mietti ja jatkoi tuokion kuluttua varovasti:

— ... ja ennen kaikkea sopisi ryhtyä lähempiin tekemisiin heidän kanssaan silloin kun tilaisuutta vain ilmestyy.

— Minkälaista tilaisuutta? — auttoi nyt Hannu tätiä luovimisessa.

— No, vaikkapa naimiskaupan tilaisuus.

— Onko tätiä kosinut joku saksalainen? — autteli edelleen Hannu, joka koetti nyt ottaa asiaa leikin kannalta, niin rauhattomaksi kuin hän itsensä tunsikin.

— Hyvänen aika, kuka tässä nyt minusta puhuu, vanhasta ihmisestä, — oli täti kiivastuvinaan, mutta huomasi sanoneensa sellaistaikin mikä ei asiaan sopinut ja alkoi peruutella:

— Vaikka kertakos sitä nyt neljänkymmenen iässä naimisiin mennään, mutta minäkö tässä nyt saksalaisille itseäni kaupittelemaan, pyh!

— No mutta täytyyhän sitä jonkun uhrata itsensä, jos mieli naimisten kautta rakentaa sovintoa pippuriporvarein kanssa.

— Eihän sen silti mitään uhraamista tarvitse olla, jos menee naimisiin varakkaan ja kunniallisen saksalaisen kanssa. Varmasti ei Pietari vainajallakaan olisi mitään sitä vastaan, vaikka näkisikin esimerkiksi Kirstin ja nuoren Askenin naimisissa.

Nyt se oli melkein kuin sanottu ja täti hengähti helpotuksesta. Syntyi lyhyt äänettömyys.

— Isä Asken on minulta noin kautta rantain tiedustellut Kirstiä pojalleen, — ilmotti täti.

— Miksei hän heti suoraan tiedustellut laivaa ja laskupuotia? — lausui Hannu katkerasti, joi oluen pohjaan ja löi kannun tavallista lujemmin pöytään.

Täti katsahti häneen levottomasti ja varustausi siirtymään asian toiseen puoleen.

— Kyllähän minä tiedän, että Pietari vainaja toivoi sinusta ja Kirstistä parin tulevan, ja kyllä se tietysti minullekin aivan yhtä mieluista olisi, mutta...

Hän pysähtyi ja mietti hetkisen, jatkaen sitten:

— Mutta minä olen tullut huomaamaan, että Kirstistä ei ole sinulle vaimoksi. Sinä tarvitset lujemman ja kokeneemman ihmisen kumppaniksesi.

Ikäänkuin välttääkseen sitä myrkyllistä vastausta, joka tuntui Hannun kielellä pyörivän, sieppasi täti tyhjän olutkannun ja riensi toiseen tupaan. Hetkisen kuluttua huusi hän porstuasta:

— Hannu, tulisit auttamaan minua, että saamme kellarista olutta. Entinen on lopussa ja Vappu on juuri navetassa.

Yhdessä laskeusivat he etehisen perältä alas suureen kellarin, johtavia portaita. Täti kulki edellä kynttilä kädessä. Oluttynnyrien luo pysähtyessään virkkoi hän kuin jostakin mieleenjohtumasta:

— Minunpa pitää, kun kerran olemme paikalla, ilmaista sinulle eräs asia.

Hän meni kellarin perälle, antoi kynttilän Hannulle ja irrotti seinästä neliskulmaisen kiven. Sen takaa veti hän esiin pyökkipuuisen lujasti raudotetun lippaan.

— Täällä säilytti Pietari vainaja liikoja rahoja, — sanoi hän ja avasi kannen.

Siellä oli Eerikki pommerilaisen aikuisia pieniä brakteaatteja, jotka kiiluivat kuin hopeanapit, Turussa ja Tukholmassa lyötyjä, Kaarlo Knuutinpojan ja Sturein vaakunoilla varustettuja aurtuoita eli äyrityisiä, muutamia Englannin noobeleita sekä kokonainen kasa rahaksi lyömättömiä hopeatankoja.

— Kun sinä olet ainoa miehenpuoli ja ikäänkuin isäntä talossa, niin pitäähän sinun toki tietää talon asiat, — puhui täti hiukan hämillään työntäessään lipasta kätköön.

Hannu tunsu olonsa yhä tukalammaksi ja kun he tulivat ylös ja täti meni keittiötupaan, pujahti hän ulos. Häntä halutti jotenkin tyhjentää itseään ja ärtyisesti sormiaan naksutellen lähti hän kulkemaan Jokikatua torille päin. Kadun päässä kohtasi hän Kirstin, joka yksinään kulki kotiinpäin. Hannu pysähtyi hänen eteensä ja kasvinsisarukset silmäilivät ääneti toisiaan. Hannun katseessa oli jotakin ilkeää ja Kirstin kasvoille levisi heleä puna. »Kuinka hän onkaan kaunis», ajatteli Hannu, mutta itseään ärsyttäen virkkoi hän:

— Pidätkö sinä Kirsti minusta yhtään?

— Mitä sinä sellaista kysyt? — vastasi Kirsti hätäntyneenä.

— Niin vain, että kun Askenin naivat meidän laivan ja kun sinä seuraat siinä kaupassa mukana, niin puhuisit jonkun hyvän sanan minun puolestani, että minä saisin edelleenkin laivaa kullettaa.

Kirsti suuttui ja sai vedet silmiinsä. — Hävytön! — sanoi hän ja yritti matkaansa jatkamaan.

Mutta Hannu sulki häneltä tien levittäen molemmat kätensä.

— Etkö mene siitä, senkin ilkimys! — tiuskui Kirsti ja nosti pienen kätensä lyödäkseen. Hannulle muistui mieleen, kuinka hän ennen usein oli samalla tavoin Kirstiä kiusannut estäen häntä ovesta menemästä ja kuinka Kirsti oli aina samalla tavoin kohottanut kättään ja uhannut häntä. Kuta enemmän Kirsti oli suuttunut, sitä kauniimmalta oli hän näyttänyt ja Hannulle oli aina lopuksi tullut halu kaapata hänet syliinsä.

— Entä jos minä rupeankin sinulle isäpuoleksi ja naitankin vain laivan Askeneille enkä sinua annakaan? — jatkoi hän.

Kirsti purskahti itkuun ja nojasi kasvonsa seinää vasten. Hannun valtasi äkkiä sääli ja katumus ja kokonaan toisella äänellä lausui hän, laskien kätensä Kirstin olkapäälle:

— Kirsti, ethän suutu minulle, ethän?

Mutta Kirsti riuhtasi itsensä irti ja lähti itkien juoksemaan kotiin. Hannu seisoi hetken puolipimeällä ahtaalla kadulla ja katsoi hänen jälkeensä. Sekavin tuntein lähti hän sitten kulkemaan torin halki. Raatihuoneen eteen tultuaan seisoi hän vähän aikaa kahden vaiheella ja lähti sitten kulkemaan Raastuvankatua alas luostarikortteliin. »Menenkin Saunalaan ja, auta armias, jos joku saksalainen minua riitaan härsyttää!» päätteli hän itsekseen.

Siinä missä Raastuvankatu, tehtyään ensin jyrkän mutkan vasemmalle, päättyi luostarille johtavaan Yläkatuun, oli oikeanpuoleisessa kulmassa Pyhän Nikolauksen kiitän kivinen talo. Kaupungin suomalaiset sanoivat taloa tavallisesti Saunalaksi, sen yhteydessä kun oli suuri kivinen sauna kaupunkilaisten niinkuin matkustavaistenkin tarpeeksi. Kiltan avara, holvikattoinen oluttupa oli porvarien mieluinen kokoontumispaikka. Siellä juteltiin kauppa-asioista ja valtiollisista tapauksista noina levottomina unionin aikoina. Mutta yhtä usein syntyi myöskin suomalaisten ja saksalaisten porvarien kesken kiihkeä sananvaihto, johtaen solvauksiin ja tappeluihin, joista sitten raastuvanoikeudessa syntyi loppumattomia selkkauksia ja uusien riitojen aiheita.

Hannun sisälle astuessa istui parin honkapuisen pöydän ääressä joukko iäkkäämpiä porvareita. Toisessa tunti hän saksalaiset Grotten, van Harvenin ja Witten, toisen ympärillä istui suomalaisia: kauppias Mikael Lappalainen, tynnyrintekijä Niilo Murainen ja Pietari Veranleikkaaja, jonka nimi ilmaisi hänen ammattinsa. Kaikki kolme olivat he kunnianarvoisia raadin jäseniä ja keskustelivat sovinnollisesti saksalaisten kanssa. Hannu katsahti kyräten viimemainittujen pöytään, mutta kun hän ei tuntenut ilmassa mitään käryä, otti hän siivosti paikan toisten suomalaisten parissa ja pyysi kannun olutta.

— Mikä hänen nimensä nyt taas olikaan? — kysyi Murainen Witteltä, joka vasta oli ollut Tukholmassa käymässä.

— Otto Rud, ja kuuluu olevan tunnettu kovaksi mieheksi.

— Taitaapa olla koko paholainen miehekseen. Eikö liene sama, joka viime kesänä kiskoi pakkoveroja Ahvenassa ja hävitti Porvoon? Silloin meillä turkulaisilla on syy pelätä pahinta, jollei rauhaa hetimiten saada aikaan.

— Siitä tuskin tämän sulan aikana tulee mitään, — lausui Witte. — Kertoivat valtionhoitajan tahallaan pitkittävän sotaa ehtiäkseen usuttaa lyypekkiläiset tanskalaisten niskaan. Mutta siitä ei tule mitään, sen verran kuin minä lyypekkiläisiä tunnen, — lopetti hän itsetietoisesti.

Sisään oli tullut pari uutta vierasta ja heistä toinen kertoi juuri tavanneensa erään kökarilaisen kalastajan, joka aamulla oli Korponvirrassa nähnyt ankkurissa suuren laivaston. Kaikki katsahivat toisiinsa ja Murainen virkkoi:

— Kunhan ei ölantilainen, Rudko se nyt hänen nimensä olikaan, olisi siellä vaaniskelemassa. Lieköhän linnalaisilla siitä tietoa?

— On kyllä, — ilmotti uutisen kertoja, — ja kyllä he aina jokisuun vartioivat.

— Kovat on ajat, — huohti Murainen, — tuskin on venäläisestä viimeinkin rauhaan päästy, niin silloin alkaa juutilainen entistä pahemmin kimppuun käydä. Jos tätä menoa jatkuu, niin ei tässä kohta porvareillakaan ole muuta neuvoa kuin mennä takamaille kalastelemaan ja kaskea polttamaan.

— Minusta olisi parasta että tanskalaisen annettaisiin vastaan häristelemättä kruunu pitää, kun omat miehet, minkä tämä Svante-herrakin, eivät kerta pysty valtakunnalle rauhaa hankkimaan, — sanoi Lappalainen ja tyhjensi vihaisesti olutkannunsa.

— Tiesi häntä, olisiko sekään parempi, — väitti Murainen vastaan. — Muistetaanpas vain, mitä vanhat ihmiset ennen juttelivat pommerilaisen ja Hannu Kröpelinin ajoista. Suo siellä, vetelä täällä. Parasta kaikista kun olisi oma kuningas ja sellainen, joka kykenisi pitämään oikeata isännyyttä valtakunnassa, ettei jokainen piispa ja linnanhaltia tuppautuisi vallasta riitelemään.

— Huonot on ajat, huonot ja levottomat ja herra ties milloin tässä saa tanskalaiselle viimeisenkin leipäkannikkansa luovuttaa, — lopetti Murainen, joi oluensa loppuun ja varustausi lähtemään.

Häntä seurasivat vähitellen toisetkin vanhemmat miehet. Heidän sijalleen tuli nuorempaa väkeä, keskustelu kävi äänekkäämmäksi ja ilmassa alkoi tuntua riidankäryä. Saksalaisten pöytään oli ilmestynyt myöskin Arent van Asken. Hän oli hakenut esille kiltan vanhan hopeamaljan ja sitä kohottaen huusi hän:

— Vanhan Lyypekin malja, pojat!

Kannu lähti kiertämään ympäri pöydän.

— Olutta, tavernari, — huusi Hannu, — mutta oikeaa turkulaista eikä mitään Lyypekin solkkua!

Kun suomalaiset olivat saaneet tinatuoppinsa täyteen, kohotti Hannu omaansa ja huusi:

— Pyhän Henrikin ja Turun malja!

— Was deiwel, piha Heinrich, was ist's? — rähähti muuan humalainen hansalaiskesti.

— Se on olevinaan heidän suojeluspyhimyksensä, jota he rukoilevat aina kun saavat saksalaisilta selkäänsä, — selitti Arent ja kaikki saksalaiset remahtivat nauramaan.

»Pippurista, pippurista, pippurista silmät on hansankestillä, nenä inkivääristä ja sydän kalmusjuurta»,

alkoi heti sen jälkeen humalainen ääni suomalaisten pöydässä renkuttaa ja viimeisiä säkeitä hoilasi koko pöytäseura.

— Mutta tiedättekö, pojat, miksi hansan pippurivänneillä on sydän kalmusjuurta? — kysyi laulunalkaja.

— Minä tiedän, — huusi Hannu, — minun mukanani lähetti Chonnert meidän arkkiteinille kalmusjuurta ja antoi minullekin aikamoisen palan, kehuen sitä hyväksi kohmelonlääkkeeksi. Siitä minä päättelen, että saksalaiset...

— Ovat aina kohmelossa, — keskeytti toinen, — ja tarvitsevat kalmussydämen. Mutta inkiväärinenä, selittäkööpäs se, pojat!

— Mite sine haastat, perkkele? — huusi muuan saksalainen.

— Entä mite sine maistat, teiveli, Liipekin pippuriako?

Läiskis! Suomalainen sai olutkannun vasten silmiään ja paikalla oli tappelu käynnissä. Tuopit sinkoilivat ilmassa ja pöydät ja lavitsat kaatuivat kolisten kumoon. Hannu karkasi ensimmäisenä saksalaisten keskelle ja tarttui kurkusta tummaveristä ja liukasliikkeistä Askenia. Tavernari koetti ärjyjen ja jalkaa polkien hillitä tappelua, mutta kun hänen äänensä hukkuu meteliin, ryhtyi hän, vikkellästi tappelijain välissä puikkelehtien, pelastamaan tinakannujaan, jotka hän keräsi tynnyrien taakse huoneen perälle. Pari kertaa yritti hän lähenemään sivuseinässä palavia kynttilöitä sammuttaakseen ne, mutta kun hänet kummallakin kertaa jotenkin rajusti työnnettiin syrjään, istahti hän tiskin taa tynnyrin nenään, katseli pää kallellaan tappelun menoa ja puheli läähättäen.

— Tapelkaa nyt sen paholaiset, niin, niin, iskekää vaikka pääkallot mäsäksi toisiltanne, niin vähemmän nahkanne syhyy toisella kertaa. He, he, mäikyttäkää vain kuin ryssää ja juutilaista, kyllä seinät kestävät!

Suomalaisia oli vähemmän ja he joutuivat alakynteen. Heti kun Hannu oli käynyt käsiksi Arentiin, oli hän saanut kimppuunsa kaksi muuta saksalaista. Ahtaalle puserrettuna ei hän voinut käyttää nyrkkejään ja vastustajansa nujersivat hänet pylvään ja kaatuneen pöydän väliin. Hänen pitkää tukkaansa kiskottiin ja nyrkiniskuja sateli hänelle vasten kasvoja.

Mutta tällöin saapui suomalaisille apua. Sisään työntyi kolme rotevaa tynnyrintekijän sälliä, ukko Muraisen väkeä, ja yhtä monta linnasta seikkailuille lähtenyttä, puolijuopunutta nihtiä. Hurjasti iskivät he saksalaisiin takaapäin ja nämä joutuivat nyt kerrassaan ahdinkoon. Piestyinä ja reveltyinä pujahtelivat he toinen toisensa jälestä ulos pimeälle kadulle.

— Hoi, tavernari, olutta voittajille! — huusi yksi nihdeistä pyyhkien hihaansa nenästä valuvaa verta.

— Vai vielä olutta teille, senkin juutilaiset! Ei tippaakaan muuta kuin menkää koreasti matkaanne! — ärjyi tavernan vastaan.

— Kuulkaas tätä pippurisaksaa! Lyödäänpäs, pojat, pohja oluttynnyristä ja työnnetään se pää edellä sinne likoamaan, niin oppii tekemään pilkkaa aika miehistä.

Nihti lähenei uhkaavana tavernaria ja tämä näki parhaaksi täyttää tuopit.

— Mutta kyllä tämän kaiken korvata saatte, jos maassa vielä lakia ja oikeutta on, — murisi hän ja meni akkunan luo muka ulos tirkistelläkseen.

— Siellä ne varttoovat ja kyllä maarin siellä selkäänne lämmitetään, senkin könsikät, — puhui hän kuin itseksensä.

— Hoi pojat, mennään ja puhdistetaan katu! — ja huutaen ja meluten syöksyivät suomalaiset ulos.

Vikkelästi seurasi tavernari viimeisen kintereillä ja paukkuen lentelivät takasalvat paikoilleen. Sitten sulki hän ikkunaluukut ja ryhtyi sisäoven kautta saapuneen vaimonsa kanssa siivoamaan huonetta ja korjaamaan taistelun jälkiä.

Pimeillä kujasilla vastustajiaan etsiväin suomalaisten huudot etenivät ja vähitellen palasi rauha Saunalan ympäristöön.

* * * * *

Hannu kuuli ympäriltään huutoa ja ähellystä. Hän oli likistettynä ahtaaseen loukkoon, hänen ylleen oli kumartuneena kuumasti hengittäviä kasvoja turvonneine poskineen ja vihasta kiiluvine silmineen. Toisten pään yli heristi Arent hänelle nyrkkiään eikä hän voinut itseään liikauttaakaan. Ulkoa työntyi sisään loppumaton jono nihtejä ja heidän huutonsa kävi yhä vahvemmaksi. Mutta huudon ja melun läpi kuului riuhtovien miesjoukkojen takaa yhtäkkiä Kirstin ääni. Se kirkui hätäisesti ja vihlovasti. Hannu riuhtasihe irti päästäkseen ja heräsi samassa.

Hän kavahti istualleen ja hieroi silmiään käsittämättä aluksi missä hän oli. Hänen ympärillään oli pilkkaisen pimeä. Kosteaa lämmin ja saunanhaju palauttivat vähitellen hänen mieleensä, että hän oli illalla kiltan talolta tultuaan ja turvonneita kasvojaan kaivolla valeltuaan pistäytynyt saunaan ja paneutunut vaate päällä penkille makaamaan. Mutta jatkuiko unennäkö vieläkin, sillä ulkoa kuului meteli ja pauhina ja sen keskeltä naisäänen vihlovaa kirkumista? Hän syöksyi pihalle.

Tyrmistyneenä pysähtyi hän kaivon luo. Vieressä oleva Runsalan talo paloi ja Karvataskun piha oli valoisa kuin päivällä. Mutta mahtavia tuliloimoja näkyi joka taholta, punaten raskaan ukonpilven, joka lepäsi kaupungin yllä kuin verinen peite. Portti Karvataskun pihalle oli murrettu säpäleiksi ja sen ohi näki Hannu pitkin Jokikatua juoksevan puolialastomia miehiä ja mielipuolisesti kirkuvia naisia lapsi sylissä. Ihan portin vieressä näytti liikkumattomana makaavan puolialaston mies, jonka paljaita jalkoja tulenloimo valaisi. Ilman täytti erilaisista äänistä syntynyt kamala pauhina. Kuului hurjia huutoja, karkeasti karjuvia miesääniä ja kimeitä, vihlovia naisääniä. Jossakin lähistöllä riehui ja rapisteli kanalauma kuin ulospääsyä etsien ja sitä säesti viiltävä sianvingunta. Runsalan palavassa navetassa ammuivat lehmät epätoivoisesti ja siihen yhtyivät hullaantuneina myöskin naapuritalojen elukat. Säännöttömästi soiden kumahtelivat kellot tuomiokirkon tornissa, linnassa päin jymähtelivät bombardat ja kartaunit, ja kaiken tämän sekavan metelin ja pauhinan läpi kajahtelivat eri tahoilta pitkät, kumeat torventoitotukset.

Kaivon luo pysähtyessään täytti Hannun yksi ainoa tunne: että viimeinen päivä kaikessa kaameudessaan oli tullut. Kauhu jäykisti hänen jäseniään eikä hän tuntenut kykenevänsä mihinkään ryhtymään. Mutta Kirstin ääni kuului taas tuvasta, hätäantyneenä ja epätoivoisena. Hän vavahti ja syöksyi portaille. Keittiötuvan ovesta tunkeusi savua ja etehisen lattialla oli hän kompastua johonkin pehmeään. Siinä makasi vanha Vappu verisenä ja tukka hajallaan. Ovi asuintupaan oli selkosen selällä ja sieltä aukeni hänen eteensä seuraava näky: lähellä ovea, selin etehiseen, seisoi rautaryntäinen ja kypäripäinen mies, oikeassa kädessään loimottava tuohus ja vasemmassa kiiltävä pertuska. Peränurkassa olevan leveän perhesängyn uutimet oli revitty siekaleiksi, patja kiskaistu lattialle ja poikittain sen päällä makasi Gertrud-täti, kaulassaan ammottava pertuskan haava. Molemmat suuret kirstut oli murrettu auki ja sisällys syydetty lattialle. Toisen ääressä oli polvillaan samoin kypäripäinen mies, joka viskeli levitetylle liinalle hopeaesineitä. Kolmas kypäripää, kookas, punapartainen ja eläimellisen näköinen mies tapaili nauraen ja toruen Kirstiä, joka tukka hajallaan, silmät kauhusta jäykistyneinä ja yllään ainoastaan ohut palttinapaita, laajan pöydän takana vältteli ahdistajaansa. Tuohusta pitelevä mies nauroi ja huuteli toverilleen raakoja kehotussanoja. Arkun luona polvillaan askarteleva mies katsahti olkapäänsä yli ja huusi hänkin jonkun hoputussanan. Puheesta huomasi Hannu heidät tanskalaisiksi.

Yritettyään vuoroin kummankin pöydänpään ympäri päästä Kirstiin käsiksi, hyökkäsi punapartainen äkkiä pöydän yli. Kirsti kumartui silloin pöydän alle ja livahti sitä tietä etupuolelle, mutta kompastui punaparran pertuskaan, joka virui lattialla. Samassa oli ahdistajakin pöydän etupuolella, kaappasi Kirstin syliinsä ja istui lähättäen lavitsalle. Vanki riuhtoi itseään ja hänen hennon ruumiinsa pingottuneet piirteet näkyivät selvästi ohuen paidan läpi.

— Hannu, Hannu! — kirkaisi Kirsti samassa, nähdessään etehisessä savun keskellä kasvinveljensä.

Tuohuksenpitäjä yritti kääntymään oveen päin, mutta samalla iski Hannu puukkonsa hänen kaulaansa kypärin ja rintahaarniskan väliin ja tuohuksineen pertuskoineen kaatui mies raskaasti rymähtäen lattiaan. Arkun luona oleva mies kavahti seisoalleen ja toinen heitti sylistään Kirstin, joka vierähti äitinsä viereen patjalle. Mutta Hannulla oli jo kädessään kaatuneen pertuska, jolla hän rajusti survaisi arkun luona olevaa juutilaista kurkkuun, niin että tämä koristen nujertui seinän ja uunin väliseen loukkoon. Toinen sai juuri miekkansa tupesta, kun Hannu iski pertuskan kappaleiksi hänen kypäriään vasten. Täräyksestä huumautuneena vaipui mies polvilleen ja pudotti miekkansa. Hannu tempasi sen käteensä, löi ja pisti sillä sokean vimman vallassa punapartaista, joka ohkuen kaatui taapäin, niin että kypäri rämähti lavitsan reunaan. Samassa sammui tuohus.

— Kirsti, Kirsti, missä sinä olet? — läähätti Hannu.

Lattialta kuului Kirstin valitus ja voihkina. Keittiötuvan puolelta tunkeutunut savu täytti jo huoneen yläosan. Se laskeusi yhä alemmas ja kävi jo sietämättömäksi.

— Tule, rientäkäämme, muutoin palamme tänne! — hätäili Hannu ja hapuili eteensä. Hän nosti Kirstin vasemmalle käsivarrelleen ja tanskalaisen raskas, verinen miekka oikeassa hyökkäsi hän savun läpi ulos pihalle.

Hän laski Kirstin hetkeksi maahan saadakseen ilmaa keuhkoihinsa. Hän oli toiminut aivan vaistomaisesti ja koneellisesti eikä hän vielääkään käsittänyt mitä tämä kaikki merkitsi. Mutta harkitsemisiin ei ollut aikaa, sillä savu ja liekit alkoivat ahtaalla pihamaalla käydä sietämättömiksi. Runsalasta oli tuli tarttunut jo Karvataskunkin ulkokuoneisiin ja navetassa riuhtoivat ja möyryisivät lehmät hermoja huumaavasti.

Ainoa pelastuksen tie oli portti. Hannu nosti uudelleen käsivarrelleen Kirstin, joka puoli tajutonna nojasi hänen olkapäälleen ja kietoi hennot, paljaat käsivartensa hänen kaulaansa. Hän vavahteli ja värisi, ja hänen hiuksensa hivelivät Hannun kasvoja. Ja Hannusta tuntui yhtäkkiä pahalta, että hän koskaan oli voinut olla katkera Kirstille.

— Kuule, Kirsti, Pyhän Henrikin nimessä minä pelastan sinut, — sopotti hän Kirstin korvaan, tarttui miekkaan ja juoksi kadulle. Torille päin ei ollut yrittämistäkään. Siellä vilisi tulen ja savun keskellä kypäripäisiä miehiä. Pertuskat, hilporit ja sotakirveet välähtelivät, kuului vihlovia hätähuutoja, raakaa karjuntaa ja pelottavaa ryskettä aivankuin kokonaisia rakennuksia olisi sortunut maahan. Vastapäätä oleva Pyhän Annan prebendatalo oli pimeä, mutta portti oli auki murrettu ja sisältä kuului melua ja ovien ryskettä. Pihalla vilahteli palavia tuohuksia.

Hannu juoksi taakkoineen purolle päin ja yritti sen vierustaa jokirantaan, mutta vastassa kiiluivat taas pertuskat ja kypärit ja hän lähti juoksemaan ylös tuomiokirkolle päin. Pikkusillalle tultuaan katsahti hän pitkin Kirkkokatua torille päin. Erästä palavasta talosta karkasi paitasillaan oleva mies lapsi sylissä kadulle, kiskoen kädestä vaimoan, jonka paita oli rinnan kohdalta revitty ja jonka avonaista tukkaa perässä juokseva juutilainen tavotti kouraansa. He juoksivat Hannua kohti Pikkusillalle päin. Mutta viereisen talon portista tölmäsi samalla kadulle kypäriniekka ja survasi pertuskallaan miestä rintaan. Hän lyyhistyi maahan, kierähti muutaman kerran ympäri ja jäi makaamaan sylen päähän lapsesta, jonka kimeä parkuna hukkuu yleiseen pauhinaan. Perässä tuleva tanskalainen sai nyt vaimoa tukasta kiinni ja alkoi raahata häntä porttia kohti. Kun hän lyyhistyi maahan, löi toinen sotilas häntä pertuskan varrella hartioihin, tarttui sitten käsipuoleen ja riuhtasi hänet seisoalleen. Yhdessä kiskoivat he sitten vaimon portista pihalle, josta toiset sotilaat meluten vierittelivät oluttynnyreitä kadulle. Etäämpänä vauhkotteli ja pyöri kadulla joukko hullaantuneita lemmiä hännät ilmassa, kytkyen tyngät kaulassa, pärskien ja mylvähdellen. Pari tanskalaista hääteli niitä torille päin töykkien pertuskoillaan kylkiin. Ilmassa, joka keskiyön ajasta huolimatta oli käynyt pahtavan kuumaksi, tuntui veren hajua sekä kitkerää savun ja palaneen lihan käryä.

Kun Hannu yritti sillan yli, näki hän edessään kadun päässä joukon vihollisia, jotka kulman takaa tullen juoksivat siltaa kohti. Hän heittäysi nopeasti puroon ja piilottausi sillan alle, ja tömisten karkasi miesjoukko samassa hänen ylitsensä. Kyyröttäessään siellä tukalassa asennossa ja polvia myöten liejuun vajonneena valtasi Hannun hetkeksi raukea neuvottomuus ja tylsä välinpitämättömyys. Mutta sitä ei kestänyt kauan. Kirsti voihkasi hänen sylissä ja hän ryömi sillan alta esiin. Vihollisia ei näkynyt kirkon puoleisella kadun osalla, ainoastaan muutamia pakolaisia hiiviskeli siellä kirkkoa kohti. Hannu lähti taakkoineen juoksemaan samalle suunnalle. Hänellä välähti mieleen pyrkiä kirkkoon, sillä sitä paikkaa väistäisi varmaankin vihollinen. Mutta portin edustalle tultuaan kohtasi häntä julma pettymys. Joukko lähiseudun asukkaita oli ajatellut yhtä hyvää vihollisesta ja etsinyt turvaa tuomiokirkon murien sisällä. *Domus clericorum*'ista oli sinne paennut joukko pappeja, avanneet kirkonovet ja ryhtyneet yhdessä toisten pakolaisten kanssa palavasti rukoilemaan pyhimyksiä. Mutta silloin hyökkäsi joukko tanskalaisia kirkkoon ja säälimätön verilöyly, hävitys ja temppelein kalleuksien ryöstö alkoi. Verilöylyä

jatkuu parasta aikaa kirkkopihassa, kun Hannu yritti portista sisään. Miesten, naisten ja lasten ruumiita makasi hautakumpujen välissä ja toiset kierielivät haavottuneina ja surkeasti valittaen. Eräälle hautakivelle oli kiivennyt iäkäs pappi, jonka paljaat, lihat sääret näkyivät mustan kauhtanan alta. Hänen kalju päänsä tutisi, hän ojensi kädessään olevaa ristiä ja huusi särähtelevällä äänellä: »*Aufer immensam, Deus, aufer iram.*» [Ota pois, Jumal', päältäm' julma vihas.] Eräs kirkkotarhassa riehuvista tanskalaisista tyrkkäsi hänet keihäänvarrella alas kiveltä ja toinen halkaisi hänen päänsä hilporinterällä. Kellot tornissa soivat yhtä mittaa ja tulipalojen synnyttämä tuulenpyörre riuhtoi torninhuipussa olevaa tuuliviiriä, joka levottomasti rämähdellen kieppui edestakaisin kuin lentoon pyrkien.

Kun Hannu pysähtyi kirkonportille, huomasi hänet porttihilvin toisessa päässä vartijana seisova tanskalainen ja hyökkäsi pertuska ojona häntä kohti. Hannu kääntyi kiiruusti vasemmalle ja lähti juoksemaan pitkin muurin vierustaa. Mutta nähdessään vihollisia myöskin edessään piispantalon ympärillä, pysähtyi hän äkkiä, laski Kirstin maahan ja hyökkäsi raivostuneena perässään juoksevan tanskalaisen kimppuun. Tämä hölmistyi vainotun äkillisestä päällekkarkauksesta ja ennenkuin hän ehti tukevata taisteluasentoa ottamaan, oli Hannu lyönyt hänen pertuskansa sivuun ja survaissut miekkansa hänen nivusiinsa. Ulvahtaen kyyristyi tanskalainen muurin juurelle ja Hannu nosti Kirstin uudestaan käsivarrelleen. Mutta minne paeta, sillä piispantalon luona olevat viholliset olivat jo huomanneet hänet? Napaturun varrella olevat puutalot paloivat jo ilmitulessa, joten suojelevia pimentoja ei tälläkään puolen ollut. Piispantalon takaa alkoi maaseutu peltoineen ja niittyineen ja siellä ammotti palavata kaupunkia vasten synkkä, läpäisemätön pimeys. Mutta sen helmaan oli Hannun mahdollon päästä, sillä piispantalolta karkasi häntä kohti karjuen kolme tanskalaista, jotka sulkiivat tien sinne. Vasemmalla kädellä oli ahdas »Pyhänruumiinkränti», joka johti kirkkotorilta alas jokirantaan. Sen varrella oli varmaan joku ulkokuone tulessa, sillä kapea kuja oli savua täynnä. Kirsti kiljaisi ja pusertui lähemmäs Hannua nähdessään tanskalaisten lähenevän.

— Parempi vaikka savuun tukehtua kuin jäädä noiden petojen raadeltavaksi, — sanoi Hannu ja hyökkäsi kujaan.

Hän puristi silmänsä kiinni ja mahdollisimman alas kumartuneena harppaili hän eteenpäin.

— Jeesus Maria, minä tukehdun! — parkaisi Kirsti.

Hänen kätensä herpausivat Hannun kaulasta ja hänen ruumiinsa nytkähteli suonenvetoisesti. Miekka kirposi Hannun kädestä, hänen korvissaan humisi ja räiski ja ohimot jyskivät kuin haletakseen. Hän tunsu tuossa tuokiossa vaipuvansa maahan, mutta puristi vielä vaistomaisesti Kirstiä rintaansa vasten ja ryömi eteenpäin.

Viime hetkessä pääsi hän ulos savusta ja näki edessään joen, jonka tyyni vesi kiilsi pikimustana tulipalojen valossa. Joukko pakenevia kaupunkilaisia juoksi pitkin rantaa parin ylempänä olevan veneen luo, joita toiset riuhtoivat irti. Sekavin päin ja kirvelevin silmin lähti Hannukin taakkoineen tavoittelemaan veneitä kohti, mutta ennenkun hän pääsi luo, tunsu hän takaraivossaan ankaran täräyksen. Kaikki musteni hänen silmissään ja voihkaisten kaatui hän raskaasti maahan.

* * * * *

Ölannissa olevan Borgholman linnan haltija, Otto Rud, oli viikon päivät väijyskellyt laivastoineen Ahvenan ja Turun saaristossa samaan aikaan kuin Köpenhaminassa hierottiin rauhaa Hannu kuninkaan ja Svante Sturen välillä. Hänen laivastoonsa kuuluvat kaksi alusta ne olivat edellisenä sunnuntaina Karvataskun laivaakin ahdistelleet ja sen saaristossa oleskelusta olivat kalastajat kulettaneet Turkuun erilaisia ja ristiriitaisia tietoja. Arvatenkin oli Rud saanut tietoonsa urkituksi, että linnanpuolustusväki oli verrattain vähissä, että kunnollisia ampuma-aseita ja varsinkin ruutia puuttui ja että linnan päällikkö, Josef Pietarinpoika, oli poissa, sillä perjantaita vasten yöllä (2 p. elok. 1509) laski hän laivoineen linnan ohi ylös Aurajokeen ja päästi hurjat joukkonsa tulella ja miekalla riehumaan keskijön rauhassa lepäävään kaupunkiin.

Viisi vuorokautta viipyivät tanskalaiset kaupungissa jatkaen hävitystyötään voimattoman linnaväen silmien edessä. Kaikki portit ja ovet murrettiin, kirstut ja kaapit särettiin ja tyhjennettiin kalleuksistaan, elukat teurastettiin ja paistettiin suurilla kokkotulilla, joita oli viritetty torille ja kirkkopihan ensi yön tulipaloilta säästyneiden puurakennusten hirsistä. Olut ja viini vuoti virtanaan ja murhasta säästyneet, vangiksi otetut naiset pakotettiin ottamaan osaa näihin villeihin orgioihin, joita mässäävät sotilaat toimeenpanivat heidän kotiensa raunioilla ja omaistensa hautaamattomien ruumisten äärellä.

Tiistaina sulloivat kylläisiksi mässänneet viholliset ryöstösaaliin aluksiinsa ja siirtyivät Uudenmaan rannikolle tuhotöitään jatkamaan. Pilkkanauruja päästellen purjehtivat he linnan ohi, josta muutamilla voimattomilla laukauksilla koetettiin heidän matkaansa häiritä. Seuraavina päivinä alkoi sitten sieltä ja täältä ilmestyä pakolaisia, jotka arkoina ja kauhistuneina hiiviskelivät savuavilla raunioilla. Perjantaina

tuli kaupunkiin myöskin piispa Johannes muutamien hänen luoksensa turvaan päässeiden kaniikkien ja arkkiteini Scheelin seurassa.

Moneen kauhunnäytelmään, sodan, ruton ja tulipalojen hävityksiin olivat tuomiokirkon harmaat muurit olleet todistajina ja sulkeneet sisäänsä pienen, lohdutusta etsivän joukon, jonka tuli ryhtyä tuhkasta uutta kaupunkia kohottamaan. Jykevänä ja totisena kohotti tuomiokirkko nytkin korkeata torniaan suitsevien raunioiden keskeltä, mutta surullisen näyn tarjosi sen sisusta kauhistuneelle piispalle ja hänen seuralleen. Vanha katedraali, Hemmingin ja Maunu Tavastin hellän huolenpidon esine, oli tällä kertaa tullut täydellisesti osalliseksi kaupungin kohtalosta. Että tempelikään ei ollut säästynyt raa'an ja saaliinhimoisen vihollisen temmellyksiltä, sen näki jo etäämpäinkin. Tuomiokirkon komea ja kallis kuparikatto, joka vasta pari vuosikymmentä oli auringonsäteitä heiaistellut, oli poissa. Kirkkopihassa oli nuotionjätteitä, likaa ja eläinten sisälmyksiä. Ruumiit ensi yön verilöylystä oli viskelty kasaan erääseen muurinloukkoon ja peitetty verisillä lehmänvuodilla. Kirkko tuntui piispasta ja hänen seuralaisistaan pimeämmältä ja alakuloisemmalta kuin ennen, sillä poissa olivat kaikki sen kallisarvoiset ja välkkyvät koristukset. Hävityksen jälkiä näkyi kaikkialla. Vihkivesiastia oli kumossa ja sijaltaan työnnetty, uhritukit palasiksi murrettuina. Kuorien ovet oli väännetty paikoiltaan, useista oli lukot poissa ja seinistä oli kiskottu rautatankoja. Synkkinä ja kiihtyneinä kulkivat kapitulin jäsenet kuorista kuoriin tehden masentavia huomioitaan. Pyhän Johannes Baptistin kuorin lähellä oleva suuri vaskinen kastemalja oli kokonaan hävinnyt. Poissa olivat alttareilta hopeiset kalkit, kynttilänjalat, halsterit ja kultaompeleiset alttariliinat. Pyhän Laurentiuksen kuorista oli neitsyt Marialta riistetty hänen kullattu kruununsa ja hopeinen manttelinsa ja surullisesti hymyili heitä vastaan alastomaksi riisuttu pyhä neitsyt. Poissa olivat sen alttarilla parittain seisoneet hopeiset ristit ja kalkit sekä kallis Pyhän Laurentiuksen halsteri. Pyhänruumiin kuoriin astuessaan näkivät he kauhistuen, että Maunu Tavastin marmorikoristeinen hauta oli auki murrettu ja arkunkannesta kiskottu irti kuparilevyjä. Irti oli myöskin koetettu kiskoa, vaikka sitten kuitenkin paikalleen jätetty kuorin oikeassa seinässä oleva, Flanderissa valmistettu kallis kuparitaulu, jonka Maunu Särkilahti kaksikymmentä vuotta sitten oli toimittanut Maunu Tavastin ja Olavi Maununpojan muistoksi. Saman hävityksen alaisena oli ollut myöskin Pyhänmiesten kuori, jossa piispa Johannes oli valmistanut itselleen leposijan kahden edeltäjänsä, Maunu Särkilahden ja Laurentius Suurpään rinnalle. Ja niin edelleen kuori kuorittain aina pääkuoriin saakka. Sieltä olivat hävinneet suuret kandelaberit ja piispa Hemmingin kynttilänjalat, joissa olivat ympäri vuorokauden palaneet paksut, kierteiset vahakynttilät. Puuleikkauksilla ja intarsioilla varustetut piispan ja kaniikkien tuolit oli siirretty sijoiltaan ja ajelehtivat ympäri kirkon, toiset rikkoutuneina. Suuret ja kalliit kirkkofoliantit oli riistetty lukupulpetteihin kiinnitetystä vitjoistaan ja useat niistä viety pois. Ja sama hävitystyö ylettyi sakaristoon ja sen yhteydessä olevaan kirjastoon. Piispan sauva ja hiippa monine jalokivineen olivat poissa ja paljon muuta kallista kirkon omaisuutta, mitä piispat vuosisatojen kuluessa olivat hankkineet ja hurskaat uskovaiset sielunsa autuudeksi lahjotelleet.

Vainajille, joiden ruumiit makasivat muurin juurella tai alastomina ja runneltuina ajelehtivat kaduilla, kaivettiin yhteinen suuri hauta kirkkotarhaan. Kun ilta-aurinko punasi kirkontornin tiiliä, nousi vanha, ontuva kellonsoittaja, joka kirkonlakassa nälänkuoliaana piillen oli välttänyt surman, torniin ja alkoi soittaa kelloja. Silloin kerääntyivät kaikki haudalle ja itse piispa ryhtyi siunaamaan vainajia.

Haudan partaalla seisovien joukossa oli myöskin Hannu. Saatuaan iskun takaraivoonsa oli hän maannut joenrannalla tainnuksissa aamunkoittoon saakka. Toinnuttuaan ja päästyään asemastaan selville oli hänen onnistunut vihollisen huomaamatta hiipiä pitkin rantaa piispanvainioon ja sitten ruispeltojen suojassa edelleen maaseudulle. Niin oli hän sitten kulkenut aina Marttilaan saakka, missä hän oli viettänyt nämä päivät muutaman tutun talonpojan luona. Hän oli kuin pimeään rotkoon pudonnut, missä hän eli tylsänä ja mitään käsittämättä. Kuultuaan vihollisen poistuneen oli hän kuitenkin lähtenyt kaupunkiin, sillä perjantaiyölliset kauhunnäyt ja paikka, missä Kirsti oli häneltä riistetty, ikäänkuin vetivät häntä luokseen. Hän oli kauan istunut tylsänä jokirannassa ja kun kellot olivat alkaneet soida, oli hän kuin unissakäyden kulkenut kirkkotarhaan.

Piispan koettaessa puhua lohdutuksen sanoja masentuneelle joukolle, kiintyi Hannun katse erääseen muurin varjossa seisovaan nuoreen mieheen. Hän katsoi ja katsoi ja ikäänkuin sumun keskeltä selveni hänelle Arent van Askenin muoto. Mutta tuo kaunis tummaverinen nuorukainen oli nyt tuhkanharmaa ja hänen katseensa näytti aralta ja pälyilevältä. Huomatessaan väkijoukossa Hannun säpsähti hän ja tuiotti häneen kuin aaveeseen. Oman tilansa unhottaen valtasi Hannun sääli. Ehkä hänkin oli menettänyt kaikkensa tässä yleisessä häviössä? Vanha viha sulii pois Hannun sydäimestä, torstai-iltainen tappelu Saunalassa kohosi hänen mieleensä kuin paha uni ja hän tunsu tarvetta lähestyä entistä vihamiestään sekä tarjota hänelle sovinnon kättä.

Kun hautaustoimitus oli loppunut, etsi Hannu silmillään Askenia, mutta häntä ei näkynyt. Kierrettyään väkijoukossa tuli hän ulos portista ja pysähtyi Kirkkokadun suuhun tähystellen ihmeissään ympärilleen. Silloin laski joku kätensä hänen olalleen ja kun hän kääntyi, seiso siinä ukko Murainen.

— Minä näin sinut haudalla enkä ollut silmiäni uskoa, — sanoi hän Hannun kättä puristaen, — sillä minä ja muut, jotka silloin perjantaina pelastuimme veneisiin kun sinä jäit rannalle makaamaan, luulimme sinun kuolleen tai joutuneen vihollisen valtaan.

— Mutta Kirsti, tiedättekö hänestä mitään? — kysyi Hannu kiiruusti kuin unesta havahtuen.

— Kyllä hän on turvassa, vaikka makaakin sairaana ja valittaa äitinsä ja sinun kohtaloasi.

— Missä hän sitten on? — tiukkasi Hannu kärsimättömästi.

— Naantalissa, ja kyllä luostarisaret hänestä huolta pitävät. Siellä on minunkin muorini ja muutamia muita pelastuneita. Päästyämme jokea myöten turvaan, kulimme silloin yötä myöten Naantaliin ja saimme kaikki luostarissa katon päämme päälle. Ja kun pelättiin vihollisen sinnekin tulevan, lähetti abbedissa pari munkkia viemään kaikki käsillä olevat rahat Turkuun vainolaisen lepyttimiksi. Eikä vihollista sinnepäin kuulunut, vaikka koko luostari oli yötä päivää pelon ja kauhun vallassa, kun täältä yhtä menoa kaameat tulipalot loimottivat.

— Hänet siis joku pelasti, kun minä kaaduin? — kysyi Hannu, joka tunsu taivaalleen valonsäteiden pilkahtaneen, kuullessaan Kirstin pelastuneen.

— Nuori van Asken hänet kantoi venheeseen juuri kun olimme rannasta lähdössä, — vastasi vanha tynnyrintekijämestari ja katsoi häneen omituisesti.

— Arentko? — lausui Hannu hitaasti ikäänkuin koettaen palauttaa muistiinsa jotakin hämärää ja haihtuvaa.

— Niin. Mutta kuinka sinä oikein kaaduit? Eihän meidän kintereillämme pitänyt olla tanskalaisia.

— Minua lyötiin takaapäin päähän. Muuta en muista.

— Millä sinua lyötiin? Ei kaiketi miekalla eikä hilporilla, sillä silloin et arvatenkaan siinä seisoi.

— Tottakai nyrkillä, koska minulla ei ollut verihaavaakaan päässä.

— Asken kertoi juutilaisen kaataneen sinut juuri kun hän juoksi paikalle. Silloin oli hän surmannut juutilaisen ja temmannut Kirstin syliinsä.

Hannu mietti hetken ja sanoi sitten kuin havahtuen:

— Mutta silloinhan olisi juutilaisen ruumis maannut minun vieressäni. Mutta mitään sellaista en nähnyt, kun aamuyöstä tulin tajuihini.

— Hm, se näyttää siis hyvinkin todenperäiseltä, — sanoi Murainen kuin itsekseen.

— Mikä niin? — kysyi Hannu silmät suurina ja aavistaen jo puolittain asianlaidan.

— Että se olikin Asken, joka sinua löi, — sanoi Murainen hitaasti. — Yksi meikäläisistä sen oli ollut veneestä käsin huomaavinaan, mutta ei puhunut siitä mitään ennenkuin Kirsti itse alkoi Askenia siitä konnantyöstä syyttää.

— Kirsti?

— Niin, merkillistä kyllä, sillä veneeseen tuotaessa hän oli tainnuksissa ja luostariin tultuamme houraili vielä pari päivää. Ja houriossaan hän alkoi Askeniakin syyttää eikä sallinut häntä silmiensä edessäkään. Silloin kertoi tapauksen näkijäkin huomionsa ja kun me aloimme katsoa karsaasti Askenia, katosi hän pari päivää sitten kokonaan joukostamme.

— Minä luulin nähneeni hänet täällä haudalla, — sanoi Hannu mietteissään.

— Kyllähän saksalaiset ovat sinua vihanneet, — sanoi Murainen, — mutta tuollaista konnantyötä ei sentään olisi odottanut. Kyllä kai siihen on täytynyt olla syvempääkin syytä kuin kauppakateus.

He kulkivat äänettöminä Kirkkokatua alas. Useimmista puurakennuksista oli jällellä vain tuhkaa ja kekäleitä korkeiden kivijalkojen välissä. Alastomina ojentuivat hävityksen keskellä valkoisiksi kalkitut uunit taivasta kohti. Kadulla ajelehti halpa-arvoisempia talouskaluja, vaaterääsyjä, kekäleitä ja tuhkaa. Ilmassa tuntui kydönomainen tuoksu.

— Olisin minäkin suonut jo levossa kuolevani, mutta alusta täytyy vielä alkaa, — sanoi Murainen huoaten. — Tämä on nyt kolmas kerta, jolloin talostani ei ole muuta jällellä kuin kivijalka. En ollut paljon päälle parinkymmenen vuoden, kun Konrad-piispan aikana tällä tavoin lähes koko kaupunki meni tuhkakksi. Kun siitä oli päästy elämisen alkuun, tuli rutto ja vei puolet kaupungin asukkaista ja niiden

joukossa oli minun ensimmäinen vaimoni. Kahdeksantoista vuotta sitten, Maunu-piispan aikana, meni taloni samoinkuin suurin osa kaupunkia taas tuhaksi ja kun uusi talo oli saatu pystyyn, sai vanhin poikani surmansa Viipurin pamauksessa. Ja nyt vanhoilla päivillään piti nähdä vielä tämä kaikista kauhein hävitys. Kuningas, kuningas pitäisi olla, joka rauhan maahan turvaisi.

Torilla erosi Murainen Hannusta ja meni raatihuoneelle, jonne haudalla olleet kokoontuivat neuvottelemaan, mistä laidasta ja millä keinoin elämä oli uudelleen alettava. Mutta Hannu päätti heti suoraa päätä lähteä Naantaliin.

Kirsti oli vielä sairaana, vaikka ei hourannut enää. Hän oli tavattoman kalpea ja hänen lapselliset silmänsä olivat kuin suurentuneet. Sellaisena näytti hän Hannusta entistä kauniimmalta. Kasvinveljen nähdessään huudahti Kirsti hämmästyksestä samalla kuin heikko puna kohosi hänen kasvoilleen. Kun Hannu kumartui hänen puoleensa, kietoi hän kätensä hänen kaulaansa, mutta purskahti sitten itkuun ja sanoi:

— Annatko sinä, Hannu, minulle koskaan anteeksi, kun minä olen ollut sinulle niin ilkeä? Sinua minä olen aina rakastanut, mutta kun meitä pidettiin aina toisillemme kuuluvina, tahdoin minä näyttää, ettei se niin vain itsestään selvää ole. Arent on konna enkä minä tosissani ole hänestä koskaan välittänyt, vaikka sinua kiusatakseni olenkin ollut hänestä pitävinäni. Olen rukoillut sitä Jumalan äidiltä anteeksi ja sinun ja äidin sielujen puolesta olen rukoillut, sillä luulin sinunkin saaneen surmasi.

Hannu pyyhki kyyneleitä hänen silmistään ja tunsu rinnassaan samanlaisen onnen tulvahduksen kuin pari viikkoa sitten märskorilla seisoessaan ja kotikaupunkia lähestyessään.

— Älä itke, Kirsti, — kuiskasi hän, — alotamme elämän uudestaan ja kaikki muuttuu vielä hyväksi.

— Mutta äiti, äiti! — purskahti taas itkuun Kirsti, jonka mieleen oli palannut kaamea kuva äidin kuolemasta, — hän ei päässyt edes siunattuun maahan lepäämään.

— Minä kaivan tuhkan seasta hänen jäännöksensä ja toimitan ne hautaan, — sanoi Hannu edes jollakin Kirstiä lohduttaakseen.

Samalla juolahti hänen mieleensä jotakin ja hän huudahti:

— Kuulehan, Kirsti, tiedätkö missä äitisi säilytti liikoja rahoja?

— En! — vastasi Kirsti ihmeissään.

— Kellarin peräseinässä. Minulle näytti hän ne silloin torstai-iltana, — sanoi Hannu hieman punastuen. — Vihollinen ei niitä tietenkään ole löytänyt eikä tulikaan ole voinut niitä tuhota. Niistä annamme heti osan luostarille, että sisaret pitävät esirukouksia tätivainajan sielun puolesta. Ja kun saamme elämän ennalleen, niin annamme lisää, eikö niin?

Kirsti tyyntyi jonkun verran, sillä häneen vaikutti yhtä paljon Hannun luottava ja toivorikas mieli kuin hänen ehdotuksensakin. Itse asiassa olikin Hannussa yhtäkkiä uudelleen herännyt pulppuileva elämänhalu, joka houkutteli häntä työhön ja toimintaan.

Kirstin käsiä pidellen lausui hän:

— Lähden heti Turkuun ja ryhdyn puuhaamaan meille uutta asumusta. Siksi kun se valmistuu, paranet sinäkin. Käyn joka ilta kirkossa rukoilemassa Pyhää Henrikkiä sinun puolestasi.

Kirsti hymyili raukeasti vastaan ja täynnä elämänintoa palasi Hannu Turkuun.

Ennen kuukauden loppua alkoi pieni pääkaupunki jälleen nousta tuhastaan, kuten niin monta kertaa ennenkin nelisatavuotisen olemassaolonsa ajalla. Tuhosta pelastuneet porvarit, niin suomalaiset kuin saksalaisetkin, liittyivät toisiinsa ja yhteisvoimin käytiin työhön käsiksi. Ensinnä korjattiin vilja kaupungin ympärillä olevilla pelloilla ja sitten ryhdyttiin rakennustöihin. Rohkeutta lisäsi se, kun Tukholmasta saapui viesti, että rauha Tanskan kanssa oli saatu toimeen. Ja kun toiset paukuttelivat varstoja riihissä, tupruttelivat toiset tuhkaa ilmaan, peratessaan palaneiden rakennusten perustuksia. Jokea pitkin laskettiin alas hirsilauttoja, kirveet ja sahat olivat käynnissä aamusta iltaan ja porvarien, munkkien, linnannihtien ja lähiseudun talonpoikain yhteisponnistuksilla alkoi kohota talvensuojia katottomiksi joutuneille. Mutta moni perhe oli kokonaan joutunut surman omaksi, toisista pelastunut vain kuin ihmeen kautta joku perheen nuorimmista jäsenistä, ja siksi moni tuvanuuni jäi vielä vuosikausiksi entisen kodin raunioilla alastomana törröttämään. Moni kauhun yönä pakoon päässyt porvari jäi myöskin ainaiseksi maalle, pitäen talonpojan elämää metsien suojassa turvallisempänä kuin oloa kaupungissa, jota viholliset, rutto ja tulipalot alituisesti etsiskelivät.

Hannu oli todellakin löytänyt kellarinseinästä rahalippaan koskematonna ja innolla puuhasi hän uutta asuinrakennusta palaneen tilalle. Sunnuntaisin retkeili hän aina Naantaliin ja iloisena kuvaili vähitellen toipuvulle Kirstille, kuinka uuden tuvan seinät kohosivat valkoisina ja puhtaina. Marraskuun lopulla oli se valmis sekä varustettuna välttämättömimmillä talouskaluilla. Kirsti oli nyt siihen määrään parantunut, että hän muutti Turkuun ja joulunaattona heidät sitten vihittiin avioliittoon.

Niin alkoi heidän yhteiselämänsä täynnä valoisaa luottamusta tulevaisuuteen. Mutta eheää ja pitkäaikaista onnea ei heille oltu suotu. Kuten niin moni muukin sortuivat he levottoman ja ristiriitaisen murrosajan myrskyihin, jotka raivasivat tietä uudelle aikakaudelle. Se syntyi tulen ja veren keskellä ja vaati paljon uhreja. Monet piispoista ja muista valtaherroista saivat epätoivoista uhkapeliä pelattuaan ja omantuntonsa kanssa aikansa tingittyään astua toinen toisensa jälkeen mestauslavalle, ja monet niistäkin, jotka huomaamattomissa elivät, sortuivat muuten ajan rattaiden alle.

Kirsti ei tuon kauhun yön jälkeen koskaan enää palannut ennalleen. Kalpeana ja hiljaisena liikkui hän askareissaan, kävi ahkerasti kirkossa rukoilemassa ja tyrskähti usein ilman näkyvää aihetta itkemään. Hän näki kaameita unia ja ennusti verisiä aikoja ja toisinaan yöllä saattoi hän äkkiä kirkaista ja takertua Hannun kaulaan, sillä lattian alta oli hän kuullut äitinsä valitushuudon. Ja kun Kirsti parin vuoden kuluttua synnytti tyttären, joka kuitenkin muutaman viikon vanhana kuoli, kääntyi hänen elämänsä entistä enemmän sisäänpäin.

Hannu koetti toimia tarmonsä takaa ja saada Karvataskun kauppaliikettä ennalleen. Mutta metelinen aika tuhosi jälestä sen mitä rauhallisella työllä rakennettiin. Hannu kuninkaan ja Svante Sturen sijalle oli tullut Kristian II ja Sten Sture nuorempi, jotka uudistivat saman verisen leikin Ruotsin herruudesta kuin edeltäjänsäkin. Sodan takia kävi kauppa huonosti ja porvarien asema Turussa oli sitäkin tukalampi, kun linna sai niin päällikökseen kuin miehistökseen tylyjä muukalaisia, jotka kaikella tavalla rasittivat kaupunkia. Laiva, jonka Hannu suurilla ponnistuksilla oli saanut kuntoon, joutui Tukholman retkellä vihollisen saaliiksi ja kohta sen jälkeen kuoli Kirsti lapsivuoteeseen. Silloin myi Hannu talonsa ja jakoi rahat tuomiokirkolle sekä Naantalintalostalle, joissa tuli pitää esirukouksia hänen omaistensa sielujen autuudeksi. Itse otti hän vastaan laivurintoimen, jota Kuusiston linnanvouti oli hänelle tarjonnut.

* * * * *

Päivä alkoi valeta — toukokuun 23 päivä 1522. Nukuttuaan vain muutaman tunnin nousi Hannu laivankannelle, jossa maston juurella seisoa ainoastaan yövärtti liikkumatonna ja sarkakauhutaansa kääriytyneenä. Luotoja ja salmia peitti vielä usvainen hämy ja laiva keinui hiljalleen mainingissa. Ympärillä lenteli kalalokkeja ja triiek! triiek! huutelivat toisilleen valkorintaiset tiirat. Etäämpää kuului hylkeen omituinen, surumielinen juorotus. Lähimmällä luodolla näkyi vaalenevaa taivaanrantaa vasten savupatsas, joka harmaasta kalastajamökistä nousi kuin suoraan kalliosta. Se kallistui länttä kohti ja siihen hetken tuiotettuaan sanoi yövärtti:

— Rupeaa idästä tuulemaan. Taidamme tästä piankin päästä liikkeelle, kun jäätkin ovat yöllä hävinneet näkyvistä.

Hannu ei vastannut mitään. Hän seisoa laivan parrasta vasten ja tuiotti aaltoihin, jotka hiljaa liputtelivat laitoihin. »Tänään minä siis saan tulla luoksenne», sanoi hän itsekseen, ajatellen Kirstiä ja lapsiaan sekä äsken näkemäänsä unta. Kirsti oli keinunut läpikuultavalla pienellä jäälautalla, pidellen kummallakin käsivarrellaan pientä äskensyntynyttä, ja kaikki kolme he olivat viittoneet hänelle. Laiva oli täysin purjein kiittänyt kohti, mutta jäälautta oli paennut edellä, kunnes laiva oli yhtäkkiä ankarasti tärähtänyt ja alkanut vajota, jolloin lauttakin oli kadonnut aaltoihin. »Ei minulla täällä enää mitään olekaan, mielelläni minä jo tulen luoksenne», lopetti Hannu mietteensä, kun kuuli samassa kannelle johtavien portaiden narisevan jonkun askelista.

Luukusta kohosi vähitellen näkyviin pitkään, mustaan kaapuun ja mustaan samettipäähineeseen puettu mies, jonka ikää oli vaikea ulkonäöstä päätellä. Hänen hienopiirteisissä parrattomissa kasvoissaan ja koko olemuksessaan oli jotakin nuorekasta ja hentoa ja samalla sentään vanhaa ja väsähtänyttä. Silmät olivat raskaat ja uneksivat ja ohimoilla näkyvä tukka oli harmaa. Hän oli piispa Arvid Kurki, joka varhaisimmassa nuoruudessaan oli saanut olla todistajana kamalaa näytökseen isänsä kartanossa Laukossa ja joka nyt alun toistakymmentä vuotta oli seisonut Suomen kirkon peräsimmä, koettaen sitä parhaimpansa mukaan ohjata ajan myrskyissä. Varjellakseen pahemmilta onnettomuuksilta kirkkoaan ja kansaansa, jonka etujen ensimmäinen ja lähin valvoja hän edeltäjänsä tavalla tunsu olevansa, oli hän koettanut osottaa kuuliaisuutta tyrannia kohtaan. Mutta lopulta oli se tie käynyt mahdottomaksi kulkea ja pari kuukautta sitten oli hän julkisesti liittynyt kuninkaan vihollisiin ja antanut apuaan Kustaa Vaasan joukoille, jotka piirittivät Turun linnaa. Mutta kun Söyrinki Norby lähestyi tanskalaisen laivastonsa kanssa Turkuu, silloin oli piispa tuntenut Kuusiston turvattomaksi ja lähtenyt maitse Etelä-Pohjanmaalle, mukanaan muutamia kaniikkeja sekä Turun seudun aateliskartanoista joukko rouvia ja neitoja, jotka eivät tahtoneet jäädä alttiiksi vihollisen väkivallalle.

Hannu oli läpi saariston ja tanskalaisten nenän ediste tuonut laivan Närpiöön, jossa piispa seurueineen oli eilen noussut siihen purjehtiakseen Ruotsiin. Sumun ja ajojaiden takia oli kulkeuduttu Korsnäsin saaristoon ja ankkuroitu yöksi lähelle Bergötä.

— Kuinka näyttää, voimmeko tänään jatkaa matkaa paremmalla menestyksellä? — kysyi piispa Hannua tervehdittyään.

— Näyttää rupeavan idästä tuulemaan ja silloin me saamme myötätuulen tai hyvän laitassen, jos pyrimme Upplannin rannikkoa kohti.

— Parempi olisi sinne päästä. Mutta luuletteko ennen iltaa voitavan sitä matkaa suorittaa?

— Riippuu siitä minkälaisen tuulen saamme ja kuinka paljon ajojaita on vastusta.

Piispa käveli muutamaan kertaan ääneti laivan kannen yli ja sanoi sitten enemmän itsekseen kuin Hannulle:

— Niinköhän me kunnialla pääsemme toiselle puolen merta? Pahat aavistukset täyttävät mieleni ja minusta tuntuu väkisinkin kuin näkisin viimeisen päiväni valkenevan. Jumala ja kaikki pyhät meitä suojelkoot!

Hän laskeusi takaisin kannen alle ja Hannu ajatteli: »Hän tuntee sen myöskin.»

Kun aurinko alkoi punata kallioilla kasvavia kääkkyräpetäjiä, oli tuuli paisunut siksi, että saattoi vetää purjeet ylös. Peräkajuttaan sijotetut naisetkin olivat jo nousseet ja kun piispa itse oli toimittanut aamurukouksen ja jakanut ehtoollisen kaikille mukana olijoille, nostettiin ankkuri ja laiva lähti liukumaan ulos saaristosta.

Ulapalle päästyä kiihtyi tuuli kiihtymistään ja kun jäitäkään ei pahemmin ollut näkyvissä, näytti matka käyvän mitä suotuisimmin. Puolenpäivän aikana kiihtyi tuuli myrskyksi ja laiva tuntui kulkevan kuin lentäen aallon harjalta toiselle. Auringon laskiessa alkoi näkyä Ruotsin rannikko, mutta samalla ilmestyi myöskin tielle yhä useammin jäälauttoja, jotka itätuuli oli tälle puolen ajanut. Kuta lähemmäs saaristoa tultiin, sitä vaivaloisemmaksi kävi kulku. Hannu itse seisoj peräsimestä ja jännitti korviaan kuullakseen myrskyn ulvonnalta märskorilla olevan tähystäjän huutoja.

Kun oli juuri onnellisesti kierretty suuri jäälautta, rysähti laiva äkkiä ja pysähtyi täydessä kulussaan, niin että pari takimmaista vanttia rusahti poikki. Oli siis ajettu karille. Aallot ja jäälohkareet pieksivät vasenta laitaa ja laiva kallistui arveluttavasti toiselle kylelleen. Kajutasta kuului huikeita parkaisuja ja piispa sekä kaniikit nousivat kalpeina kannelle. Laskettiin nopeasti molemmat veneet vesille, vaikka pelastuksesta ei suuria toiveita voinut ollakaan. Toinen vene, johon laskettiin yksitellen kaikki naiset, ja joka ensinnä lähti neljän laivamiehen soutamana liikkeelle, ajautui muutaman sylen päässä laivasta jääteliä vasten ja kaatui kumoon. Ainoastaan pari miehistä pelastui jäälohkareelle, josta he kuitenkin pian kierähtivät alas ja katosivat näkyvistä.

Toiseen veneeseen laskeusivat piispa miesseuralaisineen, kaksi jälellä olevaa laivamiestä ja Hannu. Heidän kulkunsa jäätelien välissä ja kovassa aallokossa onnistui aluksi paremmin. Parin virstan päässä edessä oli Öregrundin ranta ja sitä kohti ohjasi Hannu venettä. Aivankuin aamulla lähdetäessä nouseva, punasi nyt laskeva aurinko edessä olevan saaren kääkkyräpetäjiä. Mutta Hannu, joka tähysti veneen edessä kelluvia jääteliä, luuli näkevänsä siellä Kirstin keinuvan ja viittovan häntä luokseen, ja hänellä oli varma tunto siitä, etteivät he rannalle pääse.

Kun maalle oli enää puolen virstaa, pusersi kaksi raskasta jäälohkareetta veneen väliinsä. Sen laidat rusahtelivat ja kun jäätönkit viskausivat erilleen, alkoi vene täytyä vedellä. Hannu katsahti piispaan, jonka harmaa tukka liehui tuulessa ja joka alistuvan näköisenä näytti rukoilevan itsekseen, sillä hänen huulensa liikkuvat hiljaa.

Hannu tunsj itsensä ihmeen rauhalliseksi ja kun vene muutaman sylen päässä jääteleistä alkoi upota ja hän joutui veden varaan, katsahti hän kuin osaveljeensä vielä kerran piispaan, jonka mustan kaavun liepeet poimuilivat veden pinnalla. Sitten viskasi aallonärjy heidät kauemmas toisistaan, ja niin vaipui Hannu Kimalainen yhdessä Suomen viimeisen kirkkoruhtinaan kanssa Pohjanlahden aaltoiin.

* * * * *

Samana päivänä tyhjensivät Kuusiston piispanlinnan rikkaista aarteistaan Söyrinki Norbyn saaliinhimoiset joukot, jotka edellisenä päivänä olivat riehuneet turvattomaksi jääneessä Turussa. Hannu Kimalaisen rakentama tupa samoin kuin suurin osa kaupunkia oli kerran taasen palanut poroksi, ja oli asukkaista tyhjänä. Linnan valleilla riippui Junker Tuomaan hirtättämiä suomalaisia ja ryöstäen, raiskaten, polttaen ja murhaten levisivät tanskalaiset maaseudulle.

MURROSAJAN MIES

Maa oli jo sulana, ilmassa oli lauhkea tuntu ja tuomiokirkon sekä kapituli- ja koulurakennuksen katoilla räpsähtelivät naakkojen siivet. Piispantalossa, joka oli koillispuolella parikymmentä askelta kirkonmuurista, loimotti ilta-auringon säteissä punaiseksi maalattu porttitorninkatto kuin suuri rovio. Portissa oli vilkas liike, yhtä menoa kulki siitä sisään ja ulos pappeja, munkkeja, aatelismiehiä ja talonpoikia. Arastellen puikkelehti muiden kulkijain lomitse rääsyisiä naisia lapsi käsivarrellaan sekä rampaantuneita miehiä kainalokepein tai sokeita kalvakan lapsukaisen taluttamina, sillä oli perjantaipäivä ja silloin jakeli piispa almuja köyhille. He eivät menneet pääovesta sisälle, kuten muut, vaan kiersivät pihalle odottamaan, kunnes piispa vanhus tulisi ulos heidän luoksensa.

Piispa Martti Skytte, dominikaanimunkiston entinen ylivikarius, istui työhuoneessaan raskaassa, korkeaselkäisessä nojatuolissa. Hän oli puettu dominikaaniveljen yksinkertaiseen mustaan kaapuun, jota hän arkioloissa vieläkin käytti, ja ainoastaan rinnalla riippuva kultainen risti osotti hänen korkeata arvoaan. Hänen sileäksi ajetut kasvonsa kirkkaine sinisine silmineen tekivät lapsenomaisen vaikutuksen, mutta mustan kalotin alta olkapäille valuva tukka oli läpeensä harmaa. Ikkunan edessä oli kirjotuspulpetti ja sen ääressä istui iäkäs sihteeri Johannes Erasmi sekä teinin puvussa oleva nuori Agricola, joka toimi piispan kirjuriina. Uunin luona penkillä istui harmaapartainen taloudenhoitaja.

— Hyvä on, hyvä on, kirjotan sitten sen alle yhdessä toisten kirjeiden kanssa, — sanoi piispa Agricolalle, joka juuri lopetti vasta kirjottamansa kirjeen lukemisen. — Laskekaahan sisään seuraava odottaja, — nyökäytti hän taloudenhoitajalle päätään.

Huoneeseen astui keski-ikäinen, köyhästi puettu ja laiha pappismies. Hän kumartui suutelemaan esimiehensä pientä ja valkoista kättä, jonka etusormessa kimalteli leveäkantainen, Pyhän Henrikin kuvalla varustettu piispansormus.

— Valituksiako, poikani? — kysyi piispa vanhus ja hänen suunsa ympärille ilmestyi tuskallinen piirre.

— Niin, teidän isällisyytenne, — myönnytti pappi aralla ja valittavalla äänellä. — Kymmenyosuuteni viime vuodelta ovat vielä suurimmaksi osaksi saamatta ja ruokaveron tältä vuodelta olen ainoastaan kahdesta talosta saanut.

— Onko seurakunnassa niin suuri köyhyys? — kysyi piispa jotakin sanoakseen, vaikka hän arvasikin syyn.

— Ei läheskään, — kiiruhti pappi selittämään, — mitäs vielä, sillä viime kesänähän saatiin harvinaisen hyvä sato. Mutta talonpojat eivät tahdo maksaa sen jälkeen kun kuninkaan asiamiehet korjasivat kirkon hopeat ja toisen kelloista. Sanovat sen olevan kuninkaan tahdon, ettei papeille enää veroa makseta. Olen heitä pannallakin uhannut...

— Pannallako? — keskeytti piispa vakavasti.

— Niin, teidän isällisyytenne, pelotellut vain olen, mutta ei sekään ole auttanut.

— Antakaa sellaisten uhkausten olla, pannan aika on ollut ja mennyt eikä kuningas, kuten kyllä tiedätte, sellaista hyväksy.

— Mutta entäs pyhä isä Roomassa? — uskalsi pappi hiljaa väittää.

— Hm, kuningas on meitä paljon lähempänä, poikani, — sanoi piispa kartteliaasti. — Ja siksi toiseksi ei kuningas myöskään hyväksy eikä salli, että talonpojat jättävät pappinsa leivättömiksi. Siitä asiasta olemme juuri kirjottaneet kuninkaalle ja hän kyllä laittaa niin, että se asia tulee korjatuksi. Ilmottakaa se ynnä minun varoitukseni ohella seurakunnalle.

Kun pappi viipyi vielä huoneessa, kysyi piispa:

— Mutta kenties sinua painostaa kovempikin hätä?

— Kyllä, tai ei niinkään minua itseäni kuin...

Hän vaikeni punastuen.

— Hm, sinulla on siis perhettäkin?

— On, — sanoi pappi maahan katsoen, — enkä minä suinkaan ole ainoa, — yritti hän puolustautua.

— Kyllä tiedän, kyllä tiedän, — keskeytti piispa. — Onko perhe sinun luonasi pappilassa?

— Ei, eihän toki, sillä piispa Hemmingin statutithan kieltävät sen, — ehätti pappi selittämään.

— Hm, hm, niin kyllä, mutta mitäs kanoninen laki siinä asiassa säättää?

Pappi katsoi vaieten jalkoihinsa.

— Se kieltää papilta kokonaan yhteyden vaimon kanssa, sekä julkisen että salaisen, — sanoi piispa, — ja Hemmingin statutit ovat vain hätäkeino, joka koettaa korjata tuon vanhemman määräyksen rikkomisista. Mutta jos nyt kerran on hankkinut lapsia maailmaan, niin eiköhän jumalallinen laki, joka on näitä molempia vanhempi, velvota niistä myöskin huolta pitämään? No niin, jos hätäsi on kova, niin taloudenhoitajani tuossa saa tehdä hyväksesi niin paljon kuin katsoo muilta tarvitsijoilta liikenevän.

Hän ojensi kätensä papille, joka yhdessä taloudenhoitajan kanssa jätti huoneen. Piispa käveli muutaman kerran lattian yli, istui sitten entiselle paikalleen ja sanoi huoaten isä Johannekselle:

— Milloinka nämä ristiriidat loppunevat? Tarkastusmatkoillani olen melkein jokaisella papilla huomannut olevan lapsia, joita he eivät uskalla luonansa pitää. Mutta ehkä pian tulee se aika, jolloin he julkisesti saavat mennä avioliittoon ja elää oikeata perhe-elämää. Minun aikani on vielä puolinaisuuden aikaa eikä Jumala ole minua asettanut uusia uria avaamaan, sen minä kyllä itsestäni tunnen.

Sisään astui nyt muuan dominikaanimunkki, jolla oli side otsan ympärillä ja kaapu useammasta kohti repeytynyt. Haikealla äänellä alkoi hän valittaa, kuinka häntä keruumatkalla ollessaan markkinarahvas Halikossa oli pahoinpidellyt ja kuinka kuninkaan veronkantaja oli hänet sen jälkeen väkisin kulettanut Turkuun.

— Mutta onhan sinulla, poikani, kai tieto siitä, että kuningas on kieltänyt munkkeja keruulla kulkemasta muuna kuin kymmenenä viikkona vuodessa? Nyt on luvaton aika ja vouti on siis noudattanut vain kuninkaan käskyä estäessään sinua toimessasi, — vastasi piispa.

— Mutta pitääkö meidän totella enemmän kerettiläiskuningasta kuin pyhää isää Roomassa? — sanoi munkki kiivaasti.

— Siinä ollaan taas, poikani, — huokasi piispa. — Mutta voitko sinä, joka olet minua kolmekymmentä vuotta nuorempi, vakuuttaa minulle että näissä meidän oloissamme on viisaampaa ja Jumalalle otollisempaa totella enemmän pyhää isää Roomassa kuin kuningasta?

Munkki pysyi vaiti. Piispa jatkoi:

— Minä en ymmärrä muuta kuin kehottaa sekä sinua että muita veljiä pysymään luostarissa ja lähtemään maaseudulle ainoastaan luvallisena aikana.

— Mutta luostarihan on tyhjä ja jos meidän harvojen, jotka olemme pysyneet munkkilupauksellemme uskollisina, täytyy siellä värjötellä, niin kuolemme me nälkään, — väitti munkki.

— Hm, sekin on totta, — myönsi piispa ja katsahti epäröiden taloudenhoitajaansa, joka sillä välin oli palannut huoneeseen. Tämä pudisti päätään.

— Olen itsekin tällä haavaa voimaton teitä aineellisesti auttamaan, mutta minä kirjotan vieläkin kerran puolestanne kuninkaalle ja jollei hän suostu teille apua osottamaan, niin ... aina kun minun hinkaloni täyttyvät, tulen minä teitä muistamaan, sillä Pyhän Dominicuksen veljeskunta on minulle rakas. Villiintynyttä markkinarahvasta meidän on mahdoton rangaista, mutta voutia minä olen nuhteleva hänen käytöksestään. Ja muutoin on teillä jäljellä-olevilla tällaisina aikoina kahta suurempi syy viettää nuhteetonta elämää rukouksessa ja paastossa.

Hän ojensi siunaten kättään ja nöyrästi kumartaen jätti munkki huoneen. Piispa nojautui tuolinselustaa vasten, peitti käsillä silmänsä ja sanoi valittaen:

— Puolinaista, puolinaista kaikki! Minun tulisi auttaa ja minä olen kuin paaluun sidottu.

Hän antoi isä Johannekselle ohjeet kuninkaalle dominikaanimunkkien asiassa kirjoitettavasta kirjeestä ja huoneeseen astui linnasta saapunut voudinkirjuri, jolla oli kädessään paperikäärö.

— Herra Maunu Sveninpoika lähettää minut teidän isällisyytenne luo, — alkoi hän, kehitellen auki paperikääröä, — kiirehtimään rästinä olevaa kruunun osuutta viimevuotisiin piispankymmenyksiin.

Täällä rästien joukossa on ensinnäkin sata taaleria rahaa.

Kuin apua anoen katsahti piispa taloudenhoitajaan, joka virkkoi:

— Käsillä ei tällä haavaa ole niin paljoa.

— Rukiita puolitoista lästiä, — jatkoi kirjuri.

— Ainakin yksi lästi voidaan maksaa nyt heti, jos se on aivan välttämätöntä, mutta loput vasta syksyllä.

— Kaksi lästiä voita, lästi lohta, kolme kippunaa haukia, — luetteli kirjuri rästilistasta.

Kun hän oli merkinnyt paperiinsa mitä taloudenhoitajan ilmoituksen mukaan saatiin tulla heti perimään, lähti hän tiehensä ja sisään astui samasta oven avauksesta tuomiorovasti Johannes Pietarinpoika. Hän oli kookas ja hillitysti esiintyvä mies, jonka olemuksessa oli jotakin synkkää ja painostavaa. Hän oli Flemingien sukulainen sekä uskonpuhdistuksen kiivas vastustaja, ja tultuaan piispannimityksessä sivuutetuksi osotti hän iäkkäälle esimiehelleen mielellään katkeraa mieltä milloin vain sopi. Tervehdittyään piispaa niukalla arvokkuudella sanoi hän:

— Tulin kuulemaan teidän isällisyytenne mielipidettä uuteen kaniikinvaaliin nähden. Se kai olisi toimitettava viimeistäänkin Valpurinmessuna?

— Minä luulen, että meidän on tällä kertaa jätettävä kaniikinvaali, sillä kuningas on minulle nimenomaan kirjottanut, että kapitulिन jäsenten lukumäärää on vähennettävä, — vastasi piispa hieman arastellen.

Tuomiorovastin suun ympärillä näkyi ivallinen piirre, kun hän vastasi:

— Sen jälkeen jätetään tietysti arkkiteinin, tuomiorovastin ja lopuksi kai piispankin virka täyttämättä, että kuningas voi korjata heidän palkkatulonsa.

— Kuinkas monta kaniikkia oli Hemmingpiispan ja vielä Bero II:sen aikaanakin? — kysyi piispa.

— Se oli silloin, ja sadassa vuodessa muuttuu maailma paljon.

— Mutta jos silloin tultiin toimeen kuudella, tai tuomiorovasti ja piispa lukuunotettuna, kahdeksalla kapitulिन jäsenellä, niin eivät olomme sentään ole niin muuttuneet, että ihan välttämättä tarvitsisimme nykyään viisitoista jäsentä kapitulissa. Minun ymmärtääkseni me, katsoen valtakunnan hädänalaiseen tilaan, voimme jättää ainakin kolme kaniikin virkaa täyttämättä ja luovuttaa niiden tulot valtakunnan velkojen maksamiseen.

— Ja tehdä se pelkästään kuninkaan käskyllä ilman pyhän isän suostumusta?

— Lähimpänä miehenäni kysyn teiltä vilpittömästi, mitä te minun sijassani tekisitte, kun olisi valittava kuninkaan ja pyhän isän välillä? — kysyi piispa vuorostaan.

— Ainoan autuaaksi tekevän kirkon jäsenenä ja katolilaisena pappina minä ehdottomasti noudattaisin pyhän isän määräyksiä, — vastasi tuomiorovasti varmasti.

— Seurauksiinko katsomatta?

— Ne minä jättäisin Jumalan huomaan.

— Hm, mutta jospa me, niin monet esimerkit silmäimme edessä, emme enää niin ehdottomasti voisikaan luottaa pyhään isään?

— Enemmätkö sitten kerettiläismieliseen kuninkaaseen ja kirkonryöstäjään?

Piispa kohotti varottaen sormeaan ja sanoi vakavasti:

— Muistakaamme, että Jumala on valinnut hänet pelastamaan valtakunnan muukalaisten sorrosta, ja jos hän yhdessä tai toisessa asiassa onkin erehtynyt ja mennyt liian pitkälle, niin siitä tuomitkoon Jumala. Että hän kipeästi tarvitsee rahoja valtakunnan tarpeisiin, sen me kyllä hyvin tiedämme ja jos me vointimme mukaan häntä autamme, niin tulevat silloin rahat käytetyiksi paremmin Jumalan mielen mukaan kuin jos Roomaan lähettäisimme kaikenlaisia lahjuksia.

Tuomiorovasti koetti hillitä itseään ja päästä toiselta suunnalta esimiehensä kimppuun.

— Muutoin oli myöskin asianani, — sanoi hän, — saattaa teidän isällisyytenne tietoon eräs uusi kirkonomaisuuden ryöstö. Pari päivää sitten käydessäni Naantalın luostarissa valitti minulle abbedissa,

että tuo kerettiläisoppeja levittävä maisteri Särkilahti on anastanut erään luostarille kuuluvan talon Taivassalon Tammistossa.

— Se on oikeastaan hänelle kuuluvaa perintöä ja on hän sen peruuttanut itselleen kuninkaan luvalla.

— Aina vain kuningas! Mutta saanko tiedustella, onko teidän isällisyytenne tehnyt mitään sitä estääkseen?

— Maisteri Särkilahti on köyhä perheellinen mies ja Naantalin luostarilla on tiloja yllin kyllin, — vastasi piispa vältellen.

— Se ei puolusta ollenkaan kirkon omaisuuteen kajoamista, kaikista vähimmän silloin, kun on kysymyksessä luvattoman perheen elättäminen.

— Mitkä ovat luvattomia perheitä?

— Teidän isällisyytenne tietänee sen yhtä hyvin kuin minäkin, että papiksi vihityt eivät saa perheitä perustaa. Ja muutoin oli tarkoitukseni valittaa sitä, että tuon Särkilahden toiminta käy yhä julkeammaksi. Juuri kouluhuoneen sivu kulkiessani tuli kansaa kuulemasta hänen saarnaansa ja kauhistuen kuulin minä niitä sanoja, joita he käyttivät katolilaisesta kirkosta ja sen päämiehestä. Kuinka kauan häntä on kärsittävä koulun rehtorina?

— Minä olen muutaman kerran ollut kuulemassa Särkilahden saarnaa, mutta ainakaan silloin en huomannut hänen puhuvan raamatusta poikkeavasti.

Tuomiorovastin kasvoilla näkyi terävä ja pilkallinen piirre. Piispa jatkoi:

— Katsoen hänen tuliseen luonteeseensa olen häntä kyllä kehottanut esiintymään maltillisesti, eikähän hän olekaan mitään häiriöitä matkaan saattanut. Hän hylkää kyllä monet kirkon hyväksymät käsitykset, mutta hänen oppinsa ydin on raamatunhengen mukainen, ja se se sittenkin on tärkeintä.

Antamatta tuomiorovastille tilaisuutta vastata nousi piispa ja ojensi hänelle kätensä. Kylmästi tervehtien lähti prelaatti huoneesta.

— Nyt menemme köyhien luo, — sanoi piispa taloudenhoitajalleen ja yhdessä lähtivät he pihalle. Kaikki sinne kokoontuneet saivat osansa joko vaatteita, joita viikon varrella oli sitä varten valmistettu, tai ruokatavaroita ja pieniä hopearahoja. Varsinkin lapsia kohteli piispa vanhus hellien ja useita orpoja oli hän toimittanut kasvatettaviksi. Lopuksi hän luki siunauksen ja palasi sitten työhuoneeseensa, jossa hän kirjotti alle sihteerinsä ja kirjurin kokoonpanemat kirjeet.

Aurinko oli juuri laskemallansa. Pienten pyöreiden ruutujen läpi tullen loivat sen viimeiset säteet huoneen panelatulle seinälle haikeamielisen punerruksen. Vanhus näytti väsyneeltä ja raukealta.

— Päivätyömme on vihdoinkin lopussa. Huomenna alamme taas Jumalan nimeen uusin voimin.

Kun sihteeri ja kirjuri olivat lähteneet, pukeusi piispa päällysnuttuun ja lähti ulos. Hänelle oli tullut tavaksi joka ilta pistäytyä yksinään rukoilemassa rakkaaksi käyneessä tuomiokirkossa, jossa hän kolmenakymmenenä miehuusvuotenaan oli alttaripalveluksia toimittanut.

Alkoi jo hämärtää kun piispa astui ulos. Mielihyvin hengitti hän raikasta kevätillan ilmaa. Kohmettunut hiekka ritisi hänen hitaasti astellessaan kirkkoa kohti. Vanha kirkonvartija seisoi sakariston rappusilla kuten muinakin iltoina ja avasi hänelle oven. Hiljaa kuin omien askeltensa kaikua peläten kulki piispa avaran sakariston läpi suoraa kirkkoon. Altarit, jykevät pilarit, ristiinnaulitun ja pyhimysten kuvat olivat kätkeytyneet puolipimeään. Päivällä näytti kirkko entiseen verraten kuin alastomaksi riisutulta, sillä Otto Rudin ja Söyrinki Norbyn ryöstöjen sekä Kustaa kuninkaan anastusten jäljeltä olivat poissa hopea- ja kultakalleudet alttareilta ja kuorien seiniltä. Mutta näin hämyssä saattoi vanhus kuvitella kaiken olevan ennallaan ja siksi nämä lyhyet hetket iltaisin tuomiokirkossa olivat hänelle kuin käyntejä entisyydessä.

Pyhän Pietarin kuorissa paloi vahakynttilä. Se loi himmeän valokuovan keskilaivan lattian yli vastakkaiselle seinälle, jossa näkyi varjo miehen hartioista ja kumartuneesta päästä. Kuorista kuului matalalla, laulavalla äänellä:

— *Pie Jesu, Domine, dona ei requiem...* [Pyhä Herra Jeesus, anna hälle rauhas...] ja kun kuorissa messuavaa pappia ei näkynyt keskilaivaan, tuntui kuin hänen seinällä näkyvä varjonsa olisi nuo sanat lausunut.

Yksityismessut olivat kielletyt, mutta joku aika sitten oli piispa erään hurskaan porvarinlesken rukouksista heltyneenä suostunut siihen että tämän miesvainajan autuudeksi luettaisiin sielumessuja.

Toimituksen suoritti joka päivä iltamessun jälkeen eräs lähes piispan ikäinen pappi ja tapahtui se puolittain salassa. Tämän messun aikana saapui piispa tavallisesti kirkkoon ja se oli omiaan tuntuvasti täydentämään hänen entisyystunnelmaansa.

Hetken pimennossa seisten kuunneltuaan messua astui piispakin kuoriin, jonka lattian alla lepäsi hänen entinen esimiehensä Konrad Bitz. Ristinmerkin tehden polvistui hän alttarin ääreen. Kauan ja hartaasti rukoiltuaan nousi hän ja papin jatkaessa messua lähti hitaasti kirkosta. Mutta sakaristoon tultuaan tunsu hän suurta väsymystä ja istahti yhteen pitkin seinää olevista nojatuoleista. Huoneessa oli jo hyvin hämärä ja seinällä häntä vastapäätä oleva ristiinnaulitun kuva häämötti enää mustana, epäselvänä kuviona. Ovi kirkkoon oli raollaan ja hiljaisena hyminänä kuului sieltä vanhan papin messu.

Piispa painoi päänsä käsiin ja huokasi. Tässä samassa huoneessa olivat liikkuneet ja näillä samoilla tuoleilla istuneet hänen edeltäjänsä aina Maunu I:n, ensimmäisen suomalaissyntyisen piispan ajoista saakka. Ja siitä oli jo kolmatta sataa vuotta. Tuolla kirkon lattian alla he kaikki nyt lepäsivät ja sinne oli hänenkin hartain halunsa jo päästä....

Mutta miten olikaan? Hämärä tuolien yllä ikäänkuin liikkui ja tiheni ja sen keskeltä selkeentyi yksi toisensa jälkeen päitä, harteita ja vähitellen koko vartaloita. Ja niin istui puoliympyrässä pitkin seinustaa liikkumattomia vanhuksia ummistetuin silmin. Kaikilla oli yllään piispallinen viitta ja viitanpoimut ympäröivät heidän yhteen puristettuja polviaan. Vaikka heidän piirteensä sakenevassa hämärässä näkyivät epäselvinä ja vaikka he istuivat pää kumarassa ja ummistetuin silmin, tunsu piispa heidät järjestään kuin olisi eilen viimeksi ollut heidän parissaan, eikä hän tuntenut mitään ihmetystä, että he siinä istuivat.

Perimpänä ja enimmänsä pimennossa istui Suomen kirkon perustaja, Pyhä Henrik, ja hänen rinnallaan molemmat venäläisten vankeudessa kuolleet käännätystyön jatkajat, Rodulf ja Folkvino. Muista vähän erillään istui vaskenkarvaisin kasvoin Tuomas ja häntä seurasivat kolme Rantamäen piispaa sekä niiden rinnalla kuusitoista muuta Suomen piispanhiipan kantajaa. Lähinnä Skytteä istui viisi hänen lähintä edeltäjänsä, joiden kaikkien aikana hän oli kaniikinvirkaa hoitanut. Tuimin piirtein ja muita ryhdikkäämpänä istui viimeksi mainittujen joukossa unioniajan sotainen piispa Konrad Bitz, ja hänen piispallisen pukunsa päällä häämötti rintahaarniska sekä kupeellaan miekanponsi.

Mutta Tuomas piispa kohotti hiukan päätään, avasi hitaasti silmänsä ja kysyi:

— Ovatko Häme ja Karjala saatetut jo kirkon kuuliaisuuteen?

— Ne ovat, mutta onko minun huolehtimani tuomiokirkon rakentaminen päätetty ja onko kaniikkien lukumäärä pysynyt neljänä, joksi minä sen järjestin? — vastasi piispa Katillus.

— Tuomiokirkko on valmistunut ja minä olen vihkinyt sen toimeensa, — ilmotti Maunu I.

— Minun piispauteni aikana hävittivät venäläiset Turun ja polttivat tuomiokirkon. Onko se korjattu? — kysyi Ragvald II.

— Minä olen korjauttanut tuomiokirkon ennalleen ja laajentanut kapitulia kahdella uudella kaniikinviralla, — vastasi tarmokas kirkkovaltiassaan Benediktus. — Minä järjestin kymmenysverot ja pidin ensimmäisenä piispankäräjiä sekä pappeinkokouksia. Ovatko laitokseni pysyneet voimassa?

Sananvuoron otti hänen lähin seuraajansa, Hemming piispa, jonka pään ympärillä näkyi pyhimyskehä. Hän lausui:

— Ne ovat sekä pysyneet voimassa että lisääntyneet ja kasvaneet. Huolimatta siitä että minun piispauteni aikana riehui Mustasurma maassa, olen minä syventänyt ja vahvistanut kirkollista järjestystä. Minä olen kaunistanut tuomiokirkkoa ja lisännyt siihen uusia kuoreja ja alttareita, minä olen laajentanut kapitulia ja perustanut tuomiorovastin viran, toimittanut tuomiokirkolle maatiloja sekä kallisarvoisia kirjoja ja lujentanut kirkon valtaa. Papiston velvollisuudet olen minä määritellyt statuteissani sekä saattanut käytäntöön pappien naimattomuuden. Piispanistuimelle minä olen toimittanut jalokivillä kaunistetun hiipan ja sauvan, puolustanut maani etuja kuninkaita vastaan sekä masentanut vastahakoisia pannakirouksella. Onko nämä kaikki säilytetty ja pidetty voimassaan?

— Olen koettanut vointini mukaan pitää yllä kirkon valtaa ja käyttänyt pannaan niskottelijoita vastaan. Tuomiokirkossa panin alulle pääkuorin rakennuksen, mutta minun sallittiin hoitaa korkeata virkaani ainoastaan kaksi vuotta, — ilmotti oppinut Johannes II, joka nuoruudessaan oli ollut Parisin yliopiston rehtorina.

— Minä olen sen työn onnellisesti päättänyt. Hiippakuntani rajoista olin riidassa Upsalan arkkipiispan kanssa, mutta suoriuin siitä voitolla — täydensi hänen seuraajansa Johannes III Westfali.

Bero II Balk, joka oli tuomiokapitulin kiiruusti kokoon haalimalla rahasummalla saanut käydä pyhää isää Avignonissa suostuttelemassa sekaantumasta piispanvaaliin, lausui hiljaisella äänellä:

— Minun oli suotu onnettomana aikana kantaa Suomen hiippaa. Merirosvot ja venäläiset haaskasivat kilvan seurakuntaani, hävittivät Turun ja ryöstivät sekä tarvelivät tuomiokirkkoa. Voitavani olen tehnyt, mutta kaikkea en ole ehtinyt ennalleen saada.

Hänen lähin seuraajansa, Maunu II Tavast, jota Suomen aatelisto oli »palvelut kuin kuninkaallista majasteettia», lausui nyt lempeällä äänellä:

— Kaikki on jälleen saatettu siihen kuntoon kuin autuaan Hemming piispan aikana sekä runsaasti lisätty. Minun suotiin viipyä piispanistuimella lähes neljäkymmentä ajastaikaa. Minä vahvistin Kuusiston linnaa piispojen suojaksi, taistelisin Ruotsin rauhattomia ylimyksiä vastaan ja tuin Kaarlo kuningasta hänen horjuvalla valtaistuimellaan. Minä kiertelin ahkerasti tarkastusretkillä ympäri maatani, suojelin talonpoikia aatelisten sorrolta ja valvoin pappieni elämää. Jerusalemin matkaltani toin minä runsaasti kalleuksia tuomiokirkolle, jota minun toimestani laajennettiin uusilla kappeleilla. Minä järjestin ja täydensin jumalanpalveluksen, niin että tuomiokirkossa kaikui messu yli päivän aamuvarhaisesta iltamyöhään. Kirkon asemaa minä vahvistin ja lisäsin sen tuloja, opetuksesta sekä köyhien ja sairaiden hoidosta pidin minä huolta ja hurskaiden naisten olinpaikaksi perustin Armonlaaksoon luostarin. Ovatko nämä kaikki pysyneet voimassaan?

Konrad Bitz, joka sotajoukkonsa etunenässä oli taistellut Kaarlo kuningasta vastaan, lausui lyhyesti ja karskisti:

— Minä olen säilyttänyt edeltäjäini perinnön ja unionikuningasten avulla lisännyt tuntuvasti Suomen kirkon etuja. Vastahakoiset ja niskottelijat olen pitänyt terveellisessä kurissa.

Hänen rinnallaan istui Maunu III Särkilahti, joka tuomiorovastina ollessaan oli Saksan keisarilta saanut Turun tuomiorovasteilla perintönä kulkevan palatsikreivin arvonimen. Hän lausui:

— Sotia, nälänhätää ja ruttotauteja on Suomi saanut läpi aikojen kestää ja mitä edeltäjät ovat rakentaneet, sitä seuraajat ovat saaneet jo nähdä raastettavan. Vointini mukaan puolustin minä kuitenkin maani etuja Ruotsin valtionhoitajaa vastaan, menetin varani ja sotajoukkoni taistelussa vanhaa vihollistamme venäläistä vastaan, jonka käsistä minä ystäväni Knuutti Possen kanssa pelastin Viipurin. Järjestystä ja kirkon valtaa olen koettanut ylläpitää ja syventää kristillistä valistusta määräämällä jumalanpalveluksissa käytettäväksi myöskin kansan omaa kieltä.

— Sodan ja sekasorron riehuessa olemme mekin lyhyen piispautemme aikana vointimme mukaan koettaneet säilyttää edeltäjäimme työtä, — ilmoittivat Lauri Mikaelinpoika Suurpää ja Johannes Olavinpoika.

Viimeisenä lähinnä Skytteä istui Arvid Kurki. Hiljaa ja tasaisesti sanoi hän;

— Minä kannoin Suomen hiippaa kahtenatoista onnettomana vuotena. Turku ja tuomiokirkko olivat piispaksi tullessani raa'an vihollisen hävittämät ja uudet vielä raskaammat koettelemukset koittivat maalle. Uutta ei minun oltu suotu rakentaa, mutta entistä koetin minä voimaini mukaan säilyttää. Varani ja sotavoimani annoin maan puolustukseen, mutta ennenkuin vihollinen oli karkotettu, kutsui Jumala minut luokseen. Toivon kuitenkin, että uutta on ruvettu hävitetyn tilalle rakentamaan.

Nyt kääntyivät kaikkien katseet Skytte vanhukseen. Kolmekolmatta Suomen kirkon entistä päämiestä, joista useimmat olivat kirjottaneet nimensä: »Jumalan armosta Turun piispa», katsoi häneen, ja totisina ja kysyvinä näkyivät hämyin keskeltä heidän silmänsä. Vanhus kohotti kättään ja liikutti huuliaan, mutta samalla havahtui hän ja näki seinustoilla häämöttävän tyhjien tuolien. Kirkosta kuului vielä messun hyminä ja hän kertasi hiljaa:

— *Pie Jesu, Domine, dona mihi requiem!*

Hän nousi vaivaloisesti seisoaalleen ja lähti sakaristosta. Portaille tullessaan näki hän edessään kirkkopihalla kaksi mustiin kaapuihin puettua miestä, joista vasta ylennyt kuu loi pitkät varjot. Toinen miehistä oli pitkä ja hoikka ja piispa tunsu hänet sekä ryhdistä että äänestä, kun hän hiljaa puheli toverinsa kanssa. Hän viivähti hetkisen pimennossa portailla ja tunsu kuin vastenmielisyyttä lähetä miehiä, joiden hän arvasi vartovan häntä. »Mutta sitten lepään kyllikseni, kun pääsen tuonne kirkon alle», ajatteli hän ja astui alas portailta.

Miehet tervehtivät häntä kunnioittavasti ja pitempi sanoi:

— Vaikka onkin jo myöhäinen, halusimme teitä, isä, tavata vielä erään asian takia.

Hän oli maisteri Pietari Särkilahti ja hänen toverinsa oli dominikaaniluostarin priori, nuori Mikael

Karpalainen.

— Käykäämme sisälle luokseni, niin saamme hetkisen puhella, — sanoi piispa ystävällisesti ja ääneti lähtivät he piispantaloa kohti.

Kun he olivat tulleet huoneeseen ja piispa istahtanut tuoliinsa, sanoi hän Karpalaiseen kääntyen:

— No, poikani, oletko jo tehnyt lopullisen päätöksen?

— Minä olen nyt päättänyt jättää luostarin.

Piispan kasvoilla kuvastui pieni pettymys, kun hän virkkoi:

— Et siis voi luopua Magdalenastasi?

— En, — vastasi Karpalainen alas katsoen.

— Siitä huolimatta että kanoninen laki kieltää hengelliseen säätyyn kuuluvaa menemästä naimisiin?

— Mutta tiedättehän, isä, että paljon vanhempi ja pätevämpi laki taasen sallii sen, nimittäin pyhässä raamatussa ilmotettu jumalallinen laki, — sanoi nyt Särkilahti toverinsa puolesta.

— Niin, — sanoi piispa ja loi katseensa alas, — niin, niin, olette oikeassa, mutta minä, ukko polo, elän vielä entisissä.

— Lopullista askelta en kuitenkaan ole tahtonut tehdä, ennenkuin te, isä, annatte suostumuksenne, — sanoi Karpalainen. — Myöskään en tahdo ottaa sitä Taivassalon kirkkoherran virkaa yksistään kuninkaan suostumuksella, vaan...

— Ota se, poikani, ota minunkin suostumuksellani, — kiirehti piispa sanomaan, — ja Jumala askeleesi siunatkoon. Minun vain tulee surku nähdessäni, että rakkaiden dominikaanieni joukko yhä harvenee, mutta Jumalan tahdon täytyy tapahtua ja se vaatii uusia teitä kulettavaksi. Minä näen sen, mutta itse olen juurillani kiinni entisessä. Te voitte kulkea ehyin sydämin uutta uraa, mutta minun on päivätyöni suoritettava jaetulla sydämellä. Minun on itsessäni koettava ja tunnettava vanhan mureneminen ja hajoaminen enkä pääse siitä, että se välistä koskee kipeästi. Tuolla kirkon sakaristossa äsken hetkisen viivähtäessäni ja kaikkea mennyttä muistelllessani olin näkevinäni kaikki edeltäjäni piispanvirassa ja minusta tuntui niin vaikealta ajatellessani, etten ole kyennyt heidän työtään säilyttämään. Mutta teitä nuoria nähdessäni kirkastuu minulle tulevaisuus ja silloin tuntuu minusta aina, että vaikken olekaan mitään näkyväistä saanut aikaan, niin sentäänkin on Jumala minua laupiaasti tuomitseva, kun siirryn sinne edeltäjäni joukkoon.

Nuoret miehet olivat liikutettuja ja entistä kunnioittavammin tervehtivät he pois lähtiessään vanhaa esimiestään. Yksin jäätyään otti piispa kynttilän käteensä ja siirtyi makuuhuoneeseensa. Se oli pieni kammio valkeaksi kalkituin seinin. Nurkassa oli matala ja kapea sänky kovine olkipatjoihin ja karkeine villapeitteineen. Lähellä sitä oli rukoustuoli ja sen päällä seinällä ristiinnaulitunkuva. Rukoiltuaan sen edessä polvillaan laskeusi piispa levolle, risti kätensä rinnalleen ja silmänsä ummistaen huokasi:

— Ah, Herra, päästä jo palvelijasi rauhaan!

* * * * *

Kaksikymmentä vuotta sen jälkeen, kun Mikael Karpalainen erosi luostarin esimiehyydestä, sai Skytte vanhus vielä kantaa päivän kuormaa ja hellettä ja vasta yhdeksänkymmenvuotiaana pääsi hän lepäämään edeltäjäinsä seuraan tuomiokirkon alle. Pietari Särkilahti oli jo paljon ennen iäkästä esimiestään mennyt lepoon. Mutta hänen työnsä jatkajaksi ja Martti Skytten seuraajaksi oli sillä välin kypsynyt Mikael Agricola.

AAMUN MIEHIÄ.

Ilma matalassa luentosalissa, jossa oli tungokseen saakka tarkkaavasti kuuntelevia teologian ylioppilaita, kävi yhä raskaammaksi. Luennoitsijan muutoin kirkasta ääntä oli yhä vaikeampi erottaa, se tuntui kuin sammuvan ummehtuneeseen ilmaan. Syksyisen iltapäiväauringon säteet olivat onnistuneet pujahtamaan eräästä sivuseinän akkunasta sisään, erottaen näkyviin yli salin ylettyvän sakean pölyjuovan ja muodostaen sivuseinälle himmeän kuvion nelikulmaisesta, pyöreärutuuisesta ikkunasta.

Suomalainen ylioppilas Agricola oli hiukan myöhästynyt ja saanut sen vuoksi paikan ihan oven suussa. Melanchton oli lokakuun alusta selittänyt Roomalaisepistolaa ja Agricolalla oli edessään Erasmusuksen baselilainen Uusi Testamentti — hänen arvokkain kirja-aarteensa, jonka hän edellisenä vuonna Wittenbergiin tultuaan oli ensi töikseen itselleen hankkinut. Mutta hän oli alakuloisena eikä voinut tarkkaavasti seurata oppinutta esitystä. Puolisen tuntia turhaan kamppailtuaan antoi hän kirjan painua polvilleen, sallien ajatustensa harhailla omia teitään sekä tuiottaen väsyneesti luennoitsijaan, joka pölyisen valokuovan läpi näytti korkealla katederillaan niin avuttoman pieneltä, kalpealta ja rasittuneelta. Lähes kaksikymmentä vuotta oli tuo kuuluisa jumaluusoppinut ja filologi työskennellyt Lutherin rinnalla Wittenbergissä ja nähnyt noiden vuosien kuluessa auditorionsa aina yhtä täynnä ympäri Keski- ja Pohjois-Euroopan kokoontuneita innostuneita kuulijoita. Kun Agricola antoi silmänsä painua puoli umpeen, näytti pitkän ja kapean luentosalin perällä istuva Melanchton tavallistakin pienemmältä ja hennommalta. Hänen matala, sointuva äänensä, jolla hän ikäänkuin hyväillen lausui rakasta kreikkaansa, tuntui tulevan kuin jostakin hyvin kaukaa ja se vaikutti Agricolan väsyneihin hermoihin omituisen uinuttavasti. Hän ei seurannut enää ollenkaan luennon sisällystä, tuiotti vain pölyjuovan läpi Melanchtoniin ja antoi korviensa omia aikojaan suhtautua hänen ääneensä, joka ilman saentuessa tuntui etääntymistään etääntyvän, kunnes se kokonaan sammui.

Melanchton oli keskeyttänyt luentonsa, hän ummisti silmänsä ja siveli kämmenellä otsaansa. Silloin alkoi Augustiinikirkosta kuulua kellonsoittoa. Melanchton avasi jälleen silmänsä, painoi kirjan kiinni ja sanoi hymähtäen:

— Johan me voimmekin lopettaa. Kovin se onkin tänään rasittavaa.

Hän nousi seisomaan ja auditoriossa syntyi liikkeen kohinaa. Mutta sitten taas kaikki vaikeni ja Melanchton piti lyhyen rukouksen, sillä tämä oli viimeinen luento sinä päivänä, Pyhänmiesten aattona 1537.

Kun rukous oli vaiennut ja sen jälkeen pieni hetki oltu kumarruksissa, laskeusi Melanchton katederilta alas ja pieni mies katosi kokonaan kuulijainsa sekaan. Kaikki alkoivat tunkea ovea kohti. Työntäen kirjan kainaloonsa pyörähti Agricola ensimmäisenä ulos jääden portin pieleen vartomaan suomalaisia tovereitaan. Niitä olivat Martti Teitti, joka viime vuonna oli yhdessä hänen kanssaan Saksaan tullut, sekä Viipurin Simo eli Simon Viburgensis niinkuin hänen nimensä virallisesti kuului.

Ennenkuin hän ohitseen rientävästä ylioppilasvirrasta sai näkyviinsä tovereita, tarttui joku hänen käsipuoleensa. Se oli eräs schwabilainen ylioppilas, joka oli viime keväänä jonkun aikaa asunut hänen ja Teitin kanssa yhdessä.

— *Domine reverendissime, frater Michael finlandensis, ambulemus paulum?* [Kunnioitettavin herra, suomalainen veli Mikael, kävelläänkö vähän?] — sanoi reippaalla äänekkyydellä tuo aina iloinen saksalainen.

Agricola hymähti vastaukseksi ja käsikkäin lähtivät he kävelemään ylös kapeata katua, joka kajahteli eri tahoille hajaantuvan ylioppilasjoukon askelista. Pyhätarpeita kantavia palvelustyttöjä ja perheenäitejä pujottelihe tuon iloisesti haastelevan nuorisojoukon läpi, ylhäällä päätyikkunoissa näkyi kadun yli toistensa kanssa juttelevia porvareita, kasvoilla edessä olevan sunnuntailevon hohde, ja yli kaiken täydensi lauantaatunnelmaa koko pikku kaupungin täyttävä kellojen humina.

Kirkon ohi kulettaessa pysähtyi schwabilainen äkkiä ja virkkoi:

— Ah, ollapa että me olisimme saaneet olla täällä tasan kaksikymmentä vuotta sitten!

Agricola katsoi häneen kysyvästi.

— Mitä? Pyhänmiesten aattona silloin, *anno domini* 1517? — jatkoi schwabilainen.

Kun Agricola ei vieläkään näyttänyt olevan oikeilla jälillä, alkoi schwabilainen, jolla oli vilkas mielikuvitus ja eloisa esitystapa, havainnollistuttaa asiaa seuraavasti:

— No, ajattelehan: toria pitkin astelee nopein ja päättävin askelin laiha ja kalpea mies puettuna augustiinimunkin kaapuun. Hän pysähtyy kirkon ovelle, silmää ympärilleen ja vetää kaapunsa alta paperikäärön, levittää sen ovelle ja ottaa esille pieniä nauvoja...

— Ahaa, teesit! — keskeytti Agricola innostuneena. Mutta schwabilainen oli päässyt vauhtiin ja jatkoi:

— ... ja vasaran lyönnit kumahtelevat, kumahtelevat, kumahtelevat — kertasi hän tahdilleen — ja pelottavana kuuluu niiden kaiku Alppien yli Roomaan.

Samassa juolahti schwabilaisen mieleen vaaliruhtinaan uni, jonka tämä oli nähnyt vähää ennen teesien julistamista ja josta aikoinaan oli kerrottu ympäri Saksan, ja hän jatkoi:

— Niin, siinä seiso peloton munkki ja kirjotti kirkon oveen ja kynä hänen kädessään kasvoi ja kasvoi, kunnes ulottui Roomaan ja puhkasi korvat siellä istuvalta kruunupäiseltä leijonalta. Ja leijona alkoi huutaa niin että vuoret vapisivat ja kaikki kuninkaas ja ruhtinaas riensivät vääntämään kynää munkin kädestä, mutta eivät onnistuneet.

Schwabilainen veti henkeä ja puhui edelleen:

— Silloin sitä olivat elementit liikkeessä ja silloin meidänkin olisi pitänyt olla täällä. Olisimme saaneet pertuskamiehinä seurata Martti ja Fiilippi tohtoreita Leipzigiin eckiläisiä rökittämään. Entä Wormsissa? Siellä jos missään olisi pitänyt saada mukana olla. Ajatella sitä hetkeä, kun yksinäinen kalpea munkki astuu keisarin, kuningasten, ruhtinasten, piispojen ja prelattien täyttämään valtasaliin...

Schwabilaisen isä oli palvellut Yrjö von Friendsbergin kuuluisassa keihäsmiesjoukossa ja ollut järjestyksen valvojana Wormsin valtiopäivillä. Lutherin esiintyminen siellä oli tuohon yksinkertaiseen sotamieheen samoin kuin hänen ritarilliseen päällikköönäkin tehnyt syvän vaikutuksen. Poika oli usein kuullut isänsä siitä kertovan ja kun hän itse puolestaan oli lisäillen ja värittäen kuvaillut lukemattomia kertoja tovereilleen tuota valtavaa kohtausta, oli se juurtunut niin hänen mieleensä, että hän toisinaan melkein saattoi uskoa itse olleensa sitä kaikkea näkemässä. Usein oli Agricolakin sen kuullut, mutta yhtä tarkkaavasti kuunteli hän nytkin, osaksi hienotunteisuudesta reipasta toveriaan kohtaan, osaksi yhä uudistuvasta mielenkiinnosta, sillä siksi eloisasti ja värikkäästi esitti schwabilainen mieliaihettaan. Ja Agricola mittasi takaisin samalla mitalla, alkaen kuvailla usein ennenkin kuvailemaansa päivällisillalooaan Lutherin luona sekä kertoen kaikki pienimmätkin asiat, mitä reformaattori oli pöydässä istuttaessa puhunut ja mitä sanoja hänenkin kanssaan vaihtanut. Ja yhtä tarkkaavasti kuunteli nyt vuorostaan schwabilainen. Näin innostuttuaan alkoivat he sitten vuorotellen muistutella toistensa mieleen kummallekin ja koko Wittenbergin ylioppilaskunnalle tuttuja legendoja uskonpuhdistajasta, joka oppilastensa silmissä oli kohonnut saavuttamattomaksi sankari-ihanteeksi.

Kun oli oltu hetki ääneti, lopetti schwabilainen:

— Sen miehen sanaa ei voi vastustaa vaikka hyökkäisi hänen kimppuunsa filosofian, sofistien, scotistien, albertistien, thomistien ja kaikilla koko helvetin aseilla!

Viimeisiä sanoja lausuaan teki hän kädellään suuren, huitasevan liikkeen, puristi sitten hyvästiksi Agricolan kättä ja lausui:

— Täytyy tästä lähteä ukko Reuchlinin seuraan. Olen pannut päähäni vielä tänä iltana kamppailla loppuun Jesajan kolmannentoista luvun. *Pax tecum, carissime!*

Kun Agricola oli jäänyt yksin ja schwabilaisen rehevä ääni oli hänen korvissaan sammunut, valtasi hänet entinen alakuloisuus ja hän ikäänkuin kutistui pienemmäksi. Mitä tehdä ja minne kääntyä, sillä tovereineen oli hän tällä hetkellä ihan leivätönnä ja ilman tiettävää leivän saannin mahdollisuuttakaan? Viimeiset viikot he olivat eläneet melkein yksistään leivällä ja vedellä, mutta tänä aamuna he olivat saaneet tyhjin vatsoin lähteä luennoille. Jos toimeentulo alunpitäinkin oli tässä vieraassa yliopistokaupungissa ollut heille vaivaisen puoleista, niin ei heidän tähän asti ollut tarvinnut sentään yhtään paastopäivää pitää. Mutta nyt oli suoranainen nälänuhka edessä. Ne varat, joilla Skytte vanhus oli häntä ja Teittiä matkalle evästännyt, olivat loppuneet jo viime talvena eikä piispa ollut toistaiseksi voinut lisää lähettää. Sen jälkeen olivat he ansainneet jonkun verran opetuksella ja viime aikoina olivat he elätelleet itseään paremmissa varoissa olevilta tovereilta saaduilla pikku lainoilla. Lisäksi oli vuokra siitä vaatimattomasta huoneesta, missä he kolmisin asuivat, parin kuukauden ajalta maksamatta. Elokuun alussa oli Agricola kirjottanut Kustaa kuninkaalle Ruotsiin, pyytäen heidän suomalaisten opiskelijain ylläpidoksi jotakin Turun tuomiokirkon prebendaa tahi muuta avustusta, mutta mitään vastausta ei ollut kuulunut. Tänään viimeksi oli hän turhaan tiedustellut yliopistolla kirjettä. Ja puutteesta johtuvan turvattomuuden tunnon lisäksi painosti hänen mieltään se, ettei kuningas nähtävästi ollut pitänyt hänen kirjettään ja anomustaan huomion arvoisena.

Alkoi jo hiukan hämärtää ja kaikkialla kuului akkunaluukkujen sulkemista. Pikkukaupungin porvarit vetäytyivät ystävällisiin koteihinsa aattoilta viettämään. Sen yksinäisemmäksi tuns Agricola itsensä lähtiessään hitaasti ja allapäin astelemaan Elben puoleiseen kaupungin laitaan, missä hän tovereineen asui erään köyhän lasimestarin luona. Hän näki mielikuvituksessaan toveriensa istuvan alakuloisina huoneessaan ja salaa odottavan häntä pelastuksen tuojana, sillä aamulla hajaantuessaan olivat he sopineet, että kukin tahollaan koettaisi tehdä voitavansa edes lähimpien päivien turvaamiseksi. Mutta hän oli varma, etteivät toverit olleet onnistuneet paremmin kuin hänkään, sillä ani harvat heidän tuntemistaan ylioppilaista kykenivät toisia auttamaan ja niillekin harvoille olivat he jo velassa.

Hänestä tuntui vastenmieliseltä mennä kortteeriin niin tyhjänä ja ilman avun mahdollisuuttakaan näköpiirissään. Hän jatkoi kävelyään ilman päämäärää, kulkeusi kaupungin ulkopuolelle joen rannalle ja istahti väsyneesti lähellä vesirajaa olevalle hirsikasalle. Oli jo joltisenkin hämärä, vastapäisellä

rannalla olevien kenttien ylle oli virrasta levinnyt valkoinen usvaverho, ja mustina ja raskaina vieritteli Elbe hänen ohitseensa syksyisiä vesiään. Sumun takaa jostakin maalaiskylästä kuului yksinäisen koiran haukunta ja länneestä, Harzvuoriston takaa, kohosi täysikuu suurena veripunaisena pyörylänä.

Agricola unhotti nykyisen tukalan tilansa ja nälkensä ja hänet valtasi eräänlainen kuulas apeamielisyys. Hän painoi päänsä käsiin, ummisti silmänsä ja etäinen koti kohosi elävänä mieleen. Sama kuu on sielläkin kohonnut saariston takaa ja pilkistää päärmäkaistan läpi hänen kotitupaansa, ja kuten ennenkin kuutamoisina iltoina, kuuluu Särkilahden kartanosta koiran haukunta. Hän on kuin ainakin entinen pikku Miika, joka äidin puuhattessa illallista istuu uinaillen penkillä, kuulee etäisen koiran haukunnan, näkee pienen himmeän akkunakuvion siirtyvän siltapalkilta toiselle, mutta mieli liitelee kaihoten muualla, jossakin epämääräisessä utumaailmassa. Ja kun perhe asettuu levolle ja päre pankonpuussa sammuu, kumartuu äiti vielä hänen ylitseen, korjaa peitettä ja lukee Ave Marian, ainoan jonka hän on joskus lapsuudessaan oppinut. Se on kamalasti vääntynyttä latinaa, joka hänelle teinivuosinaan on tuottanut monta hupia, mutta äiti lukee sen niin hartaasti, että Jumala varmaankin kuulee sen paljon auliimmin kuin parhaimmallakin latinalla kuolleesti toistetun rukouksen. Se vuosien kumartama rakas äitivanhus, kuinka hän iloitsikaan, itki ja iloitsi, kun hän monen vuoden kuluttua poikkesi kotiin ollessaan piispan mukana tarkastusmatkalla; kuinka hellävaroen hypisteli hän rypyisillä käsillään hänen mustaa barettiaa ja silitteli hänen matkalla rypistynyttä kauhtanaansa.

Kirja hänen polviltaan luisui maahan ja havahutti hänet todellisuuteen. Hän otti sen ylös ja käänteli sen vahvoja lehtiä. Sitä tutkiessaan oli hänessä edellisenä talvena herännyt eräs suuri aate, jota hän siitä lähtien oli hoitanut ja vaalinut mielessään kuin äiti lempilastaan. Se oli päivin ja öin kytenyt hänen mielessään, aste asteelta selviten ja kirkastuen sekä samalla kirkastaen hänelle hänen oman kutsumuksensa ja suoden voimaa tynesti kestää taistelussa alati uhkaavaa puutetta vastaan, vieläpä ylläpitää ja rohkaista tovereitaankin.

Äsken oli kaikki ollut niin pimeää ja toivotonta, mutta nyt hän taas näki elämäntyönsä selvänä edessään ja se kohotti hänet aineellisten huolten yläpuolelle. Koko hänen entisyytensäkin oli kuin johdonmukaista valmistusta siihen, eikä hän voinut olla jo varhaisimmassa elämässään näkemättä korkeamman käden johtoa. Ensi kerran ilmestyi se hänen tielleen vanhan ja hurskaan saarnaajamunkin muodossa. Hän, kahdentoistavuotias poika, on kesäisenä ehtoopäivänä yksin kotona ja odottaa isää, äitiä ja vanhempia veljiä kalaretkeltä palaaviksi. Hän istuu pihakivellä ja puhaltelee ilmaan vesilinnun untuvia, joita pääskysket lennosta kilvan tavoittelevat. Silloin laskee joku kätensä hänen päälle niin hellästi, ettei hän ollenkaan säikähdä, ja kun hän kääntyy katsomaan, seisoo siinä hymyilevä munkkivanhus. Se istuu tuu pihanurmelle, vapauttaa jalkansa tomuisista virsuista ja alkaa ystävällisesti jutella hänen kanssaan. Ja kun vanhemmat illan suussa palaavat kotiin, ehdottaa munkki, että poika seuraisi häntä Viipurin kouluun ja saisi valmistua hengelliseen säätyyn, sillä hänestä on Jumala aikonut varmaan jotakin tehdä, selittää vanhus. Äiti tulee liikutetuksi ja sanoo hartaimman toivonsa olevan nähdä poikansa pappina. Isä, jäkäläpartainen, harvasanainen Olaviukko, jonka suu on kuin vaikenemista varten muodostunut, murisee vastaan ja sanoo pojan kelpaavan elää kalamiehenä niinkuin vanhemmatkin veljet. Mutta munkki sovittaa sanansa viisaasti, hän puhuu pyhästä Pietarista ja jumalansanalla kalastamisesta ja paljosta muusta, ja niin tokasee isä lopuksi: »No jos se on Jumalan tahto, niin menköön!» ja lähtee liikutusta salatakseen muka jollekin askareelle. Ja niin tapahtuu se ihme, että vanhemmat uskovat hänet vieraan munkin huomaan, ja että hän itse on valmis eroamaan rakkaasta kodistaan.

Monta kertaa on hän liikutuksella muistellut tuota ensimmäistä kotoa lähtöä ja yhä ihmeellisemmältä on se hänestä alkanut näyttää. Munkki-vanhusen tuli kuin suorastaan häntä hakemaan! Ja samanlainen tapaushan uudistui sitten Viipurissa. Kun hän oli koulunsa päättänyt ja hänen isällinen opettajansa, Johannes Erasmi, lähti piispan sihteeriksi kutsuttuna Turkuun, kutsui hän luokseen hänet, parhaimman oppilaansa, ja kehotti häntä seuraamaan mukana pääkaupunkiin, sillä siellä kyllä aukenisi hänelle jotakin. Ja hän seurasi ja sai kirjurinpaikan piispan luona sekä tilaisuuden jatkaa opintojaan. Mutta tärkeintä oli se, mitä tapahtui hänelle kohta Turkuun tulonsa jälkeen. Hän on ensi kertaa tuomiokirkossa, jonka mahtavat holvit ja pilarit, komeat kuorit, rekonditoriot ja pyhimysten kuvat sekä juhlallisessa hämyssä huokuva urkujen humina tekevät häneen valtavan vaikutuksen. Liikutuksesta väristen seisoo hän erään pylvään juuressa keskellä kirkkoa. Kun latinankielinen messu ja kuoripoikien laulu on tauonnut, kajahtaa hänen päänsä päältä miehekäs ääni, joka kirkkaasti ja läpitunkevasti lausuu selkeällä suomenkielellä: »Jumalan sana on elävä ja voimallinen ja terävämpi kuin kaksiteräinen miekka, ja tunkee lävitse siihen asti kuin se sielun ja hengen erottaa ja jäsenet ja ytimet, ja on ajatusten ja sydämen aivoitusten tuomari.» — Säpsähtäen luo hän katseensa ylös ja näkee saarnastuolissa papintakkiin puetun pitkäkasvuisen, nuorekkaan ja kalpean miehen, jonka silmissä palaa omituinen tuli ja joka hetken vaiettuaan sekä kuulijakuntaansa tarkasteltuaan kuin tilille vaatien alkaa saarnata tuon raamatunlauseen johdolla. Hän ei voi irrottaa katsettaan saarnaajasta, jonka tuliset sanat kaikuvat temppelein holveissa. Seuraamatta erikoisesti saarnan sisällystä tuntee hän, että se on jotakin uutta ja raikasta. Uutta ja samalla vanhaa ja tutunomaista, joka on ollut kauan unhotuksissa. Samoin on

saarnaajan käyttämä kielikin. Ovathan dominikaanit ja fransiskaanitkin kyllä kansan kielellä saarnanneet, mutta se on ollut niin konstikasta ja aivankuin latinaa suomalaisin sanoin, kun tämä sitävastoin puhuu mitä tavallisinta ja yksinkertaisinta arkisuomea ja kuitenkin niin joka sanassaan elävää ja luonnonraitista.

Kuin huumautuneena lähtee hän kirkosta, ja ihmetellessään kuka tuo voimakas saarnaaja oli, kuulee hän ympärillään olevassa ihmisjoukossa toistettavan nimeä Särkilahti sekä kutsuttavan häntä milloin kerettiläiseksi, milloin oikeaksi herran papiksi. Särkilahti! Kyllä hän oli jo Viipurissa sen nimen kuullut, samoin kuin Saksassa vaikuttavan pääkerettiläisen Lutherinkin, ja Turussakin hän oli jo piispan luona ehtinyt kuulla kaniikkien harmistuneita puheita maisteri Särkilahden kerettiläisistä opeista. Mutta sitä mielikuvaa, mikä hänellä oli kerettiläisestä, oli hänen mahdoton sovittaa tuohon saarnaajaan. Ja innosta palaen riensi hän joka kerta kuulemaan milloin Särkilahti saarnasi tuomiokirkossa tai katedraalikulussa ja yhä hartaammaksi kävi hänessä halu päästä samaa sanaa julistamaan. Onnelliseen aikaan oli hän tullut Turkuun, sillä ei täyttä vuotta sen jälkeen sairastui Särkilahti äkkiä ja kuoli. Mutta kun hän sitten seiso tuomiokirkon pääkuorissa papiksi vihittävänsä ja hänen isällinen suosijansa piispa Skytte asetti kalkin hänen käteensä vanhoihin vihkimyssanoihin: »*Accipe potestatem sacrificandi pro vivis et mortuis*» [Ota voima uhrata elävien ja kuolleiden puolesta] tunsikin hän elävänä mielessään kutsumuksen jatkamaan ja täydentämään Särkilahden alottamaa työtä. Ja tämä tietoisuus hänessä yhä vahvistui hänen ollessaan piispan mukana tarkastusmatkoilla ja nähdessään kuinka suuri valon tarve kaikkialla oli. Hän ikävöitsi vain Wittenbergiin, uuden opin pääajoon, ja kun aika oli tullut, aukeni hänelle pääsy sinnekin.

Oliko nyt sitten kaikki tähdännyt vain siihen, että hän olisi tullut tänne Wittenbergiin nälkään nääntyäkseen? Sehän oli mahdollisuus, jota vastaan puhui koko maailmanjärjestys. Hän oli ollut jo epätoivoon joutumaisillaan, mutta täällä yksinäisyydessä virran rannalla vietetty hetken oli hänelle taas kirkastanut hänen kutsumuksensa ja kohottanut etualalle hänen valoisan elämänsätyksensä.

Hän nousi ja lähti nopein askelin kulkemaan takaisin kaupunkiin. Hänen tullessaan kortteeriin istuivat molemmat toverit loppumaisillaan olevan talikynttilän valossa, Teitti raapustellen hanhenkynällään jotakin kuviota hebrean kieliopin kanteen ja Viipurin Simo tutkien Tukydidesta. Se oli ainoa kirja minkä hän joskus oli onnistunut itselleen hankkimaan ja tunsikin hän sen jo kannesta kanteen, mutta siitä huolimatta seurasi se aina hänen mukanaan. Simo oli heistä kolmesta vanhin ja oli jo kolme vuotta heitä aikaisemmin tullut Wittenbergiin. Hän oli köyhän porvarin poika Viipurista, käynyt sikäläisen koulun ja ollut novisina fransiskaanihuostarissa, mutta jättäen huostarin ennen novisiaikansa päättymistä tullut Turkuun, missä sai tilaisuuden matkustaa Saksaan opiskelemaan. Kapeine hartioineen ja köyristyneine selkineen teki tuo hiljainen ja itseensä sulkeutunut mies, joka sitäpaitsi oli kivuloinen, hyvin avuttoman ja säällättävän vaikutuksen. Kreikka oli hänen mieliaineensa, josta hän sellaisenaan lienee saanut ruumiillisen ravintonsakin, kuten Teitti kerran oli leikillään sanonut, sillä oli aivan käsittämätöntä millä hän oli itseään elättänyt niinä neljänä vuotena, jotka hän oli jo Wittenbergissä oleskellut.

Teitti oli heistä kolmesta nuorin, lyhyen vanttara, ruskeasilmäinen ja iloinen nuorukainen. Hän oli suomalaista aatelissukua, mutta siitä huolimatta yhtä varaton kuin toverinsakin. Hän oli kuten Agricolakin tullut Skytten kustannuksella Wittenbergiin ja valmistui yhtä rintaa tämän kanssa maisteritutkintoon.

Kumpikin istui synkkänä ja alakuloisena. Ääneti tervehtien katsahtivat he Agricolaan ja luettuaan hänen sulkeutuneesta muodostaan, ettei hänkään tuonut mitään iloista sanomaa, painuivat he uudelleen kirjoihinsa. Agricolan mieli kävi taas apeaksi ja häntä hieman hävetti, että hän tuli näin tyhjänä toveriensa luo, jotka pitivät häntä jonkunlaisena johtajanaan. Teittiä kiusasi tämä kolmen miehen äänettömyys ja raaputustaan jatkaen virkkoi hän:

— Simo syöpi tuossa monikertaan kaluttua Tukydidesta ja minä ravitsen itseäni muistutteleamalla olevani vapaasukuinen mies.

Hän näytti Agricolalle kirjan kantta, jossa oli kirjoitus: »Martini Laurentii Teijthi Liber, duodecim or. Emptus Abo Anno dei Mdxxxii» sekä sen alla kaksi vasta piirustettua kilven kuvaa, kummankin keskellä Andreasristi, jota Teitti-suku käytti vaakunanaan.

— Kävin ruotsalaisten kortteerissa, mutta kaikki he olivat melkein yhtä täpärällä kuin mekin, — jatkoikin hän ja rupesi piirustamaan kolmatta vaakunaa.

— Kun uskaltaisi emännältä pyytää illallista, — huomautti Simo arasti.

— Siten syömällä maksaaksemme vuokravelkamme. Koetappas mennä esittämään, — vastasi Teitti ja Simo painoi nolona päänsä kirjaan.

Mutta Teitin halutti kiusata tuota avutonta vanhinta toveriaan ja hän jatkoi: — Eikö kaduta, ettet sittekin tehnyt munkkilupausta? Saisit ihan varmaan nytkin täydellä vatsalla lukea pater nosterisi ja oikaista itsesi levolle.

Agricola katsoi nuhtelevasti nuorinta toveriaan, nousi seisomaan ja sanoi:

— Minä lähden vielä apua etsimään, sillä eihän elämästämme näinkään mitään tule.

Hän lähti päättävästi ulos ja suuntasi kadulle tultuaan askeleensa entistä augustiiniluostaria kohti, missä Luther perheineen asui. Joen rannalta lähtiessään oli hänen mieleensä välähtänyt, että hänen on mentävä itse uskonpuhdistajan luo omaansa ja toveriensa hätää valittamaan. Silloin asian ensinnä mieleen iskiessä se oli tuntunut niin yksinkertaiselta, mutta nyt kuta lähemmäs määräpaikkaa hän tuli, sitä epävarmemmaksi tunsu hän itsensä. Oliko lainkaan soveliasta hänen pienine huolineen tunkeutua häiritsemään miestä, jonka harteilla koko paavin kahleista vapautunut kirkko lepäsi? Eikä hän ollut tullut ajatelleeksi sitäkään, kuinka sopimaton aikakin nyt oli sellaiselle käynnille. Kovin myöhäinen nyt ei tosin vielä ollut, mutta ihmiset olivat sulkeutuneet jo koteihinsa ja kaikkialla valmistauttiin aattoillalliselle.

Hänen kätensä vaipui portinkolkuttimelta alas ja masentuneena jäi hän seisomaan autiolla kadulle, tuntien ettei uskaltaisi sisälle pyrkiä. Silloin kuului portin takaa askelia, salpa lykättiin syrjään ja kadulle astui nuori palvelustyttö toisessa kädessä lyhty ja toisessa kori. Lyhtyään kohottaen katsoi hän kummastuneena ja kysyvästi kuluneeseen pappiskauhtanaan kääriytynyttä nuorta miestä, joka äänetönnä seiso i portin pielessä.

Agricola tunsu täytyvänsä sanoa jotakin ja hän kysyi työltä, saattoiko tähän aikaan enää tavata tohtoria. Tyttö, jossa Agricolan avonainen katse nähtävästi herätti luottamusta, ilmoitti hänen olevan huoneessaan ja kirjottavan. Hän piti porttia auki ja odotti vieraan astuvan sisään. Agricolan täytyi käydä eteenpäin ja hän tunsu kuinka sydämensä äkkiä alkoi rajusti lyödä. Tyttö jatkoi matkaansa ja hän hapuili yksinään pimeässä etehisessä. Kun hän oli ennenkin pari kertaa talossa käynyt, löysi hän pimeästä huolimatta tohtorin huoneeseen johtavan oven.

Hänen koputukseensa ei kuulunut mitään vastausta. Ympärillä oli aivan hiljaista, jostakin seinän takaa kuului vain kuin aavistuksena lapsen jokellusta ja oman sydämensä lyönnin kuuli hän selvästi. Hän koputti toisen kerran, mitään ei kuulunut. Pelonalaisessa jännityksessään luuli hän koputtaneensa kyllin lujasti, mutta todellisuudessa se oli tapahtunut siksi hiljaa, ettei se voinut sisälle kuulua. Mitä nyt tehdä? Tänne asti jouduttuaan tuntui hänestä mahdottomalta takaisinkin palata. Hetken vielä epäröityään, jolla aikaa hänen levottomuutensa yhä vain kasvoi, hapuili hän käsiinsä kääkän, veti oven auki ja astui sisään.

Hän pysähtyi oven luo pimentoon ja räpytti silmiään nähdäkseen huoneen perälle. Kirjotuspulpetilla paloi kynttilä, joka valasi ainoastaan valkeaksi kalkitun perä- ja toisen sivuseinän. Muu osa huoneesta jäi sen leveän selän ja suuren, vahvatukkaisen pään varjoon, joka näkyi kumarruksissa pulpetin edessä. Ovi viereiseen huoneeseen oli hiukan raollaan ja sen takaa kuului nyt selvemmin äskeinen lapsen jokellus sekä varovaista pöytäkalujen asettelua. Hiljainen kärinä ilmoitti siellä olevan tulella jotakin paistia, josta etäinen tuoksu tuntui tänne saakka ja sai Agricolan tuntemaan huikaisevaa nälkää. Mutta huoneen perällä rapisi ja kitisi hanhensulka vihaisesti karkealla paperilla. Välistä se pysähtyi kokonaan ja lihakas pää nojautui vasempaan käteen. Sitten narahti tuoli äkeästi, hanhenkynä sukelsi tuimasti mustetolppoon ja entinen kitisevä rapina alkoi kuulua. Tuo pelottava pää muodosti oikealle sivuseinälle jättiläissuuren, pyöreän varjon, joka synnytti Agricolassa omituisen ahdistavan tunteen ikäänkuin se olisi uhannut luhistaa hänet alleen. Hän tunsu itsensä niin tuiki vähäiseksi ja avuttomaksi. Pelonalaisessa neuvottomuudessaan ei hän uskaltanut ryhtyä mihinkään keinoon kääntääkseen huomiota itseensä, ja kiihtyneitä hermoja vihlova hanhenkynän kitinä ikäänkuin hoputti häntä poistumaan huoneesta, jossa punnittiin kristikunnan kohtaloita vuosisadoiksi. Pulpetin ääressä kirjottava mies kasvoi hänen silmissään yhä valtavammaksi jättiläiseksi samalla kuin hän itse tunsu pienenemistään pienenevänsä.

Ahdistuksessaan lähenei hän ovea pujahtaakseen yhtä hiljaa ulos kuin oli tullutkin. Mutta hän kompastui kynnykseen ja aiheutti pientä kolinaa. Hanhenkynä huoneen perällä pysähtyi, tuoli narahti uhkaavasti ja lyhytkaulainen pää kääntyi puolittain ovea kohti.

— Kuka siellä? — kuului äreä ääni.

Agricola pysähtyi ja palasi hämmentyneenä äskeiselle paikalleen.

— Mitä, kuka se siellä hiiviskelee? — kuului pulpetin luota vieläkin äreämmin ja samalla nousi kirjottaja ylös sekä lähenei raskaskulmaisista silmiään siristäen ovea, kädessään vasta musteeseen kastettu kynä.

Agricola kumarsi syvään ja sopersi vapisevin äänin jotakin anteeksipyyntön tapaista. Luther tarkasti häntä hetkisen ääneti kuin ajatuksiaan kooten ja lausui sitten:

— Ah, tekö se olette, Agricola? Luulin täällä jo joitakin luvattomia vieraita hiiviskelevän.

Ystävällinen ääni, millä nuo sanat lausuttiin, melkein oudostutti Agricolaa, jonka korvissa vielä eli äskeisten sanojen äkäinen sävy. Mutta samalla tunsu hän ihmeellisesti vapautuvansa pahimmasta ahdistuksestaan.

— Käykää lähemmäs valoa, tänne, — ja ystävällisesti työnsi hän Agricolan istumaan pulpetin päässä olevalle tuolille, asettuen itse omalle kirjoitusjakkaralleen.

Nähdessään nyt kynttilän valossa selvemmin nuoren oppilaansa kasvot, huomasi hän heti niillä olevan masentuneen ja tuskallisen ilmeen. Ettei kysyvällä äänettömyydellä pakottaisi häntä heti asiaansa käymään ja antaakseen hänelle tilaisuutta rauhottumiseen, alkoi Luther leikillisesti kertoa, kuinka hänet melkein kammo valtasi, huomattaessaan tuntemattoman miehen siellä ovipimennossa kähmivän. Jonkun aikaa sitten oli nimittäin hänen illalla istuessaan kirjoituspöytänsä ääressä aivan samalla tavoin outo mies ilmestynyt hänen huoneeseensa kuin maan alta kohoten. Mutta se oli paljon pelottavampi vieras, tuo jo viisi vuotta Sachsenin kauhuna ollut hevoskauppias ja kapinannostaja Hans Kohlhaas, joka oli tullut häntä välittäjäkseen pyytämään ja uhannut pistoolilla ampua itsensä siihen paikkaan, jollei uskonpuhdistaja suostuisi häntä kuulemaan.

Lopetettuaan kertomuksensa kumartui Luther lähemmäs vierastaan ja sanoi:

— Te olette avun tarpeessa, rakas ystävä, eikö totta? Näen sen päältäanne ja ymmärrän että teidän on ollut vaikea tulla tänne. Mutta paljastakaahan nyt sydämenne ja olkaa turvallisella mielellä, kyllä minä opiskelevaisen ohdakkeisen tien tunnen.

Agricolan valtasi äkkiä lämmin turvallisuuden tunto aivankuin lapsen, joka yksinään kylmässä väristyään löytää ymmärtävän ja suojaavan isänsä. Kostunein silmin alkoi hän kertoa omasta ja toveriensa hädästä, kuinka heidän suosijansa Martti piispan oli ollut mahdoton lähettää heille apua, kuinka hän oli kirjeellä kääntynyt kuninkaankin puoleen, mutta ainakin toistaiseksi ilman tulosta, ja kuinka hän viimein ei ollut tiennyt muuta keinoa kuin tulla tänne.

Luther istui edelleen samassa eteenpäin kumartuneessa asennossa, kädet polviin tuettuna, ja hänen jyrkevä leijonanpäätänsä tärisi harvaan ja tasaisesti kuin voimakasten suonenlyöntien liikkeelle saattamana. Hänen mustan ruskeat, raskaiden luonten puolittain peittämät silmänsä olivat tarkkaavasti Agricolaan kiintyneet.

— Niin niin, sellaista se on, — sanoi hän Agricolan lopetettua ja lisäsi sitten puolittain leikillään: — Ansaitsette vain nuhteet siitä, että vasta niin viime hädässä ja pelolla käännytte minun puoleeni. Olenhan minä täällä tavallaan isän sijassa teille muukalaisille, vaikka, Jumala paratkoon, monesti lienenkin teille ynseä ja velvollisuuteni unohtava isä. Niinhän se on meidän ihmisten laita, että kun oma itsemme on pahimmasta hädästä päässyt, niin olemme kohta valmiit ummistamaan silmämme toisten hädälle. Mutta katsokaamme nyt, mitä voimme tehdä teidän pahimman puutteenne torjumiseksi.

Hän nousi ja meni toiseen huoneeseen. Ovi jäi hiukan raolleen kuten se oli ollutkin ja Agricola kuuli sieltä matalaa puhetta, sitten avattavan jonkun kaapin oven ja jotakin metalliastiain kilahtelua. Sen jälkeen kuului taas keskustelua, josta saattoi erottaa tuikeasti mutta hillitysti puhuvan naisäänen. Agricolan valtasi taas tuskallinen mieliala ja häntä ikäänkuin hävetti siellä-olonsa. Hän ei olisi tahtonut kuulla mitään mitä viereisessä huoneessa tapahtui, mutta hänen hermonsä olivat taas äkkiä jännittyneet eikä hän voinut olla kuulematta, kuinka Luther hymyilevällä äänellä sanoi: »Kuulkaahan, herra Käthe, näinhän me pääsemme yhdestä ylellisyyskapineesta samalla kun teemme Jumalalle otollisen työn.» Mutta naisen ääni, puhuen vieläkin kiivaammin vaikka yhä hillitysti, keskeytti hänet. Sen jälkeen kuuli hän Lutherin pari kertaa toistavan nimen Katharina sekä sitten puhuvan jotakin vakavalla äänellä. Naisen ääntä ei enää kuulunut, joku metalliesine vain kilahti hiljaa ikäänkuin kynnellä tai kantasormuksella olisi siihen lyöty ja kohta sen jälkeen palasi Luther omaan huoneeseensa.

Hänellä oli kädessä leveäjalkainen hopeapikari. Lyöden sitä valkoista turpeaa kämmentänsä vasten sanoi hän iloisesti:

— Kas tässä! On vain muutettava tämä kova ja ynseä metalli leiväksi, sillä puhdasta rahaa minulla ei tällä haavaa ole teille antaa. Ottakaa se. Te voitte mennä vielä tänään Fritz-mestarin luo ja vaihettaa sen rahaksi. Tervehtikää häntä Martti-tohtorilta, hän on rehellinen ja oikea kristitty, johon voitte luottaa.

Hän ojensi maljan Agricolalle ja nähdessään kuinka vaikea tämän oli ottaa ja ylimalkaan koko asiaan

suhtautua, jatkoi hän lyöden oppilastaan olkapäälle:

— Älkää tätä asiaa niin suurena pitkö ja säästäkää kiitos kaiken hyvän antajalle. Olkaa rohkea ja tehkää työtä iloisin mielin. Puute ja vastukset, nehän kuuluvat asiaan, eikä meidän kilvotuksemme kuitenkaan ole sen miehen, jonka elämä kului työssä ja tuskassa, paljossa valvomisessa, nälässä ja janossa, paljossa paastossa, vilussa ja alastomuudessa.

Käsi vielä Agricolan olkapäällä katsoi hän tätä hetkisen ääneti ja jatkoi sitten:

— Te olette niin tyynen ja vakavan näköinen mies, joka ei ryöpsähtele ja sammu, vaan jossa palaa hiljainen mutta kestävä tuli. Minusta tuntuu että Jumala on juuri teidät kutsunut kansanne valistajaksi. Maisteri Särkilahdesta, joka kaksikymmentä vuotta sitten oli vähän aikaa oppilaanani, odotin minä paljon. Hän oli tulinen ja rohkea kilvottelija, mutta herramme ei nähnyt hyväksi häntä kauemmin työmaallaan käyttää. Kansanne ja olonne kaipaavat ehkä toisenlaista menettelyä kuin mihin hän olisi kyennyt. Työaseet tulee olla työn luonnon mukaan. Jos täällä meillä on Rooman juonia vastaan täytynyt usein rautaisin kavioiden potkia, on taas siellä, missä paavillinen hapatus ei niin haisevaksi ole käynyt, käytävä perkaustyöhön hellävaraisemmin käsiksi.

— Olkaa rohkea, sanon vielä, ja Jumala kanssanne! — lopetti hän puristaen Agricolan kättä ja saattaen hänet ovelle.

Tuskin koskaan oli Agricola tuntenut itseään niin huumautuneen iloiseksi ja omituisen keventyneeksi kuin nyt autiolle ja kuutamoiselle kadulle tultuaan. Hän oli kuin kohoutunut johonkin kuulaampiin ilmapiireihin, missä hengittäminen laajensi koko olemusta.

Kiirein, melkein juoksevin askelin harhaili hän ahtaita ja sokkeloisia katuja ilman päämäärää. Hän hymyili ja huiatoi kädellään. Mutta sitten muisti hän toverinsa, jotka synkkinä ja nälkäisinä odottivat häntä. Hän pysähtyi ja huomasi kulkeneensa päinvastaiseen suuntaan. Yrittäessään kotiinpäin rientää muisti hän Fritz-kultasepän ja pysähtyi taas. Mutta tuliko hänen myydä lahja, jonka arvoista hän ei tulisi koskaan saamaan? Eihän toki, vaan kalliina muistona tahtoi hän sen säilyttää läpi elämänsä. Mutta leipä, leipä! Sitä tarvittiin ennen kaikkea ja kiiruusti tarvittiin. Itse hän tunsu voivansa elää syömättä vielä vaikka kokonaisen viikon, mutta ne masentuneet toveripoloiset, ne eivät voineet tulla osallisiksi hänen mielialastaan ja sillä elää.

Hän seiso siinä naputellen kynnellään pikarin reunaa ja silloin juolahti hänen mieleensä onnellinen tuuma. Hän ehdottaa kultasepälle, että hän saisi tilaisuuden sattuessa lunastaa pikarin takaisin. Asia näytti hänestä mitä luonnollisimmalta ja kiiruusti lähti hän rientämään määräpaikkaan. Nyt tunsu hän rohkeutta tunkeutua vaikka itse Saksin vaaliruhtinaan luo, jos niin tarvittaisiin.

Martti-tohtorin terveiset tekivät Fritz-mestarin suopeaksi ulkomaalaista ylioppilasta kohtaan. Hän otti pikarin pantiksi sen täydestä raha-arvosta ja kiliseviä florineita taskussaan lähti Agricola juoksujalkaa kortteeriin, missä hän ensimmäiseksi meni emännän puheille, suoritti hänelle vuokravelan ja pyysi häneltä illallista itselleen ja tovereilleen, sillä ulkoa ei enää voinut ruokaa saada.

Kun hän astui toveriensa luo, oli siellä pilkko pimeää. Nenään pisti kitkerä, loppuun palaneen talikynttilän käry.

— Mihinkähän vankiluolaan minä olenkaan joutunut? — sanoi Agricola, sillä hänelle tuli vastustamaton halu hieman leikitellä toveriensa kustannuksella.

— Ei, täällä on kaksi vapaata miestä, joita eivät mammonan kahleet sido, — kuului pimeydestä Teitin ääni.

— Ahaa, te istutte siellä yhä kirjojenne ääressä ja luette.

— Niin, minä luulen että Simo tuossa — hoi, Simo, oletko vielä elossa? — niin, että Simo tuossa juuri lukee Tukydiden viimeistä sivua. Paasto on näet terottanut hänen katseensa. Minussa se taas on sytyttänyt mystiläisten sisäisen valon, niin että varmaankin sen avulla voisin lukea Taulerin kirjoituksia, jos niitä olisi tässä esillä.

— Mutta luulenpa ettei hiukan enemmän maallista valoakin olisi haitaksi eikä häiritsisi teitä opinnoissanne. Etköhän menisi sinä, Simo, joka olet jo viime lehdelle ehtinyt, pyytämään emännältä yhden kynttilän? — sanoi Agricola, joka oli hapuillut itsensä uunin kupeelle lavitsalle istumaan.

Siltä kohtaa, missä Simo oli hänen lähtiessään istunut, kuului kähmimistä ja hiljaista mutinaa, mutta sitten vaikenen taas kaikki.

— Simo, onko sinun vaikea kuulla näin niukassa valossa? Hakisit emännältä kynttilän, sillä omat jalkani ovat paljosta juoksemisesta niin puutuneet, etten kykene liikkeelle, ja Martti tuossa on

vapaasukuinen mies, niin etten minä talonpojanpoika katso voivani häntä komentaa.

— Mutta kuinka häneltä uskaltaa mennä pyytämään? — kuului nyt Simon paikalta avuton ääni.

— Sano että dominus Agricola käski antaa.

Simo kähni taas, mutta jäi paikalleen ja Teitti pisti väliin:

— Hän ei ole lukenut vielä loppuun eikä henno kesken jättää.

— Kuulehan, Simo, minä sanon sinulle vielä yhden rohkaisevan sanan.

Agricola pisti kätensä taskuun ja pudisti sitä. Kuului rahojen kilinää ja samalla hädettyä naurun tapaista kahdelta suunnalta. Simo alkoi kompuroida ovea kohti.

— Muistelen tässä jonkun kerskanneen, ettei täällä ole mammonan orjia, — sanoi Agricola tyhjentäen hyvän mielensä iloiseen nauruun.

Kohta palasi Simo, suu leveässä hymyssä ja kädessään palava kynttilä, joka sijoitettiin loppuneen tilalle rautajalustaan. Heti jälessä tuli lasimestarin muorikin kantaen höyryävää soppamaljaa, josta levisi suloinen tuoksu, saaden jokaisen kolmen sieramet laajenemaan. Hän asetti pöydälle maljan ja suuren tinalautasen, jossa oli lusikat ja kolme isoa leivänkimpaletta.

— Saatte kiittää onneanne, että meillä soppa valmistui tavallista myöhemmin, sillä olimme koko perhe iltamessussa, — sanoi muori ja asettui kädet puuskassa seisomaan keskelle huonetta.

— Messussa? — tarttui hänen sanoihinsa Teitti, jonka äänestä nyt oli kokonaan kadonnut äskeinen kuiva jurous. — Teissä, muoriseni, taitaa olla jälellä koko joukko paavillista hapatusta, niin wittenbergiläinen kuin olettekin.

— Iltamessussa tai iltajumalanpalveluksessa, se on minusta samantekevää, — sanoi muori ja nähdessään millä voimalla soppa veti nuorukaisia puoleensa, lisäsi hän:

— Näyttääpä että olette hiukan paastonneet ja se on myös paavia, tiedän mä.

— Muori, muori, — ehätti Teitti saatuaan itseensä muutamia lusikallisia soppaa, — tehän ette ole edes lukenut tai kuullut Martti-tohtorin kirjottamaa katekismusta, missä sanotaan, että paastota ja ruumiillisesti itsensä valmistaa on hyvä tapa, mutta messua siellä ei missään mainita.

Muori nyrpisti nenäänsä ja sanoi:

— Messuksi tuota ennen minun tyttönä ollessani sanottiin ja kyllä se nimi minulle vieläkin välttää.

Puhelias muori valkoisine esiliinoineen lisäsi nuorten miesten kodikkuuden tuntoa ja Teitti haluten häntä vielä hetkisen huoneessa pidättää lausui:

— Tunnustakaahan, ettekö silloin tyttönä ollessanne uhrannut jotakin ropoa aneakauppiaallekin ja siten kuitannut pieniä ylitsekäymisiänne?

— En sinä ilmoisna ikänä! — kiivastui muori, — vaikka kyllähän ne täältä Wittenbergistäkin hyökkäsivät syntikuitteja ostamaan jo ennenkuin se rietas oli arkkuiheen kaupunkiinkaan ehtinyt.

— Silloin täällä varmaankin oli koko markkinat?

— Oli, oli toki. Mutta vielä pahempi mylläkkä täällä silloin kävi, kun se Zwickaun haikara pesueineen [Tarkottaa Nicolaus Storch'ia, joka oli Zwickausta kotoisin oleva kankuri ja uskonnollinen kiihkoilija. Storch suomeksi haikara.] tuli tänne mellastamaan ja Martti-tohtori oli Wartburgissa paholaista kurittamassa. Ja tänne kai se paholainen silloin ryykäsikin kostamaan ja kyllä se monen pään pyörälle saikin. Ei silloin vähää kun mennäänpäs kirkkoon peliään pitämään ja säretään siellä kaikki kuvat ja kaunistukset ja itse Carlstadt koluaa työpajoissa kuin mikähän nokikuono. Piti mukamas jokaisen elättää itsensä kättensä töillä. Ja jokainen kehui olevansa täynnä pyhää henkeä. Pyh kaikkia! Sanovatkin Martti tohtorin tultuaan sanoneen, että hän antaa vasten kuonoa semmoisille hengille ja se minusta oli naulan päähän sanottu. Eikä tarvinnutkaan Martti tohtorin monta saarnaa pitää, kun ne Zwickaun nokikuonot täältä tiensä löysivät.

Muori oli puheen alkuun päästyään istunut ja jutteli vielä senkin jälkeen kuin nuoret miehet olivat lopettaneet ateriansa, kertoillen sekaisin Lutherin ja Melanchtonin naimisiinmenosta, Kohlhaasin murhapoltoista ja monesta muusta, sekä kysellen, olivatko he kuulleet sodan olevan tulossa, sillä hänelle oli tänään kerrottu että keisari vielä ennen joulua tulee suurella sotajoukolla kurittamaan vanhasta uskosta luopuneita ruhtinaita. Vihdoin hän sentään huomasi korjata astiat pöydältä, toivotti

hyvää yötä ja poistui huoneesta.

Teitti, joka selkäänsä seinään nojaten ja jalat nostettuna toiselle lavitsalle oli hymysuin kuunnellut muorin juttuja, virkkoi nyt:

— Ei tämä maailma sentään ole kaikista pahin asuinsija, vai mitä veli Simon arvelee?

Vastauksen sijasta ilmaisi Simo tyytyväisyytensä maailmaan hymyllä, joka oli hänen kellertävillä kasvoillaan loistanut aina siitä saakka kun hän palasi kynttilää hakemasta.

— Mutta olemmepa, veli Mikael, tainneet unhottaa kiittää sinua tästä, — kääntyi Teitti Agricolaan.

— Ei minua vaan aivan toista miestä tästä on kiitettävä ja sekin toinen käski kaikki kiitokset siirtää Jumalalle, — vastasi Agricola.

Täynnä yli pursuavaa onnellisuutta käveli hän edestakaisin ahdasta lattiaa ja mietti, eikö hänen olisi nyt kerrottava tovereilleen käynnistään Lutherin luona. Hän muisteli sana sanalta, mitä uskonpuhdistaja oli hänelle sanonut ja tultuaan siihen kohtaan missä Luther puhui Särkilahdesta ja hänestä, juolahti hänen mieleensä toinen asia. Hän pysähtyi nurkassa olevan pienen kirstunsa eteen ja mietti, eikö nyt olisi soveliaain hetki ilmaista suuri aatteensa tovereille ja valmistaa heille pieni yllätys. Kaipasihan tämä merkillinen ilta päättäjaisikseen jotakin erikoisempaa.

Tovereihinsa kääntyen sanoi hän:

— Nykyään emme ole moneen iltaan lukeneet yhteisesti raamattua. Haluatteko kuulla, niin minä luen vähäisen?

Hänen huulillaan oli salaperäinen hymy ja hiukan ihmeissään myöntyvät toverit hänen ehdotukseensa. Mutta hän oli avannut jo kirstun, josta hän muutamien vaatekappaleiden alta veti esiin joukon kokoon käärittyjä paperiarkkeja. Hän toi ne pöydälle, selaili ja kehitteli niitä auki ja silmäsi välistä salaperäisesti tovereihinsa, jotka ääneti ja pyörein silmin seurasivat hänen toimiaan. Saatuaan paperinsa järjestykseen, sanoi hän:

— Jos minä alan Mattheuksen yhdennestäkolmatta luvusta.

Hän silmäsi vielä tovereitaan ja alkoi sitten jännityksestä hieman värähtävällä äänellä lukea paperista:

— »Ja quin he lehestuit Jerosolimat ia tulit Bethphagen oliomäen tyge | silloin Jeesus lehetti caxi Opetuslasta sanoden heille | Menget kyleen ioca on teiden edhesen | ia cocta te leudhet asintamman sidhottuna | ia varsan henen cansans | pästeket ne ia tokat minulle. Ja ios iocu teille iotakin sanopi | niin sanocat | Herra niite taruitze | ia cocta hen laske heiden.»

Hän pysähtyi ja veti syvään henkeä. Heti hänen ensimmäisiä sanoja lukiessaan oli Teitti pudottanut jalkansa lavitsalta lattiaan ja yrittänyt kavahtamaan seisoaalleen, mutta jäänyt sitten siihen asentoon ja henkeä pidättäen kuunnellut Agricolan lukemista. Nyt lähenei hän pöytää ja yritti sanomaan jotakin, mutta sai esille vain pari »muttaa» ja kumartui sen sijaan Agricolan olan yli katsomaan paperiin. Simo noudatti hänen esimerkkiään ja alkoi toisen olan yli tähystää tuota merkillistä paperia. Agricola otti hanhenkynän käteensä ja aivan kuin olisi opastanut tovereitaan kirjalle osotti hän sillä sanoja, lukiessaan edelleen:

— »Mutta näme caiki tapacduit | että se teutetäisin | quin sanottu oli Prophetan cautta ioca sanoi | Sanocat Syonin tytterelle | Catzo sinun Kuningas tule sinulle sivije istudhen asintamman päle | ia ikeen alaisen asin varsan päle.»

— Sinäkö sitä olet siihen kirjottanut? — keskeytti nyt Teitti ja haki rahinsa pöydän luo. Hän katseli Agricolaa kuin jotakin outoa ilmestystä.

— Minä, — myönsi Agricola ujosti, — ja minä olen päättänyt koko raamatun kirjottaa suomenkielellä.

Hän punastui ja siirsi katseensa papereihin.

— Mutta miten ... mistä se on sinun mieleesi tullut, taikka ... miten sinä olet alkuun päässyt? — sammalsi Teitti, joka ei tahtonut tietää miten oikeastaan suhtautua tähän uuteen ja käsittämättömään asiaan.

— Se tapahtui kevätkesällä, kun minä opettajana ollessani asuin yksinäni. Eräänä iltana luin tohtori Lutherin saksalaista raamattua ja silloin, juuri kun luin tätä Mattheuksen yhdettäkolmatta lukua,

välähti mieleeni kysymys, että emmekö me suomalaisetkin voisi saada jumalansanaa omalle kielellemme niinkuin saksalaisetkin. Ensinnä se tuntui aivan mahdottomalta, mutta se ei kuitenkaan jättänyt minua rauhaan ja minä päätin edes koettaa. Koetin ensin lukiessani miettiä mitenkä se oikein tulisi suomenkielellä. Minä etsin ja hapuilin suomalaisia sanoja ja kun sain ensimmäisen lauseen koossa pysymään, tuli minulle kova kiiru saada se kirjoitetuksi. Ja kun se oli paperilla, en tahtonut aluksi uskoa silmiäni ja minulle tuli niin eriskummallinen olo, aivankuin olisi samalla kertaa pitänyt itkeä ja nauraa.

Hän oli hiljaisella äänellä ja kostunein silmin kertonut tämän, kun Teitti sanoi:

— Kyllä kai minäkin aina lukiessani ajattelen jollakin lailla omankielisesti sisällystä, mutta ei minulle silti ole koskaan mieleen tullut, että se voisi olla suomeksi kirjoitettukin.

Asia näytti lähemmin miettiessä niin yksinkertaiselta ja kuitenkin tuntui se samalla heistä kaikista ihmeeltä. Agricola kertoi, kuinka hän saatuaan muutamia lauseita paperille innostui siihen niin, että ahersi yökaudet suomentamispuuhassa ja käänsi siten yhtä menoa Mattheuksen evankeliumin loppuun ja kappaleen Markusta lisäksi. Hän oli ilmottanut siitä kuninkaallekin lähettäessään hänelle elokuussa kirjeen, mutta tovereilleen oli hän päättänyt paljastaa aatteensa vasta sitten kun kuninkaalta olisi tullut vastaus.

— Etköhän lukisi vieläkin? — huomautti nyt Simo arasti, ja liikuttuna siitä hartaudesta, millä toverit ottivat vastaan hänen uuden aatteensa, jatkoi Agricola lukemistaan. Vaikka he syönnin jälkeen olivatkin tunteneet itsensä raukeiksi, oli nyt uneliaisuus kaikkonnut kauas ja hievahtamatta kuunteli kumpikin. Simo vain silloin tällöin ojentausi henkeään pidättäen niistämään ratisevaa kynttilää, että valo lukijalle pysyisi tasaisena. Luvun toisensa jälkeen luki Agricola käsikirjotuksestaan, lausuen sanat harvaan ja eräänlaisella hellävaraisuudella aivankuin olisi pelännyt niiden kosketuksesta särkyvän. Kun hän jälleen pysähtyi, olivat kaikki pitemmän ajan ääneti ja antoivat viimeisten sanojen kaikua korvissaan. Sitten otti Teitti pöydältä suuren saksankielisen raamatun, pyöritti sitä käsissään ja sanoi:

— Aiotko sinä saada sen painetuksikin?

— Kuinkas muuten, — vastasi Agricola luottavasti, — vähänhän siitä ilman olisi Suomen kansalle hyötyä.

— Ajatelkaahan, meilläkin on sitten omalla kielellämme tällainen kirja, — sanoi Teitti saksalaista raamattua yhä käänneillen.

Oltiin taas hetkinen ääneti, kunnes Simo virkkoi enemmän itsekseen kuin toisille tarkotettuna:

— Se on sitten Biblia fennica. Paremman ilmasukeinon puutteessa tahtoi hän näillä sanoilla tulkita mielikuvansa siitä, että suomalainen kansallisuus sen kautta tulee ikäänkuin rajoiltaan selvemmin määrättyksi ja kohotetuksi esiin jostakin epäselvästä hämystä, ja samalla hekin, finlandenses, käyvät kaikille selväpiirteisemmiksi eivätkä ole enää joku epämääräinen heimokunta ruotsalaisten selän takana.

— Sittenkun meillä on raamattu suomenkielellä, niin ... hm!

Toiset katsoivat kysyvästi Teittiin ja tämä täydensi hämillään lauseensa:

— ... niin kukaties syntyvät muitakin kirjoja suomeksi.

Kukaan ei vastannut, mutta kaikkien silmät kiilsivät ja näkyi, että heille noiden sanojen johdosta aukeni uusia ja outoja näköaloja. Heissä liikkui voimakkaana samat tunteet, joita he eivät kuitenkaan osanneet lähemmin määritellä tai nimittää. Että he olivat suomalaisia, sehän heille oli tiettyä jo lapsuudesta saakka, mutta tuo tieto oli nyt jollakin tavoin joutunut käymistilaan ja synnyttänyt heissä uusia sielunliikkeitä.

— Luehan, Miika, vielä, on niin omituista sitä kuunnella, — pyysi Teitti ja Agricola ryhtyi taas lukemaan ja jatkoi yhtä menoa siksi kunnes käsikirjotus loppui.

Vaikka oli jo myöhäinen, eivät he kiirehtineet nukkumaan, vaan jatkoivat keskustelua tuosta suuresta tapauksesta ja kukin koetti parhaimpansa mukaan saada ulos sen mitä mielessä liikkui. Vasta kun kynttilä alkoi lopulleen riutua, laittausivat he vaatimattomille ja koville makuutiloilleen ja huoneessa vallitsi taasen pimeä.

Kun kukaan ei tuntunut vielä nukkuvan, keskeytti hiljaisuuden Simon ääni, joka ujona kuului sanovan:

— Miika, etkö ole pater nosteriakin ajatellut suomeksi? Minä rupesin sitä juuri itsekseni lukemaan, mutta tuntuu kovin oudolta sitä tänä iltana latinaksi toistaa.

Silloin alkoi Agricola hiljaa ja hartaasti lausua isämeitä suomeksi, ja kun hän oli sanonut amen, ei hiljaisuutta häirinnyt enää mikään. Mutta kukin heistä tunsivat toisensa vielä pitkän ajan makaavan valppain silmin ja ikäänkuin toistamiseen kuuntelevan sitä kirjoitettua suomalaista sanaa, joka heidän huoneessaan tänä iltana oli ensi kerran kaikunut. Ja heistä tuntui kuin tuossa pimeässä hiljaisuudessa olisi ollut jotakin neitseellistä ja pyhää.

LUOPIOITA.

Ikkuna kollegion pieneen sairashuoneeseen oli hiukan raollaan ja siitä tuulahti sisälle raikas kevätilma. Nähtävästi vaikutti se virkistävästi huoneen ainoaan potilaaseen, joka oli noin viidenkolmatta vuotias kaunismuotoinen nuorimies. Hän lakkasi hourimasta ja rynnistelemästä, maaten nyt levollisesti ja tirkistellen kuumeesta kiiltävin silmin vastapäisellä seinällä olevaa ristiinnaulitun kuvaa.

Hänen hoitajansa, vielä nuorempi jesuittaveli, otti kirjan käteensä, silmäsi sairasta ja ettei etäisenä kohuna kuuluva »ikuisen kaupungin» melu häiritsisi hänen lukemistaan, siirsi hän pyöreäruutuisen ikkunan kiinemäs. Sen tehtyään istui hän lavitsalle seinänviereen ja syventyi tutkimaan »Pyhimysten kukkasia», jotka sata vuotta aikaisemmin olivat veljeskunnan perustajan Ignatius Loyolan elämässä saaneet aikaan niin ihmeellisen käänteän. Mutta tuskin oli hän pari lausetta ehtinyt lukea, kun sairas keskeytti hänet lausuen kovalla äänellä:

— *Magna est distantia inter Romani et Finlandiani... Illa me habet, hanc desidero.* [Pitkälti on Roomasta Suomeen... Edellisessä olen, jälkimäiseen ikävöin.]

Hoitajaveli katsahti ällistyneenä sairaaseen, luullen nuo sanat hänelle tarkotetuiksi. Mutta sairaan kasvot olivat taas arveluttavasti tulehtuneet ja sekavasti tirkisteli hän eteensä. Ojentaen molemmat kätensä jatkoi hän lähättäen:

— *O Clara, Clara, mea pulcherrima et carissima Clara! Plenus est animus meus te videndi, O Clara, virgo benedicta!* [Oi, Klaara, Klaara, kaunein ja rakkahin Klaarani, sydämeni halajaa nähdä sinua, sinä siunattu neito!]

Hoitajaveli, joka oli yrittänyt lukemistaan jatkamaan, hörästi korviaan. Mutta sairas jatkoi hetken kuluttua suomeksi ja melkein huutamalla:

— Tahdon nauttia sinun lempesi suloutta, vaikka koko pyhimysten joukko minua siitä kieltäisi. Tahdon salaa sinua syleillä, jollei minun sallita julkisesti sinua vaimokseni sanoa.

Hoitajaveljen kasvot ilmaisivat pettymystä ja viekkaasti kysyi hän:

— *Quid dicis? Cur non latine loqueris?* [Mitä sanot? Mikset puhu latinaa?]

Ja aivankuin uteliasta kaitsijaansa totellen jatkoi sairas puoleksi laulavalla äänellä:

— *Jam, dulcis amica, venito, quam sicut cor meum diligo. Intra cubiculum meum ornamentis cunctis onustum. — — — — — Sine te non potero vivere; jam decet amorem perficere.*

[Jo tulen, armas ystäväni, sa jota lemmin kuin omaa sydäntäni. Käy sisään makuukammiooni, jonka monet koristukset täyttävät. — Ilman sinua en voi elää: on jo aika tehdä tosi lemmeistämme.]

Sairas kavahti nyt istumaan, nauroi hurjasti ja alkoi juopuneen äänellä hoilottaa:

— *Magis quam ecclesiam diligo tabernam, ipsam nullo tempore sprevi neque spernam.*

[Enemmän kuin kirkkoa rakastan kapakkaa; sitä en ole koskaan halveksinut enkä halveksi.]

Hoitajaveli pudotti kirjan lattiaan ja nousi kauhistuneena ylös.

— *Sile, impie!* [Vaikene, jumalaton!] — huudahti hän ja teki ristinmerkin.

Mutta kun sairas nauroi, huitoi käsillään ja jatkoi renkutustaan, pakeni nuori jesuitta huoneesta. Hetken kuluttua hän kumminkin palasi mukanaan vanhempi veli. Yhdessä laskivat he hänet pitkälleen ja vanhempi ryhtyi suonta lyömään nuoremman hillitessä sairasta. Verenlasku tyynnytti potilasta ja kun hän vielä oli saanut virvotusjuomaa sekä kääreen päähänsä, ummisti hän raukeana silmänsä ja alkoi

tasaisemmin hengittää. Silmät pyöreinä kertoi nyt nuorempi kuiskaten, mitä sairas oli puhunut, ja hetkisen tätä ääneti ja huulet supussa silmäilyään sanoi vanhempi:

— *Aliquid heretici in eo, neque mirabile, quod filius episcopi lutherani. Ora pro eo.*

[Hänessä on vielä jonkun verran kerettiläistä eikä kummakaan kun hän on lutherilaisen piispan poika. Rukoile hänen puolestaan.]

Sen sanottuaan jätti hän huoneen. Yksin sairaan kanssa jäätyään teki nuorempi ristinmerkin ja alkoi rukouskirjasta valittavalla äänellä lukea:

— *Domine, ne in furore tuo arguas me...* [Herra, elä soimaa minua vihassas...]

Luettuaan psalmin loppuun sekä kolmasti pater nosterin, teki hän ristinmerkin sairaan yli ja lähti huoneesta.

Kun hän illalla palasi kynttilä kädessä, nukkui sairas vielä, mutta heräsi kun valo sattui silmiin. Kuume näytti jättäneen hänet, sillä hänen katseensa oli selkeä. Hoitajaveli ojensi hänelle kirjeen, jonka hän oli tuonut mukanaan. Sen kuoressa oli osote: *Reverendiss:o D:no Erico Ericio juniori de Sorola, Unico et carissimo illio etc. Roma, in Collegia germanico.*

* * * * *

Erik Erikinpoika Sorolainen nuorempi oli nykyään noin viidenkolmatta vuotias. Käytyään Turun koulun oli hän oleskellut jonkun aikaa Vesteråsissa tätinsä luona, joutuen lemmensuhteisiin orpanansa Klaran kanssa, sekä matkustanut sitten isänsä toivomusten mukaan ja rahoilla runsaasti varustettuna Saksaan, missä hänen tuli Rostockin ja Wittenbergin yliopistoissa jatkaa opintojaan. Mutta elämä näissä lutherilaisuuden päämajoissa oli jo kangistunut orthodoxian kaavoihin ja professorien ärtyneet kiistat siitä, olivatko hyvätyöt ihmisen autuudelle vahingollisia vai edullisia ja tuliko ehtoollisessa uskovaisen osaksi Kristuksen totinen ruumis ja veri vaiko ainoastaan hänestä virtaava hengellinen voima, kuten salakalvinistit väittivät, eivät voineet kauan nuorta Sorolaista kiinnittää. Hän jätti Rostockin ja Wittenbergin kuivat pergamenttiukot toistensa tukkaa vanuttamaan ja lähti miekka vyöllä sekä aatelisjunkkarin samettijakkuun puettuna ratsastamaan kohti iloista Puolaa, jossa nuoren Sigismund kuninkaan ympärillä oli paljon muitakin suomalaisia ja ruotsalaisia ja joka kauniille, nautintoja rakastavalle, kunnianhimoiselle ja lahjakkaalle nuorukaiselle oli paljon otollisempi oleskelupaikka. Vaikka hänen isänsä, Erik piispa, ei ollutkaan mikään tunnustettu aatelismies, esiintyi nuori Erik, joka oli kiihkeä aristokraatti, ulkomailla aatelisena, sillä hän väitti esi-isäinsä olleen unkarilaisia ritareita ja linnanpäälliköitä sekä iso-isänsä sedän, erään Petrus Brandinuksen, Kaarle viidennen aikana kaatuneen taistelussa turkkilaisia vastaan.

Krakovan iloinen ja kirjava elämä aukaisi hänen eteensä mahdollisuudet kaikkeen siihen, mitä hän poikavuosinaan oli uneksinut ja haaveillut. Täällä viivähti vielä kuin häipyvänä kangastuksena keskiaikainen ritarielämä aseleikkeineen ja naisenpalveluksineen, ja täällä oli myöskin toinen keskiajan laitos, uskonpuhdistuksen iskusta uudelleen elpynyt katolinen kirkko paavillisine legaatteineen, munkkeineen ja prelaatteineen loistavasti edustettuna. Kiihkokatoliseksi kasvatetun Sigismundin ympärillä kehrättiin laajakantoisia suunnitelmia pohjoismaiden saattamiseksi takaisin katolisen kirkon äidilliseen helmaan, ja siinä oli työalaa sekä miekan että sanan käyttäjille, ja nuorelle Sorolaiselle aukeni siis kunnianhimoa kiihottavia näköaloja kahdellekin suunnalle.

Jonkun aikaa häilyi hän kahden vaiheilla, kuluttaen aikaansa iloisissa nautinnoissa. Vallotusretken hengelliseksi etujoukoksi valmistuneita, Braunsbergin, Thornin ja Rooman jesuiittakouluissa kasvatuksensa saaneita suomalaisia, kuten Johannes Jussoila, Petrus Petrosa ja Valentinus Thomae paistattelihe täällä kuninkaallisen suosion loisteessa, ja tutustuminen näiden kanssa suuntasi Sorolaisen kunnianhimoiset unelmat kirkon alalle. Sillä taholla hänellä aina oli varma menestysmahdollisuus, kun sitä vastoin maallisella alalla saattoi tuottaa vaikeuksia se seikka, että hänen aatelisessa sukujohdossaan oli parin kolmen sukupolven mittainen katkein olemassa ja kadehtijat siis helposti voivat saattaa koko hänen aateluitensa epäilyksen alaiseksi. Mutta kirkko avasi aateliskirjaa tiedustelematta ovet lahjakkaalle miehelle vaikka kardinaalin ja paavin istuimille saakka. Sitäpaitsi veti katolilaisuus häntä jo sinänsäkin puoleensa, sillä sen ulkonainen loisto ja madonnanpalvelus tarjosivat hänen huikentelevalle ja aistilliselle mielelleen paljon suurempaa tyydytystä kuin jäykkä ja alaston protestanttisuus. Ja mikä veto voima ja houkutus olikaan sellaisten pyhien miesten kuin Benedictuksen, Fransiskuksen ja Ignatius Loyolan elämällä. Kun kiinteästi kuvitteli yhtämittaista aistielämän kieltämistä, huikaisevia paastoja, yövalvontoja ja itsekidutuksia, joiden vaikutuksesta saattoi ihanissa näyissä nähdä lempeän Kristuksen kylkihaavoineen ja suloisesti hymyilevän neitsyt Marian, niin silloin häipyivät kalpeina mitättömyyksinä varjoon maallisen ritarielämän tarjoamat ilot ja mainetyöt. Sellaisena huumauksen hetkenä hän kerran sitten lankesi polvilleen neitsyt Marian eteen ja ihanaa liikutusta tuntien pyysi päästä hänen ritariikseen.

Krakovassa olevista suomalaisista kiintyi hän lähinnä Valentinus Tuomaanpoikaan, joka oli Sigismundin hovirunoilija sekä lähes parikymmentä vuotta Sorolaista vanhempi. Hän oli syntynyt Karjalohjalla, käynyt koulua Turussa sekä sitten aitosuomalaista seikkailuhaluun noudattaen kulkeutunut Saksaan ja Braunsbergin jesuiittakollegiossa kääntynyt katolisuuteen. Vilnan yliopistossa ollessaan oli hän alkanut harrastaa runoutta ja kun vasta Puolan kuninkaaksi valittiin Sigismund, johon eri tahoilla kiinnitettiin niin suuria toiveita, saapui 1589 mainittuun kaupunkiin, oli Valentinus Thomae tervehtinyt häntä »suomalaisilla rytmeillä» ja latinankielisillä distikoneilla. Tällä oli hän saavuttanut kuninkaan suosion sekä päässyt hoviin kaunopuhujaksi ja runoilijaksi. Hän oli täydellinen tunneihminen sekä sukulaishenki Sorolaiselle. Heistä tuli pian läheiset ystävät ja Valentinuksen kehotuksesta päätti Sorolainen lähteä Roomaan opintojaan jatkamaan sekä valmistumaan hengelliseen säätöön.

Annettuaan isälleen karttelevia tietoja tarkotusperistään lähti hän matkaan Ranskan kautta, nähdäkseen samalla maailmaa mahdollisimman laajalti. Vaikkei hän vielä ollutkaan julkisesti katolisuuteen kääntynyt, harrasti hän jo sentään katolilaisia menoja paastoten ja rukoillen taivaallista neitsyttä, jonka hän oli valinnut erikoiseksi suojelijakseen. Innostuttuaan itsekieltämyksiin saattoi hän siinä mennä sangen pitkälle, ollen toisinaan päiväkausia mitään nauttimatta ja rukoillen yhtenä päivänä läpi satakuusikymmentäviisi helmeä sisältävän rukousnauhansa. Sellaisten ponnistusten jälkeen tunsikin hän harvinaista kasvamista ja sisäistä voimistumista sekä saattoi silloin nähdä loistavan päämääränsä aivan käden ulottuvissa. Mutta liian kireälle pingotettu jousi laukesi ja hymyilevään Provenceen tultuaan lankesi hän suinpäin aistillisuuteen. Hänen yöpyessään erääseen luostariin viettivät munkit kuten koko seutukuntakin iloisia viininkorjuukemuja. Kun iltamessun jälkeen oltiin refektooriassa illallisaterialla, päästivät munkit etelä-ranskalaisen luonteensa valloilleen. Yleinen ilo ja keveä mieliala tarttui Sorolaiseen kuin tuli tappuroihin ja hän tyhjensi maljan toisensa jälkeen kuohuvaa rypälänestettä. Laskettiin keveitä sukkeluuksia ja yhtäkkiä alkoi joku laulaa vanhaa renkutusta: »*Magis quam ecclesiam diligo tabernam*», jota Sorolainen nyt houreissaan oli toistanut. Laulu seurasi toistaan ja kun kunnianarvoisa apotti oli kannettu omalle vuoteelleen, pälkähti nuorempien päähän ruveta vanhaa »narrinjuhlaa» viettämään. Sorolainen telmäsi täydestä sielustaan mukana ja joku ehdotti tuota iloista pohjoismaalaista piispaksi. Se hyväksyttiin ilohuudoilla, hänen päähänsä pistettiin paperista kierretty hiippa, käteen työnnettiin koukkupääsauva, toiseen viinimalja, munkit järjestyivät kulkueeksi hänen jälkeensä ja iloisesti hoilaten mennä huojuttiin luostarin kirkkoon. Vallaton joukko sijoitui kuoriin, Sorolainen työnnettiin saarnastuoliin ja häntä huudettiin saarnaamaan. Ja hän saarnasi, tekstinään sanat: »Minä janoon.» Ihmisten oli määrä juoda viiniä eikä vettä niinkuin hevoset ja aasit, sillä sanoohan profeetta: älkäätkä olko niinkuin hevoset ja aasit. Ja riemuhuutojen kaikuessa tyhjensi hän viinimaljansa.

Kun hän viimeinkin selvisi Provencon seikkailuista, jatkoi hän kurjana syntisenä matkaansa Roomaan alkaen katumus- ja kieltäymisharjotukset aivan alusta. Collegium germanicumiin otettiin hänet, protestanttisen piispan poika, avosylin vastaan ja innolla antausi hän nyt opinnoihin. Sikäli kuin viimeinen kuperkeikka jäi ajassa taaksepäin ja hänen kaikista aistinautunnoista eristynyt elämänsä kollegiossa kohotti hänen siveellistä tuntoa, alkoi loistava päämäärä taas kangastaa hänen edessään ja eräänä sisällisen nousun hetkenä kirjotti hän isälleen pitkän kirjeen, tunnustaen kääntyneensä katoliseen uskoon, puhuen kunnianhimoisista unelmistaan ja vieläpä haltioissaan kehottaen vanhaa paljon kokenutta isäänsäkin palajamaan katolisen kirkon helmaan. Lisäksi oli hän isäänsä kehottanut muistamaan olevansa vanhaa aatelia, pitämään arvostaan kiinni ja asettumaan tavallisten aatelismiesten yläpuolelle, sillä piispoja on Suomessa vain yksi, mutta aatelismiehiä tusinoittain ja mitä on hänen, piispan, rinnalla »joku Hevonpää tai Svinhufvud».

Mutta oltuaan pari vuotta kollegiossa alkoi häntä vaivata koti-ikävä ja toisinaan saattoi hän jo katua koko katolisuuteen kääntymistään. Kotonahan hän olisi voinut hankkia vahvistuksen sukunsa vanhalle aatelueluudelle, ja mennä Kaarlo kuninkaan palvelukseen sekä naida Klaaran, joka sekin oli hänelle nyt mahdotonta. Mutta sitten hän taas antausi mitä ankarimpiin katumustöihin, ripitti itsensä, paastosi ja valvoi ja luuli toisinaan näkevänsä edessään lempeästi hymyilevän neitsyt Marian. Mutta usein tuo taivaallinen madonna saikin hänen mielikuvituksessaan yhtäkkiä Klaaran piirteet ja hänen hurmionsa kohosi silloin huippuunsa, kunnes hän huomasi sen perkeleen kiusaukseksi ja alkoi entistä ankaremmin katumusta harjottaa. Jo Krakovasta lähtiessään oli hän päättänyt karkottaa sydämestään Klaaran ja katkaista kaiken yhteyden hänen kanssaan, mutta sen toimeenpano kävi yli hänen voimiensa ja kerran hän sitten, tulisen kaipuun rintaa polttaessa, kirjotti Klaaralle pitkän ja kiihkeän kirjeen ilmottaen tahtovansa häntä kerran vielä syleillä, vaikkapa sen sitten täytyisi luvattomastikin tapahtua.

Kun hän oli päättänyt sekä filosofiset että teologiset opintonsa kollegiossa, kirjotti hän toisen kerran isälle pyytäen kahtasataa florinia matkarahoiksi, sillä hän tahtoi tulla nyt kotona käymään. Ja kaikkia kokemiaan muistaen sekä samalla isän, äidin ja siskojen muodostamaa piiriä kotoisen takkavalkean ääressä, huudahti hän kirjeessään intomielin: »*Satis diu vidi, audivi, tacui: visa jam monstrare, audita referre et loqui tandem utinam in patria liceat!*» [Tarpeeksi kauan olen nähnyt, kuullut ja vaiennut: oi jospa saisin jo kotona kertoa näkemiäni ja kuulemiäni!]

Rahoja odotellessaan tahtoi hän vielä yhtä ja toista opiskella. Liittipä hän kirjeen loppuun uhkauksenkin, että jollei hän rahoja saa, ei hän luultavasti koskaan enää palaa kotiin ja silloin menevät isän siihenastisetkin uhraukset hukkaan. Kun vastausta ei kuulunut, kirjotti hän vielä isänsä ystävälle piispa Olaus Stephani Bellinukselle Vesteråsiin pyytäen tämän välitystä saadakseen isältä mainitun summan, jonka hän välttämättä tarvitsi. Kaikki kieltäytykset unhottaen huudahti hän kirjeessään ylpeästi: »*Nec pedes proficisci ullo pacto sustineo, nec volo, nec decet, nec debeo.*» [Ja jalan minä en kykene millään mokomin matkustamaan, enkä minä tahdokaan, se ei sovi enkä ole siihen velvollinen.] Isän vastausta ja rahalähetystä odotellessaan heittäysi hän taas intohimonsa koko kiihkolla hartaudentarjotuksiin ikäänkuin päättäen kerta kaikkiaan väkiryynnäköllä voittaa pyhyiden maineen. Useita päiviä paastottuaan vietti hän kokonaisen yön kirkossa taivaallista suojelijatartaan rukoillen ja oli aamulla lähes tajuttomassa tilassa. Ankarassa kuumeessa oli hän jo viikonpäivät maannut, kun nyt hänen houreesta selvitessään saapui viimeinkin isän vastaus lähes vuosi sen jälkeen kun hän edellisenä pyhän Johannes Baptistin päivänä 1607 oli lähettänyt rahanpyyntikirjeensä.

* * * * *

»Kadonnut, mutta silti rakas, ainokainen poikani», luki hän kirjeen otsikosta. Sanat olivat suomeksi ja samoin näytti olevan koko kirjekin. Hänen sydämensä rupesi rajusti lyömään ja hän tunsu päättään huimaavan äkillisestä veren pakkautumisesta. Laskien kirjeen rintansa päälle ummisti hän hetkiseksi silmänsä ja koetti koota ajatuksiaan siitä sekavasta mielikuvien pyörteestä, jonka nuo sanat ja varsinkin niiden kieli hänessä panivat liikkeeseen. Isä oli aina ennen käyttänyt kirjeissään latinaa kuten hänkin. Suomenkieli kirjeestä löi niin omituisesti häntä vastaan ja ikäänkuin väänsi hänen mieltään. Se tuli kuin vastatuulahduksena hänen katolilaisille unelmilleen ja sellaiseksi oli isä sen varmaan tarkottanutkin. Sitäpaitsi herätti tuo kotoinen kieli, jota hän ei ollut vuosikausiin kuullut, joukon unhossa maanneita mielikuvia.

Hän avasi taas silmänsä ja ryhtyi hitaasti kuin muistelemalla lukemaan kirjettä. »Turhaan olen sinun kirjeistäsi odottanut katuvaista mieltä», kirjotti isä, »sillä olin vasta sitten päättänyt kääntyä sinun puoleesi. Sinä et näytä edes käsittävänkään mitä sinun uskosta luopumisesi merkitsee yksin jo meille, maallisille vanhemmillesi. Meille, sanoin minä, vaikka täällä on enää yksi, nimittäin harmaapäinen isä, suremassa kadonnutta poikaansa. Tokko lienet kuullut jo, että äitisi on muuttanut iäisyyden maille? Suru sinun takiasi joudutti hänen lähtöään — ja hänen viimeinen huokauksensa Jumalan tykö oli, että hän armostaan johdattaisi sinut eksyksistäsi kotiin.»

Sanat himmenivät ja särkyivät nuoren Sorolaisen silmissä ja väkivaltaiseen itkuun purskahtaen pudotti hän kirjeen kädestään. Hoitajaveli, joka oli jäänyt huoneeseen, kavahti taas seisolleen ja katseli häntä neuvotonna.

Äiti kuollut! Hän ei ollut sitä kuullut ja nuo sanat kajahtivat hänelle kuin tuomiokello. Mitä hän olisikaan nyt antanut, jos kaikki olisi saanut ennalleen ja hän olisi entisenä »pikku Erikinä» saanut olla kotona äidin luona. Ottaessaan kaikki asiat kevyesti ja ryhtyessään ratkaiseviin tekoihin tunnekuohun vallassa, ei hän ollut koskaan tullut lähemmin ajatelleeksi, miten hänen kääntymisensä ennen kaikkea äitiin vaikuttaisi. Niinköhän äiti todellakin on eronnut tästä elämästä siinä vakaumuksessa, että hänen ainoa poikansa on eksyksissä? Hänen mieleensä kohosi elävänä eräs pikku muisto lapsuuden ajoilta. Hän oli äidin kanssa kesällä vierailemassa sedän luona Laitilan pappilassa. Muutamana päivänä juoksenteli hän ruispeltojen välissä kukkia poimimassa. Silloin kuului rukiin takaa äidin ääni, joka kutsui häntä, Hän kyyristyi pientarelle ja oli hiljaa. Yhä hätäntyneemmällä äänellä huuteli äiti: — Erik, Erik, missä sinä olet? ja hän vain kyyristyi alemmas ja nauraa hihitti itseksensä, kun äiti ei löydäkään häntä. Viimein löysi äiti hänet, sulki vapisten syliinsä, suuteli ja torui sekaisin ja oli niin iloinen kuin olisi hän juuri kuoleman kidasta poikansa pelastanut.

Hän ei saanut ajatuksiaan irti äidistä ja yhä uusi nyyhkytys puistatti häntä. Kun hoitajaveli viimein puhutteli häntä arasti ja osaaottavasti, havahtui hän ja pääsi sen verran mielialastaan irtaumaan, että kykeni kirjeen lukemista jatkamaan.

»Olen siis nyt yksin Birgitta siskosi kanssa», kirjotti isä, »ja entistä raskaammin painaa edesvastuullinen piispanvirka hartioitani. Usein olen huoaten valittanut Jumalalle, miksi hän juuri minut, vähäisimmän ja heikoimman palvelijoistaan, on valinnut tähän raskaaseen virkaan tänä aikana, jolloin Suomen seurakunnan on ollut purjehdittava niin monien salakarien läpi. Vaikka Jumala tietää, että vointini olen tehnyt varjellakseni laumaa susilta, niin pelkkää nurjuutta, epäluuloa ja vihaa olen osakseni saanut niin ylempäin kuin alempainkin puolelta. Kuinka hartaasti olenkaan kaivannut uskollista apumiestä raskaassa työssäni ja siihen olin juuri sinua, rakas poikani, ajatellut ja se oli äitivainajasikin hartain toivo. Mutta Jumala on nähnyt hyväksi vielä tämänkin painon päälleni panna, sillä huikentelemiselläsi sinä et ole ainoastaan vanhalta isältä apuasi riistänyt, vaan saattanut hänet epäluulonalaiseksi vallanpitäjäin silmissä.»

Hän kuuli selvästi korvissaan isän äänen. Se oli särähtelevä ja katkera. Sillä äänellä puhui hän aina,

kun hän äärimmilleen kiusattuna ja huomatessaan, ettei rauhaa enää kunniallisilla ehdoilla voinut säilyttää, nousi vastarintaan. Hän muisti nyt elävästi, kuinka isä kerran sillä tavoin esiintyen oli hämmästyttänyt itse marski Klaus Flemingin, joka tuli isän luo ja törkeästi käyttäytyen esitti joitakin papistoa koskevia mahdottomia vaatimuksia. Ja muistaessaan muutamia ylimielisiä kohtia omista, isälle lähettämistään kirjeistä, rupesi häntä hävettämään. Kuin omaa tuomiotaan tarkastellen luki hän edelleen:

»Rakas poikani, sinä puhut paljon aatelisesta syntyperästäsi ja neuvot minua asettamaan itseni lähimmäisteni yläpuolelle. En tiedä, ovatko silmäni jo niin heikontuneet, mutta mitään kerskaamisen syytä minä en näe siinä, että jotkut esi-isämme ovat ehkä Unkarissa olleet ritareita ja linnanpäälliköitä, sillä sellaiset käyttävät niin harvoin valtaansa Jumalan kunniaksi ja lähimmäistensä hyväksi, kuten sen hyvin tiedät Klaus herrasta ja monesta muusta. Ovatko esi-isäni olleet unkarilaisia ritareita vai kunniallisia Suomen talonpoikia, sen asian minä jätän sillensä. Yksi minulle vain on tärkeätä: seisoa uskollisesti sillä sijalla, johon Jumala on minut määrännyt, ja kantaa vähäinen korteni siihen kekkoon, jonka nuo jalot miehet Agricola ja Juusten ovat alulle panneet. Siinä tarkoituksessa olen nämä kuluneet vuodet kirjottanut suomenkielistä postillaa, jonka toivon kansalleni olevan vähäiseksi lohdutukseksi ja valistukseksi.»

Edelleen kertoi isä hänen orpanansa ja entisen leikkiverinsa Laitilan pappilasta, Ericus Gregori'n, valmistuneen papiksi ja auttelevan häntä vaikeissa virkatehtävissä. Rahaa ei isä sanonut voivansa lähettää, sillä nykyään oli hän melkein puilla paljailla saatuaan katolilaisuudesta ja sigismundolaisuudesta aiheettomasti epäiltynä maksaa vankeuden lisäksi raskaita sakkoja sekä autettuaan niitä monia suomalaisia perheitä, jotka Kaarlo herttuan verituomioiden kautta olivat vielä suurempaan hätään joutuneet kuin hän. Sitäpaitsi oli hänen laajassa hiippakunnassaan monessa paikkaa sekä sisällisten että ulkonaisten sotien jäleltä suuri köyhyys, ja minkä piispankymmenyksiä kertyi, oli niitäkin vaikea rauhattoman ajan takia saada Danzigiin tai Lyypekkiin myytäväksi. Mutta isä toivoi hänen omin apuinsakin suoriutuvan, muistuttaen kuinka hän itsekin ulkomailla opiskelemassa ollessaan oli pitkiä matkoja jalkasin kulkenut.

Isän kirjeessä oli jotakin niin masentavaa ja alas repivää. Hän tunsu kuin kokoon kutistuvansa ja jähmettyvänsä. Vaistomaisesti ojensi hän kätensä rukousnauhaa kohti, joka riippui sängyntolpassa, mutta laski sen kiiruusti entiselle sijalleen, kääntyi siihen selin ja vetäen peitteen korvilleen koetti kuin joltakin piiloutua.

* * * * *

Oli iltapäivä elokuun lopulla. Ilma oli painostava ja lenseä, taivaanrannalla raskaina roukkioina lepäävissä pilvissä välähteli pitkiä salamoita ja kuului etäistä ukkosen jyminää. Jesuittaveljen pukuun puettu Ericus Eriki junior taivalsi pölyisin jaloin, kumarana ja väsyneenä likaista maantietä. Ennen rajuilman tuloa piti hänen ehtiä Krakovaan, jonka tornit näkyivät jo etäältä.

Viikko sen jälkeen kuin isän kirje saapui oli hän noussut sairavuoteelta. Palaava terveys ja Italian kevät olivat taas nostaneet hänet entiseen mielialaansa. Isä pitää minua eksyneenä, mutta voikin olla niin, että isä on eksyksissä ja minä olen löytänyt totuuden, sillä katolinen kirkkohän on paljon vanhempi ja protestantit ovat luopioita, oli hän päätellyt. Äiti oli surrut itsensä kuoliaaksi siinä uskossa, että hänen poikansa on joutunut harhaan, mutta nyt oli äiti Vapahtajan ja neitsyt Marian luona, tiesi totuuden ja iloitsi pojastaan. Ja kun hän oli taas Pietarin kirkossa hartaasti rukoillut pyhää neitsyttä, oli hänelle äkkiä tullut sellainen tunto, että hänen on matkustettava isän luo ja taivutettava hänet ainoan autuaaksi tekevän kirkon kuuliaisuuteen. Samalla saa hän äidin haudalla rakoilla hänen puolestaan ja sitten palaa hän Puolaan tai Roomaan odottamaan, kunnes tulee tilaisuus koko Suomen käännättämiseen. Pyhä neitsyt oli kuin hyväksyen hymyillyt hänelle ja niin hänestä oli yhtäkkiä alkanut näyttää varsin mahdolliselta kulkea kotimaahan ilman kahtasataa florinia. Hän oli vihityttänyt itsensä papiksi ja lähtenyt jesuittaveljen puvussa taivaltamaan Wienin, Krakovan ja Danzigin kautta kotimaata kohti. Juhannuksen tienoissa oli hän lähtenyt matkaan ja nyt lähenei hän Krakovata. Vaivaloisesti oli matka kesähelteellä käynyt, mutta ponnistuksissa ja kieltämyksissä oli hän taas tuntenut sisällistä kasvamista ja lujittumista. Hän oli vaeltanut tietään *fronte serena, lingua parca, mente clausa, omnibus fidus, nemini fidens* [Selkein otsin, niukoin kielin ja suletuin mielin, kaikille ollen luotettava, mutta itse ei kehenkään luottaen.], kuten hän oli ohjeekseen asettanut. Usein hän ollessaan taipaleella nälästä ja väsymyksestä uupumaisillaan oli hoputtanut itseään sanoilla: *pati quam plurima, pati, id tantum magnos efficit viros*. [Kärsi, kärsi, se ainoastaan tekee suuria miehiä.]

Vasta monien kyselyjen ja etsintöjen jälkeen löysi hän kaupunkiin tultuaan vihdoinkin Valentinus Tuomaanpojan vaatimattoman asunnon. Hän ei ollut enää hovissa runoilijana, vaan toimi apulaisopettajana muutamassa koulussa. Sigismund oli saanut liukaskielisempiä ylistyspuhujia ja vanhoilla päivillään oli Valentinus saanut kadehtijain tieltä syrjään vetäytyä.

Sorolaisen sisään astuessa istui hän pöydän ääressä jonkun kirjan yli kumartuneena. Nähdessään

nuoren ystävänsä kuvastui hänen kasvoillaan liikutus ja hämmästys, ja hämmästyneeksi tunti Sorolainenkin itsensä nähdessään kuinka Valentinus oli sitten viime näkemän vanhentunut ja käynyt kyyryiseksi. Liikutettuina syleilivät he toisiaan.

— Entisen iloisen hovirunoilijan sijasta löydät sinä täällä hylyksi joutuneen ukon, — sanoi Valentinus ystäväänsä tarkastellen. Hän kertoi hovista pois joutumisensa ja jatkoi:

— Mutta paljon näytät sinäkin kokeneen. En ollut ensin sinua tunteakaan tuossa puvussa, kun lisäksi olet vanhentunut ja laihtunut. Mutta kerrohan matkoistasi ja olostasi Roomassa.

Kun Sorolainen oli tehnyt selkoa omista vaiheistaan, olivat he pitkään ääneti ja kuuntelivat kuinka raskaat sadepisarat rummuttelivat ikkunaa. Vihdoin virkkoi Valentinus ikäänkuin arastellen:

— Etkö sinä koskaan ole mielessäsi soimannut minua?

— Mistä niin? — kysyi Sorolainen ihmeissään.

— Siitä, että minä silloin yllytin sinua katolilaisuuteen kääntymään ja Roomaan matkustamaan, vaikka minun olisi vanhempana miehenä tullut neuvoa sinua kotimaahan palaamaan. Usein olen sinua muistaessani syyttänyt siitä itseäni.

— Kuinka, luuletko sinä ettei Jumala olisi minua sinuttakin johtanut katolisen kirkon kuuliaisuuteen?
— kiivastui Sorolainen ja ponnahti seisomaan.

Mutta Valentinus huomasi kuinka väkinäistä hänen kiivautensa oli ja jatkoi tyyneesti:

— Ennen kaikkea tuntuu se minusta pahalta kovia kokeneen isäsi takia.
Oletko sitä koskaan ajatellut?

Se sattui arkaan paikkaan, mutta Sorolainen tahtoi kaikin mokomin säilyttää sen eheydentunnon, jonka voimalla hän oli Roomasta saakka tänne vaeltanut ja aikoi eteenkinpäin vaelttaa. Hän sanoi:

— Isäni on minut kyllä vielä käsittävä. Minä olen juuri matkalla häntä käännättämään, ja sitten alkaa koko Suomen käännäytys. Vai oletko unhottanut mitä me täällä Krakovassa puolikymmentä vuotta sitten suunnittelimme?

— Kyllä ne muistan ... hm! Kyllä me iäkkäät miehet olemme sentään olleet lapsellisia ... ja vakavan työn sijasta pieksäneet tuulta. Kyllä ne muistan, ne silloiset, kuinka täällä suunnitelmia tehtiin, innostuttiin, huudettiin ja huidottiin aivankuin maailman valloitus olisi ollut kysymyksessä. Ja mitä on saatu aikaan? Ei mitään! Sillä aikaa kuin me suunnittelimme ja haaveilimme, ovat tapaukset kulkeneet omia teitään ja kulkeneet päinvastaiseen suuntaan kuin mitä me uneksimme. Suomea käännättämään! Etkö sinä sitten tunne viime vuosien tapauksia, että Sigismundilla ja katolisella kirkolla ei ole enää mitään tekemistä Suomessa paremmin kuin Ruotsissakaan?

— Tiedän kyllä, että verikoira Kaarle on anastanut Ruotsin kruunun, mutta mikä estää sitä takaisin vallottamasta?

— Takaisin vallottamasta, niinpä kyllä, mutta kuka sen vallottaa takaisin, minäkö vai sinä?

— Sigismund, sen oikea omistaja!

— Sigismund! — ja Valentinus naurahti ylenkatseellisesti. Hänen äänessään oli alunpitäin ollut alakuloisuuden alla katkera sävy, joka nyt pääsi yhä enemmän voitolle, kun hän jatkoi:

— Se tahdoton vetelyskö, naisten ja munkkien hempu? *Rex crastinus!* Kolmattakymmentä vuotta on hän nyt jo kantanut Puolan kruunua eikä sillä ajalla saanut mitään aikaan, ei pienimmässäkään asiassa toteuttanut sitä mitä häneltä odotettiin. Sillä aikaa kuin hänen setänsä on yötä päivää toiminut, on hän vain lojunut patjoilla naistensa seurassa ja kuunnellut imarteluja. Silloin kuin Suomi vielä kannatti häntä, ei hän sormeaankaan liikauttanut suomalaisten auttamiseksi. Ja samoin on hän kaikki puoluelaisensa jättänyt avuttomina vihollisen haltuun. Oletko esimerkiksi kuullut pater Jussoilan, Johannes Jussoilan kohtalosta?

Sorolainen pudisti päätään ja Valentinus jatkoi:

— No niin, hän joutui Pernussa Kaarlen vangiksi ja vietiin Tukholmaan. Hän olisi päässyt vapaaksi tuhannen taalerin hinnasta, mutta niin paljon ei kuningas Sigismund saanut aikuiseksi entisen hovisaarnaajansa hyväksi. Nyt äskettäin olen kuullut, että pater Jussoila on kuollut vankeudessa.

Kun Sorolainen ei puhunut mitään, jatkoi Valentinus melkein ilkeästi:

— Entä Petrus Petrosa, oletko hänestä kuullut? No niin, hänet vangittiin myös ja mestattiin Örebrossa julmalla tavalla. Kerrotaan, että häneltä kiskottiin sydän rinnasta ja viskattiin suuhun.

Kasvot tuskallisesti väänyksissä tarkasteli hän minkä vaikutuksen hänen sanansa tekisivät Sorolaiseen. Tämä seiso i ääneti, allapäin ja kalpeana. Valentinus puhui edelleen:

— Ja samanlainen kohtalo uhkaa jokaista katolilaista ja sigismundilaista, joka joutuu Kaarlen käden ulottuviin. Mene sitten ja vallota Suomi takaisin katoliselle kirkolle! Ja mitä varten vallottaa? Ettäkö laiskat munkit tulisivat vielä aatelisten lisäksi kansan niskoille ja kirkoissa alettaisiin suomenkielen sijasta latinaa höpistä?

— Mitä, onko se Valentinus Thomae, jonka kanssa minä puhun vai kerettiläinenkö minun edessäni on?
— keskeytti hänet Sorolainen kiivaasti.

— Elähän kiivastu, — sanoi Valentinus nyt paljon tyynemmin, — kyllä minä katolilainen olen ja sellaisena kai kuolenkin, mutta yhtä ja toista olen viime aikoina yksinäisyydessäni ajatellut ja monessa asiassa olen silmäni saanut auki. Ja tunnustan sen suoraan, että olen monesti katunut lutherilaisuudesta luopumistani, jolla katkaisin paluun isänmaahani. Sinne minä yhä hartaammin ikävöin, mutta täällä minun täytyy viimeiset vuoteni elää ja täällä kuolla. Ja miksi hyväksi? Elämäni on kulunut hukkaan tyhjissä haaveissa ja suuruusunelmissa. Näkyväistä ei ole muuta kuin joukko runoja ja niistäkin useimmat vetelän patjakuninkaan ja narrin ylistykseksi. Jos olisin pappina kotipitäjässäni Karjalohjalla, kuten ensimmäinen lapsuusunelmani oli, ja siellä sinun isäsi tavalla tehnyt hiljaista työtä oman kansani hyväksi, niin tyytyväisenä voisin nyt katsahtaa menneeseen elämäni.

Hän puhui harmaalla äänellä, enemmän itsekseen kuin Sorolaiselle, joka omituista raukeutta tuntien oli uudelleen vaipunut istumaan.

— Jos minä aikanani jouduinkin valheellisten unelmain uhriksi, — jatkoi Valentinus, — niin se ei ole niinkään ihmeellistä, sillä näyttihän silloin nuoren Sigismundin mukana alkavan uusi aika, mutta se minusta on ihme, että yhä vielä joutuu nuoria suomalaisia samoille harharetkille, vaikka turha olisi pitänyt jo nähdä turhaksi. Ja mitä isät saavat aikaan, sitä koettavat pojat alas repiä. Sinä et ole ainoa suomalaisen piispan poika, joka kulet näillä tein. Tiennetkö että myöskin entisen Viipurin piispan Paavali Juustenin poika, Kaspar, on kääntynyt katolilaiseksi? Hän on täällä kuningattaren hovikappalaisena. Hm! Puuttuisi vain että Agricolankin poika olisi täällä Sigismundin hovia koristamassa ja Suomen käännättämistä uneksimassa. Mutta onneksi hän sentään on kulkenut isänsä teitä ja se minulle antaa hitusen toivoa siitä, etteivät suomalaiset ole aivan häviöön tuomittu heimokunta, joka kokonaisuudessaan saisi meidän muutamain tavalla kanteleensa vieraalla rannalla pajunoksiin ripustaa. Mutta sellaista rautapiiskaa kuin Ruotsin Kaarle he kyllä monestikin vielä tarvitsevat, ennenkuin oppivat omin jaloin käymään ja käymään oikeita luonnon luomia teitä.

— Ja sinä julkeat puolustaa sitä kerettiläistä verikoiraa! — huudahti yhtäkkiä Sorolainen, joka nyt väkiryssäköllä tahtoi päästä ystävänsä sanain vaikuttamasta masentuneisuudesta sekä kohota yli särkyneen mielialan.

— En häntä puolusta, — vastasi Valentinus, — sillä tyly ja julma mies hän on, mutta sittenkin, en voi olla tuntematta häntä kohtaan miehenä enemmän kunnioitusta kuin hänen saamatonta veljenpoikaansa kohtaan. Julma hän on ja Suomelta hän verituomioillaan on lyönyt pään pois. Kasvaneeko sitten enää uutta tilalle? Mutta jos kasvaakin, ei sitä Sigismund kasvata...

— En olisi uskonut sinusta tuollaista kerettiläistä tulevan, — koetti Sorolainen itseään kiihdyttää.

Valentinus hymähti surullisesti ja sanoi:

— Tuskin sinä itsekään uskot noita kerettiläistuomioitasi, tuskin sittenkään, vaikka minä sanoisin että semmoiset miehet kuin Luther ja Agricola ovat paljon enemmän kuin kymmenen laiskaa paavia ja yhtä monta luostarillista irstaita munkkeja.

Sitä sanoessaan kävi hänen äänensä taas hieman ilkeäksi ja ärsyttäväksi.

— Jumala sinun sielusi valistakoon, onneton! — lausui Sorolainen väkinäisen juhllallisesti, nousi ja poistui huoneesta.

Valentinus Tuomaanpoika painoi päänsä käsiin ja jäi istumaan pimenevään huoneeseensa, jonka lyijypuitteisia akkunaruutuja sadevesi valeli.

* * * * *

Sorolainen tuns i itsessään jotakin katkenneen eikä hän saanut sitä enää vireeseen. Entiseen intoon ja

varmuuteen ei hän enää tuntenut voivansa kohota. Heti seuraavana aamuna oli hän Krakovasta lähtenyt matkaansa jatkamaan ja oli nyt puolitaipaleella mainitun kaupungin ja Thornin välillä. Matka sujui yhä hitaammin. Rahaa hänellä ei ollut enää ollenkaan ja suurimman osan taivalta oli hän tullutkin toimeen luostarien ja pappilain vierasvaraisuudella. Nyt hän ei ollut kahteen päivään syönyt mitään, sillä Krakovasta lähtien oli omituinen arkuus pidättänyt häntä mihinkään poikkeamasta. Aivan nääntymäisillään laahusti hän jonkunlaisella tylsällä välinpitämättömyydellä eteenpäin.

Iltapäivällä alkoi rankasti sataa. Hän oli tuotapikaa läpimärkä, vilu alkoi puistattaa ja päätä pyörrytti. Jalat tahtoivat väkisinkin kieltäytyä tottelemasta. Eräälle kummulle päästyään näki hän virstan päässä edessään pienen kaupungin tai kylän, jonka laidassa näytti olevan jonkunlainen luostari. Mutta hän tunsu, ettei hän jaksa sinne saakka kävellä. Välinpitämättömästi istui hän kivelle tien viereen, antoi sateen vapaasti valella itseään ja tunsu kuinka hänessä taas syttyi kuume. Hän ei ajatellut mitään, tirkisteli vain ruohonkortta jaloissaan.

Alkoi jo ilta pimetä ja pilvet valuivat yhä vettä. Sorolainen havahtui siitä, että kaksi ratsastajaa pysähtyi hänen eteensä. Hetkisen heitä tirkistelyään tajusi hän hämärästi, että toinen ratsastajista oli pappispukuinen, nuorenpuoleinen mies. Se tervehti häntä latinaksi ja kysyi osaaottavasti, oliko hän sairas. Sitten käski hän seuralaisensa, joka puvustaan päättäen oli palvelija, astua alas satulasta, kehottaen Sorolaista nousemaan hänen tilalleen, ajaakseen sitten yhdessä luostariin. Vaikka palvelija auttoi, oli hänen kuitenkin mahdoton päästä satulaan. Silloin laskeutui pappi maahan ja yhdessä palvelijan kanssa ohjasivat he käsipuolesta sairasta, taluttaen hevosiiaan perässä. Tahdottomana seurasi Sorolainen mukana ja tunsu rinnassaan jonkunlaista hämärää turvallisuudentunnetta.

Pilkkoisen pimeässä saapuivat he luostariin, jossa dominikaaniveljet alkoivat sairasta jesuittaa hoivata ja johon myöskin pappi seuralaisineen yöpyi. Tilan puutteessa valmistettiin papille ja Sorolaiselle, joka raukealla äänellä oli avuliasten munkkien kysymyksiin vain lyhyesti vastannut olevansa matkalla Roomasta Danzigiin, makuusijat luostarin refektoorioon. Kun priori viipyi vielä huoneessa jutellen papin kanssa, hämmästytti Sorolainen häntä äkkiä pyytämällä päästä kirkkoon rukoilemaan. Kun hän sillä hetkellä näytti virkeämmältä, ei priori hetken epäroityään tahtonut kieltää jesuittaveljeä hartauttaan harjottamasta. Hän opasti hänet luostarin kirkkoon ja sytytti kynttilän neitsyt Marian kuvan eteen. Kehotettuaan vierasta, ettei hän liian pitkällä hartaudenharjotuksella jäähdyttäisi itseään koleassa kirkossa, poistui priori jättäen hänet yksin.

Sorolainen vaipui polvilleen suojelijattarensa eteen. Hän oli siinä asemassa kauan, tuiotti vuoroin mitään puhumatta ja ajattelematta suoraan eteensä, vuoroin taas rukoili kiihkeästi ja sormieli hermostuneesti rukousnauhan helmiä. Hän ei päässyt siihen haltioituneeseen mielialaan kuin ennen, pyhä neitsyt ei esiintynyt selkeänä hänen sisälliselle katseelleen ja hänen näkemystään sumensivat kaikenlaiset kuumeiset kuvat.

Hänen päätään pyörrytti ja tyydytystä saamatta nousi hän seisoalleen. Nyt katsahti hän vasta arasti neitsyt Marian kasvoihin. Se oli Lucas Cranachin maalaus, joka Saksasta oli aikoinaan kulkeutunut tänne puolalaiseen luostariin. Sillä oli hieman vinot, kylmästi siirottavat silmät ja Sorolaisesta näytti se katselevan häntä ivallisesti.

— Portto! — kiljaisi hän yhtäkkiä vimmastuneena ja ojensi molemmat nyrkkinsä kuvaa kohti. Mutta samalla musteni kaikki hänen silmissään ja hän kaatui lattialle. Tajuihinsa tuli hän vasta siitä, että hänen huonetoverinsa, pappi, auttoi häntä seisoalleen. Auttajaansa nojaten kulki hän sitten takaisin refektoorioon. Raskaasti vaipui hän vuoteeseen ja kuin tahtomattaan huokasi hän puoliääneen:

— Äiti, äiti!

Kuullessaan nuo suomeksi lausutut sanat säpsähti pappi ja kysyi hätäisesti myöskin suomeksi:

— Mitä, oletko sinä suomalainen? Kuka sitten ja mistä?

Sorolainen havahti, horroksistaan ja karkaisi vimmastuneena ylös vuoteesta.

— Mitä, oletko sinäkin suomalainen? — huusi hän astuen papin eteen, joka kauhistuneena peräysi hänen edellään huoneen nurkkaan.

— Mitä, oletko sinäkin suomalaisen piispan poika? — huusi Sorolainen nyrkkiin puserretut kädet kohotettuina.

— Miksi raivoat, veli? — änkytti pappi kalpeana, — minähän olen hänen majesteettinsa kuningas Sigismundin hovisaarnaaja, Josephus Jussoila, Johannes Jussoilan nuorin veli.

— Hovisaarnaaja! — yltyi Sorolainen, — hovisaarnaajina ja tuulenpieksäjinä teitä, kirottuja suomalaisia, on joka paikassa, mutta ei koskaan siellä, missä teitä tarvittaisiin. Siellä kotona lyö pyöveli

kansalta pään poikki, mutta te olette patjakuninkaan ja narrin hovisaarnaajina. Miksette pysy kotona ja tee kuningaskuntia? Mutta siihenpä te hovisaarnaajat ette pysty, siksi teille on Jumala antanut Ruotsin Kaarlen rautapiiskaksi...

Hänen äänensä tukehtui, hän horjahti ja oli kaatumaisillaan. Pater Jussoila otti häntä käsipuolesta ja talutti uudelleen vuoteeseen. Hän riisui hänet hellävaroin ja laittoi peittoon.

Yhtäkkiä alkoi Sorolainen rajusti nyhkyttää, tarttui Jussoilan käteen ja kysyi eikö tämä tahtoisi ripittää häntä. Jussoila myöntyi siihen, mutta hetken kuluttua ja hiukan tynnyttyään sanoi Sorolainen:

— Ei, lukekaa minulle vain isämeitä.

Jussoila alkoi lukea, mutta sairas keskeytti hänet kiivaasti:

— Ei latinaksi, lukekaa se suomeksi!

Hiukan empien ryhtyi Jussoila noudattamaan sairaan tahtoa. Sorolainen ummisti silmänsä ja silloin hänestä alkoi yhtäkkiä tuntua, että hän on pikku poikanen ja vuoteen yli kumartuneena lukee äiti hänelle ehtoorukousta. Hän näki äidin elävänä edessään ja äiti hymyili hänelle. Silloin alkoi hänkin hymyillä, ja kun Jussoila kuului sanovan amen, kuiskasi hän: vielä kerran! ja näki yhä edelleen äidin vuoteensa yli kumartuneena.

Kun pater Jussoila pääsi toistamiseen ameneen, näytti sairas nukahtaneen. Hän korjasi peitettä ja laittausi itsekin levolle.

* * * * *

Aamulla Jussoilan noustessa makasi suomalainen jesuittaveli samassa asennossa ja sama lapsenomaisen hymy huulilla. Mutta hänen piirteissään oli jotakin jähmettynyttä ja kun Jussoila tarttui hänen käteensä, oli se kylmä ja kankea.

Saman päivän iltana kätettiin tuntematon jesuittaveli luostarin hautausmaahan ja kohta sen jälkeen nousi pater Jussoila hevosen selkään ja lähti allapäin ratsastamaan Thornia kohti, jonne hän oli matkalla.

TILIPÄIVÄN ILTANA.

Oli lauantaipäivä marraskuun keskivaiheilla 1599. Maa oli roudassa ja aamulla oli Aurajoki ollut ohuessa jäänriitteessä. Harmaana rykelmänä lepäsivät matalat talot karjapihoineen kapean ja mutkittelevan Luostariyläkadun varrella. Suorina patsaina kohosi savu valkeista torneista ja leveni liikkumattomaksi harsoksi teräksen harmaalle taivaalle. Joka talossa näkyi ulkokuoneiden seinustoilla kuivamaan levitettyjä lehmän vuotia ja lampaannahkoja, osottaen että äskettäin oli pantu toimeen syysteurastukset. Navettain takana Vartiavuoren rinteellä rähisi jätteiden kimpussa joukko koiria, harakoita ja närhiä.

Siinä missä Yläkatu kääntyi ylös Lyypekinmäelle, oli oikealla kädellä entisen Olavin luostarin alue. Sen jälkeen kun luostari kuutisenkymmentä vuotta sitten oli palanut ja Kustaa kuningas sen muureista kuletuttanut kiviä ja tiiliä Kastelholman vahvistukseksi, oli siitä nyt enää jäljellä vain säännöttömiä raunioita ja jokunen tyhjänä ammottava ikkuna-aukko. Luostarin portin kohdalta lähti kapea polku nousemaan ylös Vartiavuoren läntiselle nokalle, jota ammoisista ajoista oli nimitetty Helvetiksi. Siellä piti Pitkä Sipi krouvia.

Hänen luonaan oli kodikasta ja lämmintä. Tuvan lattialle oli sirotettu tuoksuvia katajanhavuja ja leveäsuuisessa uunissa räiskyi tuli. Akkunan edessä lähellä tiskiä istuivat myllyä pelaten seppä Markus Hollo sekä haavuri ja parranajaja Kasper Piikki. Sipi oli rynkämöisillään tiskin nojalla ja seurasi heidän peliään. Kaikki kolme täyhystivät äänettöminä myllylautaun, johon oli puukolla leikattu neliöt ja poikkiviivat. »Eipä seppä älyä siirtää», ajatteli Sipi jännittyneenä ja koetti silmäniskulla antaa merkkejä. Mutta samalla teki Hollo siirron, sai kolme riviin ja sanoi:

— Aina sitä seppä saa myllyn lukkoon.

He tyhjensivät oluttuoppinsa ja Piikki, joka oli kolmannen kerran peräseltään joutunut tappiolle, tilasi hiukan viivytellen uudet tuopit.

— Annahan vielä sitä viinaa, — kuului nyt ovensuusta, jossa istui yksinään synkän näköinen, luiseva ja kumaraharteinen mies.

— Kolmasko tuopillinen? — kysyi Sipi vastahakoisesti.

— Olipa vaikka kuudes, kyllä minä rahan maksan siinä kun muutkin. Tuossa on, jollei muuten uskota.

Hän pani hopearahan pöydälle ja Sipi täytti hänen tuoppinsa. Kulautettuaan sen puolilleen sanoi mies:

— Kyllä sitä ryypyn tarvitsee, kun on toistakymmentä kaulaa yhtenä päivänä katkaissut. Vai mitä sinä sanot, haavuri, joka liikut vähän samanlaisissa toimissa kuin minäkin?

— Pthyi! — sylkäisi Piikki ja alkoi järjestää puisia kolmikoitaan uuteen peliin.

Mies ovensuussa rupesi nauramaan.

— Piruako se siinä nyt itsekseen honottaa? — sanoi Hollo vihaisesti ja mies alkoi ikäänkuin itsekseen tuumailla:

— He, he, näytti niin hiivatin hassulta, kun Reko [Turun kirkkoherra Gregorius Teitti] talutti Kuitian nuorta herraa mestauspökyllle. Reko itki ja hoiperteli ja Juhana herra lohdutteli häntä, niin että minä luulin, että jokohan tässä pitää Rekonkin päätä tasata, he, he.

Miehet tähystivät taas kolmisin myllylautaani, tekivät ääneti siirtojaan eivätkä olleet kuulevinaan mitä mies ovensuussa löppötteli. Mutta aivankuin kiusalla jaamaili tämä:

— Kyllä oli torilla väkeä tänä päivänä, oli peijakas vie. Oli niitä katoillekin asti ja Hakolan ja Prinkkalan akkunat naamoja täynnä. Mutta kelmeni siinä monen aatelishempukan nenänpää, kun minä marski vainajan pojalta pään litkautin, he, he...

Hän kulautti viinaa, muikisti suutaan ja jatkoi:

— Mutta silloinkos hyökkää rivistä se marskivainajan äpäri ja tahtoo muka päästä heti veljensä jälestä taivaaseen, he, he. Minä tyrkkään hänet pois lavalta ja sanon, että maltahan nyt, kakara, kyllä se vuorosi sinullekin tulee, jahka tässä ensin Peipotin herraa tasailen. Ja kun se sitten viidentenä pääsee leikkiin ja nousee lavalle, niin alapas ensinnä huutaa ja purkaa sisuasi herttuan päälle, he, he. Mutta silloinpa alkoivat nihdit ympärillä huutaa ja aseitaan rämistää, niin ettei sitä saarnaa monikaan kuullut, ja minä töykkäsin häntä kylkeen, että joudupas siitä, velimies siellä taivaanportilla odottaa.

— Pthyi, paholaista! — sylkäisi taas Piikki, teki väärän siirron ja joutui tappiolle.

— He, he, hee! — nauroi kaupungin pyöveli, tyhjensi viinatuopin ja lähti hoipertelemaan ulos.

— Lähtipäs pakana viimeinkin, — sanoi Hollo ja työnsi myllylaudan syrjään. — On se silläkin miehellä ammatti.

— Eiköhän sillä ruton haaskalla vain ollut kädetkin vielä verissä? — huomautti Piikki, samalla kuin Sipi nosti tinatuopin ovipöydältä nurkkakaapin alimmalle hyllylle.

— Sillä iletöksellä täytyy olla oma vakituinen tuoppinsa, — huomautti hän ikäänkuin anteeksi pyytäen sitä, että hän kunniallisessa krouvissaan suvaitsi mokomata vierasta.

— Tuollapa taitaa tulla itse Jaakko herra, — sanoi nyt Hollo, joka oli katsellut ikkunasta alas polulle.

— Sekterikö? Niinpä tosiaan onkin, — myönsi Piikki silmättyään hänkin ulos.

— Häntä ei ole täällä näkynytkään ainakaan viikkoon, — sanoi Sipi pesää kohentaessaan. — Hän on minulle koko lailla velassa, mutta ryypyn hän tänäpäniä sietää saada vaikka ilmaiseksi, sillä yhtä ja toista sillä koiranleualla on kerrottavana tämän viikon tapauksista.

Hetkisen mentyä astui sisään vilkasliikkeinen, ukkoiässä oleva mies, jonka kookas nenä ulkoni harmaan parran keskeltä punervana ja rypyläisenä. Verestävissä silmissä oli terävä ja samalla veitikkamainen ilme. Puvussa ja koko miehen olemuksessa oli hiukan aatelismiestä, oppinutta, porvaria ja renttua.

— Herttuan rauha, ystävät ja naapurit! — tervehti hän huoneeseen tultuaan, aivasti sitten kirkkaasti pari kertaa ja meni pesän eteen käsiään hieromaan.

Hän oli kaupunginkirjuri eli sekteri, kuten Pitkä Sipi häntä nimitti, paljon nähnyt ja monia kokenut

Jaakko Teitti. Nuoruudessaan oli hän piispa Skytten kustannuksella opiskellut lainoppia Rostockissa ja Wittenbergissä, ollut sen jälkeen Kustaa kuninkaan palveluksessa ja ympäri Suomea matkustellen penkonut aatelisten vanhoja vääryyksiä ja kiskomisiasia, mitkä hän oli saattanut kuninkaan tietoon paksussa asiakirjapankissa. Sen jälkeen oli hän Yrjö Pietarinpojan hyvänä ystävänä ja puoluelaisena istunut Erik kuninkaan kuulusissa lautakunnissa, mutta kääntänyt Erikin kukistuessa nopeasti turkkinsa nurinpäin ja esiintynyt entisen ystävänsä kiivaimpina syyttäjinä. Siten oli hän vähitellen päässyt Juhanan suosioon ja ollut muun muassa kuninkaan asiamiehenä saattamassa Kaarina Maununtytärtä Liuksialaan. Moninaisia vaiheita ja onnenkeikauksia koettuaan oli hän nyt vanhoilla päivillään elellyt Turussa kaupunginkirjurin toimessa, ollen laajoine lainopillisine tietoineen ja terävine kielineen pormestarin ja raatimiesten alituisena loukkauskivenä.

Sipin vaimo tuli keittiöstä ja toi tiskille laajan puulautasen, jossa oli muutamia vasta uunista otettuja rasvamakkaroita.

— Mikä suloinen tuoksu! — huudahti Teitti sieramiaan levittäen ja pöytää lähten. — Mutta kulaus viinaa alle ja nautinto on kaksinkertainen!

Sipi kaatoi nauraen viinaa, jokainen otti siemauksen ja kävi ahnaasti makkaroihin käsiksi.

— Enpä mokomata muista saaneeni sittenkuin poikasena kotona Pernajassa, — sanoi Teitti, jolla yks-kaks oli hyppysissään vain tyhjä makkaratikku. — Kyllä sinun muijasi, Sipi, osaa makkaroita paistaa, osaa totisesti.

Sipi ymmärsi yskän ja haki sekterille toisen makkaran.

— Vietetäänpäs nyt sitten teurastajaisia, — sanoi tämä käännyttyä mielihyvin rasvasta kihoilevaa lämmintä makkaraa. — On sitä näinä päivinä verta laskettukin. Tuolla tuli polulla vastaan oikein se pääteurastaja. Taisi käydä täällä ryypyillä?

— Niin kävi. Mutta mitäs sekteri luulee, jokoahan tässä nyt viimeinkin asettuu rauha maahan?

— Mikäpä on asettuessa, — vastasi puhuteltu suu täynnä makkaraa. — Talonpojat ovat tyytyväisiä ja viskelivät lakki reuhkojaan ilmaan, kun saivat vilahdukselta nähdä herttuan viiksenpäitäkään. Ja nuo taas, joiden päät keikkuvat virpien nenässä Korpolaisvuorella ja raastuvan katolla, tuskin enää kenenkään rauhaa häirinnevät. Marskivainajan perut on selvitetty ja herttua on herrana valtakunnassa.

— Kai hänestä nyt tulee kuningas? — arveli Hollo kaivellen makkaratikulla hampaitaan.

— Se on selvää, — vastasi Teitti. — Ja, uskokaa jos tahdotte, minä sanoin jo kolmekymmentä vuotta sitten, kun näin hänet ensi kerran vanhempain veljiensä seurassa Tukholmassa, että tuosta se tulee oikea isänsä seuraaja.

— Mistä te sen näitte? — kysyi Piikki yksinkertaisesti.

— Mistä? Kaikesta minä sen näin! Koko miehen olemus oli kuin: huuti, rakkarit, järjestys maassa olla pitää! Sen silmiä esimerkiksi! Luulenpa että teillä rupeaisi housut lyömään viittätoista, jos joutuisitte silmäkkäin sen miehen kanssa, ja varsinkin jos omallatunnollanne olisi jotakin liiempää törkyä. Polvilleen valahtivat Suomen herratkin toissa päivänä linnan edustalla, kun tuomiota luettaessa herttua viikset vihasta tärähdellen astui heidän eteensä vartijajoukon keskelle. Polvilleen putosi Vuolteen herrakin, putosi niin että paksu niskansa tärähti, vaikka hän kerran oli vannonut sylkevänsä herttuata vasten silmiä, kun joutuu vastakkain hänen kanssaan.

— Hm, sääliksi käy melkein herra polosia, sillä eiväthän he muuta tehneet kuin tottelivat Sigismundia, jolle olivat uskollisuutta vannoneet, — sanoi Sipi.

— Mhyy, — äänsi Teitti ja siemasi olutta. — Se on sen alamaisen uskollisuudenkin enimmiten niin ja näin. Olivat Sigismundille uskollisia niin kauan kuin se näytti olevan edullisempaa, mutta kun hätä tuli ja nahkaa alkoi kärvellä, niin silloin: palttua uskollisuudelle ja polvilleen herttuan eteen! Suotta puhua kauniita sanoja uskollisuudesta ja ritarin velvollisuuksista, sillä monet samoista miehistä olivat aikanaan vannoneet uskollisuudenvalan myöskin Erik kuninkaalle, mutta yks-kaks kiepahtivat he kapinan puhjetessa herttuain puolelle.

— Mutta Erihän oli mielipuoli, näin sen selvästi itsekkin, kun häntä poikasena ollessani tänne Turkuun toivat, — huomautti Sipi.

— Se on sen mielipuolisuudenkin laita miten sen ottaa, — vastasi Teitti. — Joka tapauksessa hän oli lahjakkaampi hallitsija kuin tuo typerä ja vetelä Sigismund, jolta tässä pelissä olisikin oikeastaan pitänyt kaula katkaista. En minä silti sano, etteikö ollut paikallaan erottaa Erik kuningaskin, kun hän kerta hulluttelemaan rupesi, mutta miksei nyt ole mitattu samalla mitalla sille puolalaisnahjukselle, kun

on kerta yllinkyllin nähty, ettei hänessä ole miestä valtakunnasta huolta pitämään?

— Mutta eikös täällä ole meikäläisten herrojen ollut vapaampi mekastaa kuin jos Kaarle herttua olisi herruutta pitänyt? — huomautti Hollo.

— Niin, siinäpä se puntti onkin! — sanoi Teitti sormiaan näpsäyttäen. — Onhan täällä kohta kymmenisen vuotta eletty kuin omassa valtakunnassa. Mutta jos marski ajatteli joskus Suomen kuninkaaksi itsensä kruunauttaa, niin kyllä totisesti hänen olisi pitänyt viisaammin menetellä. Tilaisuus oli mitä paras, mutta siihen oli Kuitian nokinenä liian tyhmä.

— Oliko marski sekterin mielestä tyhmä? — kysyi Sipi.

— Tyhmä kuin saapas! — vahvisti Teitti.

— Ei muuta kuin raaka sisu ja jäykkä niska koko miehellä. Vaikka sen jäykkyyden ja vääjäämättömyydenkin saattoi olla niin ja näin kun oikein kovalle otti. Nähtiinpä se esimerkiksi Upsalassa Sigismundin kruunauksen aikana. Kun joutui silmäkkäin herttuan kanssa ja herttua uhkasi jättää hänet säätyjen tuomittavaksi, niin nöyrtyipäs mies, lasketti minävaivaista niinkuin kuka muu syntinen hyvänsä. Parjanneensa ja panetelleensa tunnusti herttuata kuninkaan tykönä, rukoili anteeksi ja parannusta lupasi.

— Ähää, no saikos anteeksi?

— Sai sillä kertaa ja kun erilleen pääsi, niin alotti saman pelin uudelleen. Mutta täytähän, Sipi, tuo tuoppi ja tee niitä harakanvarpaitasi sinne minun syntirekisteriini. Rahaa minulla ei ole tällä kertaa, mutta katsotaanhan sitten siinä joulun korvilla.

Saatuaan täyden tuopin eteensä jatkoi hän:

— Ja mitä siihen marskin viisauteen tulee, niin ... missä se on näkynyt? Sanokaapas.

Kun miehet eivät löytäneet vastausta, käänsi Hollo toisaalle ja vastasi kysymyksellä:

— Kuinkahan tämä rymäkkä olisi mahtanutkaan päättyä, jos marski vainaja olisi ollut vielä elossa?

— Kuinkako? Juuri siten kuin se nyt päättyi ja se vain eroa, että marskin pää keikkuisi nyt ylimpänä tuolla raastuvan katolla.

— Äläst, niinkö uskotte?

— Se on selvää. Ja siinäpä se juuri olisi nähty, että marskilta puuttui viisautta. Ajatellaanpa nyt vain, että marski olisi vielä elänyt, kun herttua sotajoukkoineen tänne tuli. Talonpojat olisivat uudestaan tarttuneet nuijiinsa ja herttuan lähettilästen johdolla kerääntyneet ympäri maan Turkuun ja marski olisi yks-kaks ollut kahden tulen välissä. Jos hän olisikin linnan puolustusväen kyennyt pitämään paremmassa kurissa kuin toiset herrat, niin olisipa vihollinenkin silloin ollut vahvempi ja leikki olisi saanut aivan samanlaisen lopun kuin nytkin.

— Olisivatkohan talonpojat enää toista kertaa uskaltaneet nuijiaan nostaa? Eivätpähän nytkään herttuan tullessa liikahtaneetkaan, — arveli Sipi.

— Olisivat varmasti lähteneet liikkeelle, siksi leppymätön viha heissä oli Noki-Klauta kohtaan. Mutta mitäs nyt, Stålarmanhan oli mies kokonaan toista maata, hänhän lepytteli ja suostutteli talonpoikia kuin ainakin viisas mies. Mitäs ne häntä vastaan olisivat lähteneet? Niin, Stålarmissa oli kykyä ja viisautta, mutta niitä marski vainajan peruja ei olisi seitsemänkään viisasta kunnialla selvittänyt.

Kun ei kukaan väittänyt vastaan, jatkoi hän:

— Jos hän viisas olisi ollut, marski vainaja, ja jos hän kerta aikoi täällä omintakeista valtaa pitää, niin kokonaan toisella tavalla hänen olisi pitänyt menetellä. Vai onko se viisasta, jos minun pitäisi hevosella ratsastaa täältä esimerkiksi Viipuriin ja minä aina levähdyspaikoissa sieppaisin ruuan hevosen edestä sekä muutoin sitä hosuisin ja räökkäisin? Mutta marskivainajahan teki juuri niin, nyli, ketti ja räökkäsi talonpoikaista kansaa kuin pahin vihollinen ja siten itse hävitti parhaan selkänöjansa. Oliko se viisasta, häh? Viisas mies olisi sovitellut ja tuumitellut, että koetetaan nyt miehissä pahimman ajan yli kantaa nämä rasiukset, jotka meillä on huovien ja nihtien ylläpidosta, ja koetetaan olla yksimielisiä ja muuten hiljakseen, niin me saamme hoitaa täällä itse omat asiamme ja annamme palttua ruotsalaiselle. Mutta ei, siihen ei marskillä ollut ällä. Onko nyt surkeampaa peliä, että silloin kun herrat puuhaavat omaa valtaa, peittoavat he talonpoikia niin että ne karkaavat hätäänsä valittamaan juuri sille, jota vastaan herrat varustelevat. Jos mitä rakentaa, niin kyllä pohja pitää ensinnä pitäväksi ja lujaksi laittaa, muuten menee kaikki myttyyn. Näkeepä sen herttuasta. Hän pitää talonpoikaa hyvänä ja siksi hänen valtansa

lepää lujalla pohjalla ja siksi hänestä tulee kuningas, vaikka seitsemän marskia ja Sigismundia olisi vastaan hosumassa. Jos marskikin olisi siitä laidasta alkanut, niin sitten en sano, kuinka taistelu olisi päättynyt.

Tuvassa alkoi olla jo pimeä. Sipi nouti keittiöstä tikulla valkean ja sytytti tiskillä sorvatussa puujalassa olevan talikynttilän.

— Mutta kova sotakarhu se marski vainaja sentään oli, ja kyllä siinä olisi tainnut herttualle olla kerraksi nujertamista, — väitti Hollo.

— Kova, kovapa hyvinkin ja karhupa hyvinkin, mutta mitä kovuudesta ilman viisautta. Vai missä marski on näyttänyt sotapäällikön viisautta? Siinäkö, ettei pitänyt sotamiehiään kurissa, vaan antoi heidän ryöstää ja peuhata minkä ikinä ilkesivät ja kun heitä nyt herttuan tultua tositoimessa tarvittiin, niin niskottelivat ja karkailivat linnasta kuin rotat tyhjästä hinkalosta. Se on sotamiehen niinkuin lapsenkin, se tarvitsee kuria jos sen mieli johonkin kelvata. Entäs näyttikö marski sotapäällikön viisauttaan seitsemän vuotta sitten Venäjän retkellä? Suurella sotajoukolla pääsee hän ihan Novgorodin eteen, mutta sen sijaan että olisi vallottanut sen ja siten pitkäksi aikaa nujertanut ryssältä niskat, poltti ja ryösteli hän ympäristöllä talonpoikain hökkeleitä ja Iivanan suolakeittämöitä. Vihollinen luonnollisesti varustautuu kostoretkelle, mutta tämä ei sitä ajattele, vaan kotiin palattuaan hajottaa päätä pakkaa sotaväen linnaleiriin. Ota sitten ja kokoa ne käden käänteessä ympäri maata, kun vihollinen tulee ja riehuu kuin paholainen Viipurin ympärillä. Niin, entä merisodassa Erikin aikana? Hän ei saanut miehistöään tottelemaan ja sai Ölannin luona selkäänsä. Silloin pantiin Joensuun herra, Klaus Horn, hänen sijalleen ja hän ajoi samalla laivastolla tanskalaiset kolmessa päivässä Juutinraumaan. Sitten kyllä kelpasi Flemingin taas ottaa amiraaliohjat käsiinsä. E-hei, elkää luulkokaan, että hän viisauden ja ansioiden perusteella sellaiseen mahtiin kohosi, vaan siksi että hän osasi pelata sellaisten vätysten kuin Juhanan ja Sigismundin kanssa. Kun hän kirosi, puhui törkeyksiä ja pyyhki nenäänsä takinhihaan, pitivät he häntä suorana ja rehtinä miehenä, johon muka saattoi paremmin luottaa kuin muihin. Mutta sanokaapas, missä ne hänen työnsä tulokset näkyvät?

— Ei missään! — puhui Teitti edelleen, kun toiset pysyivät ääneti. — Tuskin kolmea vuotta on hänen kuolemastaan kulunut, kun jo kaikki hänen yrityksensä ja ponnistuksensa ovat — fiuu! aivankuin tuuli olisi ne tiehensä pyyhkäissyt! Taikka ei, näkyy hän sentään vielä jotakin hedelmiä hänen kylvöistään. Nimittäin päät siellä raastuvan katolla, samoinkuin Helsingissä ja Viipurissakin sekä hautakummut, raiskatut naiset ja poltettujen talojen rauniot ympäri maata.

— Pitääkö sekteri sitä marskivainajan syynä, että herrain päät ovat joutuneet raastuvan katolle? — kysyi Piikki.

— Kenenkäs sitten? Herttua ne kyllä poikki lyötti, mutta marski siitä syyn kantaa. E-hei, kyllä minä asiat tiedän ja tiedän, että moni niistä älysi, mihin tässä ollaan menossa ja olisi mielellään mennyt Hornien tavalla herttuan puolelle, mutta eivät uskaltaneet siltä peikolta. Ja nyt sitä oli myöhäistä tehdä, vaan oli parasta puhua uskollisuudesta Sigismundia kohtaan. Vaikka omaa soppaansa he ovat kaikki tyyni saaneet syödä, sillä kyllä he eivät olleet paljon marskia huonommat rahvaan sortamisessa. Kyllä minä niiden vehkeet tunnen jo Kustaa kuninkaan ajoilta. Ei puhdasta omaatuntoa muilla kuin Horneilla. Ja aivan yhtä typeriä vastustustuumissaan kuin marskikin. Jos talonpoikain kapina olikin kukistettava, niin eihän silti olisi tarvinnut sellaisia teurastajaisia toimeenpanna kuin Nyystölässä ja Suursavon pappilassa. Kun talonpojat kerran nöyrytyivät ja aseensa pois laskivat, niin olisi sanonut, että no, menkää nyt kotiin ja muistakaa vasta pysyä alallanne, sillä yhtä kansaahan tässä ollaan. Mutta ei, kun käydään vain aseettoman joukon kimppuun kuin korpit ja murhataan satalukuisesta laumasta joka sorkka. Kun raajat sillä tavalla ensin lamaan lyödään, niin ota sitten ja taistele vierasta valtaa vastaan. Mutta siellä on Iivari Tavastinkin, Nyystölän pyövelin, pää Viipurin raastuvan harjalla. Ståalarm vain oli toista maata ja hänpä nähtävästi saakin päänsä pitää.

— Mutta nuori Juhana Fleming, hänellähän tässä kaikessa ei ollut osaa eikä arpaa ja kuitenkin menetti hänkin päänsä, — huomautti Sipi.

— Niin menetti ja syytönhän hän oli, vasta Puolasta tänne tullut. Nuori ja lempeäluonteinen mies, kokonaan toista maata kuin isänsä, ja sittekin: pää poikki vain! Niin se on, että isäin pahat teot lankeavat lasten päälle kolmanteen ja neljäljenteen polveen. Jos tämä viimeinen vesa olikin viaton kuin karitsa, niin kyllä isällä ja isänisällä oli sen sijaan rekisteri harakanvarpaita täynnä. Kyllä minä Kustaa kuninkaan aikana tuln tietämään sen suvun asiat. Viis kuus miestä löi Eerikki herra, Juhanan isoisä, aikanaan omin käsin kuoliaaksi ja niitä, joita hän muuten räökkäsi, pieksi ja Kuitian vankikellareissa piinasi, on kokonainen legio. Ja kun talonpojat uskalsivat mennä kuninkaalle valittamaan, saivat he tuhatta pahempaa kärsiä. Välistä piileskelivät koko kyläkuntain väet talvipakkasella metsissä Flemingin väeltä paossa. Entä miten hän maita ja taloja allensa löi? Talonpojilta riisti hän niitä joko rangaistukseksi olemattomasta rikoksesta tai osti pilkkahinnalla, kun ensin oli tehnyt heidän elämänsä mahdottomaksi. Ja kun joku alempiarvoinen aatelistyttö joutui orvoksi, niin heti oli Eerikki herra

tuppautumassa holhoojaksi. Sitten toimitti hän tytön naimisiin jonkun palvelijansa tai alustalaisensa kanssa ja kun perinnöstä tuli kysymys, löi hän lakikirjan auki ja luki kuninkaankaaresta, että jos vapaasukuinen neito menee naimisiin talonpoikaisen miehen kanssa, niin menettäköön hän rälssinsä. Tytön perintötilan otti hän itse haltuunsa ja maksoi, jos sattui hyvällä tuulella olemaan, taalerin pari korvaukseksi. Entä Knaapevainajan juttu. Muistatte kai Knaapen Jönssin, joka oli porvarina täällä Turussa? No niin, hän sai periä tädiltään, joka meni nunnaksi Naantaliin, muutaman talon Halikossa. Mutta Eerikki herrapa riistikin sen itselleen. Kun Jönssi vaati omaansa takaisin, pieksätti Fleming hänet raajarikoksi. Eikä siinä vielä kaikki, vaan kun Jönssi nosti siitä käräjäjutun, niin toi Hebla-rouva, sillä Eerikki itse oli jo sillä välin kuollut, oikeuden eteen joukon palvelijoitaan väärällä valalla todistamaan, että Jönssin syytös oli perätön. Niin, ja pakottipa vielä uhkauksilla Paimion papinkin antamaan samanlaisen väärän todistuksen. Pappi itse tunnusti sen minulle, kun minä kuninkaan käskystä kiertelin niiden vanhoja syntejä penkomassa. Niin että kyllä Kuitian Flemingellä oli vääryyksiä yhden suvun osalle ja siksi minä en ihmettelekään, jos se haara tähän nuorimpaan vesaansa sammuikin.

Hän alkoi vihellellä ja pyöritti kädessään tyhjää oluttuoppia. Kun Sipi ei ollut huomaavinaan hänen tarkotustaan, sanoi hän:

— Täytöpäs tuo tuoppi, niin saat kuulla vielä yhden asian.

Hiukan vastahakoisesti täytti Sipi hänen toivomuksensa, sillä muori oli vasta pistänyt päänsä ovenraosta ja kiirehtinyt häntä saunaan. Saatuaan tuopin eteensä istui Teitti ääneti kynttilään tuiottaen ja naputti sormellaan pöytää.

— No minkä asian? — kiirehti Sipi.

— Niin, sitä vain, että jos katsotaan talonpoikiakin, niin eivät hekään mitään karitsoita ole. Hyi olkoon sitä heidän Nokian retkeäänkin! Ryöstetään ja reuhataan kuin mitkähän ukulit ja juopotellaan joka herraskartanon oluilla. Ja kun marski Nokiolla syöttää heille muutamia lupauksia, niin kohta ollaan valmiit hieromaan kauppaa omien päälliköidensä päistä! Entä mitä minulle keväällä jutteli Pekka Juusten, joka oli mukana Savon kapinaa kukistamassa? Olavinlinnan ympäristöllä asuvat talonpojat mielivät liittyä muihin Savon kapinallisiin, mutta eivät ehtineet, kun sotaväki tuli väliin. Silloin he lähtivät yhdessä sotaväen kanssa kapinaa kukistamaan ja ryöstivät toisia talonpoikia paljon pahemmin kuin yksikään huoveista. Ihan nahatkin lehmien selästä kertoi Juusten heidän riistäneen ja monesti oli sotamiesten täytynyt mennä väliin heitä hillitsemään. Niin että se se on sitä oikeata suomalaista peliä!

Hän joi tuoppinsa tyhjäksi, nousi ja hoippui ovea kohti.

— Äh-häh, kylläpä tässä alkaakin olla jo kypsä saunaan menemään, — puheli hän nikotellen, — saunaan ja sitten huomenna kirkkoon kuulemaan kun veljenpoika rauhanevankeliumia julistaa, ja sitäpä tässä vähitellen jo tarvitaankin.

— Onko Reko maisteri sekterin veljenpoika? — kysyi Hollo, joka samoin kuin Piikkikin teki lähtöä.

— O-on, veljenpoika on. Ja pappiahan se Skytte-vainaja minustakin tarkotti, vaikka minua miellyttivätkin enemmän nämä maalliset toimet. No, samapa tuo kohta on, oli tässä pappi tai lukkari, sillä ei näillä minun raajoillani enää pitkälle potkita. Kiitos vain makkaroista ja muusta kestäytystä ja rauhallista sunnuntaita, Sipi!

Hän huojui ulos. Hollo ja Piikki taluttivat häntä polkua alas Yläkadulle, josta edellinen poikkesi Kyrön talon nurkitse omaan pihaansa. Piikki ja Teitti jatkoivat matkaansa katua pitkin. Heidän askeleensa kumahtelivat jäätyneellä kamaralla ja kuutamossa heilahtelivat heidän varjonsa kadunreunasta toiseen. Siellä ja täällä kuului navetoista illastavien lehmäin ynähelyä, rousketta ja ovien narinaa. Jossakin pihalla haukahteli koira ja siihen vastasi pitkällä ulvonnalla toinen Mätäjärven puolelta. Raikkaassa ilmassa tuntui navetan ja saunan hajua.

He tulivat torille. Täysikuu helotti etelästä ja raatihuoneen varjo lankesi pitkin tyhjää toria.

— Siinä se tilinteko tänään päätettiin, — sanoi Teitti viitaten pimennossa raastuvan edessä olevaa mestauslavaa kohti.

Tultuaan keskelle toria pysähtyivät he ja loivat silmänsä raatihuoneen katolle. Kirkkaassa kuunvalossa näkyi harjalla rautaporien nenässä rivissä viisitoista kelmeätä päätä, joiden pitkähköt varjot näkyivät selvästi kuuraisella torilla.

— Kyllä nyt akoilla syntyy taas kummitusjuttuja, — sanoi Teitti. — Viipurin raastuvan katollakin kuuluvat päät muutamana sydänyönä veisanneen erästä Daavidin psalmia. Mutta sääli äijä poloisia! Tuo tuossa oikealla on Fincke ja sen rinnalla on Vuolteen herra ja sitten Nuhialan herra. Suomen eturivin miehiä ne ovat olleet, ja usko minua, välskäri, ei se ole hyväksi kansalle, että sen ensimmäisten miesten

päät heitetään noin taivaan linnuille. Kyllä täällä tästä puolin alkaa paljon ruotsalaisempi komento, sen saat nähdä. Mutta se on juuri suomalaista, että kieputaan toinen toisensa tukassa, kunnes vieras tulee ja lyö niskaan, että istuuko pää lujassa.

Torilla erosivat Piikki ja Teitti. Edellinen meni kotiinsa Jokikadulle ja jälkimäinen lähti Kirkkokatua pitkin Napaturun puolelle, jossa hän piti asuntoa. Hyvän aikaa kuuluivat autiolla Kirkkokadulla hänen horjastelevat askeleensa, mörähtelevä yksinpuhelunsa ja nikottelunsa.

VIIMEINEN SIDE.

Oli niin kuulas, tyyni ja leppeä päivä ikäänkuin luonto olisi, tuntiessaan synkän lokakuun olevan kynnyksellä, valmistanut pois hankkiutuvalla kesälle pienen jäähyväisjuhllisuuden. Taivas oli aivan pilvetön ja Kirkkojärven pinta niin selkeän tyyni, että pienet lehtosaaret näyttivät kuin ilmassa keinuvan. Kun tuolla ja täällä irtausi koivusta tuskin kellastunut lehti, liipotteli se maahan niin hitaasti ja varovasti kuin olisi se pelännyt häiritä juhlahiljaisuutta. Mitään arkielämän ääniä ei kuulunut ja järvenpintaa pitkin olisi tarvinnut vain kirkonkellojen hyminän vieriä, niin sunnuntaituntu olisi ollut täydellinen.

Mutta mikään pyhäpäivä ei nyt kuitenkaan ollut. Vielä äsken oli rannassa kartanon alla kaikunut pesukurikkain pauke ja pelloilta kuulunut kyntäjain huuto. Vaan sitten oli pihasta tullut rantaan valkahiuksinen kumara mummo ja puhunut jotakin pesijöille ja nämä olivat vääntäneet helmansa kuiviksi sekä nousseet peräkkäin pihaan. Ja kyntäjät olivat hekin päästäneet hevosensa valjaista ja yhdessä elonkokoajain ja nauriinnostajain kanssa vaeltaneet totisina ylös kartanoon. Siellä he nyt istuskelivat, Liuksialan lukuisa työväestö, ryhmissä pihapihlajain alla sekä renki- ja piikatupien portailla.

Oli syyskuun 13 päivä 1612 ja vanha Malina muori oli itkun hiukaisemalla äänellä saattanut sanan ulos, että kuningatar lähenee loppuaan ja tahtoo sanoa jäähyväiset uskollisille alustalaisilleen. Kaikkien katseet olivat suunnattuina niitä kahta parin vaaksan korkuista ja pienillä värillisillä ruuduilla varustettua päärakennuksen akkunaa kohti, joiden takana heidän kaikkien äidillinen hyväntekijä, Kaarina kuningatar, kävi viimeistä taisteluaan. Toinen ikkuna oli auki ja siihen ilmestyi Malina muorin pää. Hän silmäili väkijoukkoa ja viittasi voudin luokseen. Tälle hän kuiskaten ilmoitti että kuningatar on taas tiedotonna kuumehoureessa ja että hän äsken tajulla ollessaan tiedusteli eikö isä Johannesta ole vielä kuulunut. Olisi nyt joku ratsupalvelijoista lähetettävä vastaan kiirehtimään häntä, sillä ei tiedä, kuinka lähellä loppu on.

Asiansa toimitettuaan palasi Malina vanhus hiljaa hiipien emäntänsä vuoteen luo. Se oli laaja, katoksella ja kirjailuilla uutimilla varustettu sänky, joka matalan huoneen sivuseinälle muodosti kuin erikoisen pienemmän kammion. Etupuolen uutimet oli työnnetty syrjään ja siellä lepäsi valkeiden lakanain välissä ummistetuin silmin ja lyhyeen hengittäen kuudenkymmenenkolmen vuotias Kaarina rouva, joka seitsentoistavuotiaana oli kolme kuukautta kruunua kantanut ja lunnaiksi siitä saanut yli neljäkymmentä vuotta täällä Suomen saloilla särkynyttä perheonneaan itkeä. Syvälle tyyneyn vaipuneena lepäsi hänen pieni, soreamuotoinen päänsä ja harmaan sileiksi olivat tasaantuneet hänen muinoin keltaiset kutrinsa, joita Erik kuningas oli niin usein hyväellen silitellyt, kun he illan hämyssä kaksin istuivat ikkunakomerossa ja linnan saleissa hymisivät soitonsävelet ja Mälarin luodoilla paloivat kokkovalkeat. Sinisen suoniverkon risteilemät silmäluomet värähtelivät ja peitteellä oleva tavattoman pieni, kuihtunut ja melkein läpikuultava käsi nyppi hermostuneesti lakanan reunaa. Hiljaa päätään nyökytellen istui rahilla vuoteen vieressä Malina, joka aikoinaan oli Ruotsista seurannut kymmentä vuotta nuorempaa emäntäänsä tänne vesien ja salojen taakse. Kuten emäntänsäkin oli hän jo melkein unhottanut syntymämaansa ja äidinkielensä sekä juurtunut tänne hiljaisten hämäläisten pariin. Kruunustaan, miehestään ja pojastaan erotetun kuningattaren surut olivat olleet hänenkin surujaan, mutta illan varjot olivat pidentymistään pidentyneet ja melkein huomaamatta olivat neljäkymmentä harmaata vuotta liukuneet ohi. Iäisyys avasi jo esirippunsa hänen emännälleen ja pian oli hänkin seuraava perässä.

Kuume tuntui olevan taas laskemassa ja sairas näytti tyyneemmältä, mutta makasi edelleenkin silmät ummessa. Aivankuin kuolevan lyhyttä hengitystä noudattaen jakoi vastapäisellä seinällä oleva vaakakello aikaa nopein kilkahduksin. Se oli Henrik Tott vainajan lahja anopilleen ja sen ainoa, lyhyin hypähdyksin etenevä viisari osotti kolmea. Painona oleva, hiekalla täytetty nahkasydän, jonka pinnalle Sigrid oli ommellut äitinsä puolikuuta esittävän vaakunan, oli enää vaaksan päässä lattiasta. Aurinko oli sivuuttanut jo rakennuksen eteläpäädyn ja sen säteet ojentuivat vinosti huoneeseen ja värillisten

ruutujen läpi kulki muodostivat kellon alle lattialle kauniin mosaikkikuvion, joka siirtyi kuningattaren vuodetta kohti, sikäli kuin kellonpaino lähenee lattiaa.

Malina pisti taas päänsä ikkunasta ja kysyi voudilta, joka nyt oli asettunut päärakennuksen portaille, eikö kirkkoherraa vielä näkynyt tulevaksi. Vouti lähti solalle tähystelemään, mutta Malina palasi entiselle paikalleen. Hän puhutteli hiljaa sairasta tarjotakseen hänelle virvottavaa juomaa, mutta ei saanut mitään vastausta. Hän näki kuumeen taas olevan yltyvässä. Kuningattaren kasvot värähtelivät tuskallisesti, mutta sitten ne äkkiä tyyntyivät ja sairas alkoi hymyillä. Silmät olivat yhä kiinni ja Malina vanhus näki ikäänkuin kuningattaren omilla silmillä mitä tämä itsekin näki ja kuin heiastuksena hänenkin ryppyiset kasvonsa milloin tuskasta värähtelivät, milloin vienosti hymyilivät.

Kuumeisina kuvasarjoina kulki sairaan sisäisen silmän ohi kohtauksia hänen kirjavasta elämästään, joka nyt viime hetkinä oli kuin uudesta elettävä. Ohdakkeinen oli taival ollut ja kosteikkoja ani vähän. Yksi oli ollut erikoisen ihana ja ehyt onnenhetki, jonka hän pitkien ja yksinäisten talvi-iltojen hämyssä Liuksialan tuvassa tai kesäisin Kirkkojärvellä soudellessa oli yhä uudelleen mielessään elänyt ja joka nytkin kuumehoureessa sai hymyn hänen kuihtuneille kasvoilleen.

Hänen päähänsä ei oltu vielä laskettu onnetonta kruunua ja hän, vasta seitsentoistavuotias, eli sala-avioliitossa Erikin kanssa. Oli kesäinen ilta ja lähdettiin Mälarille soutelemaan. Erik oli viimeiset päivät ollut tavattoman lempeä, hyvä ja oikeamielinen sekä hoitanut miehuudella hallitustoimia. Hän, »pikku Kaarina», oli saanut hänet pidätetyksi eräästä teosta, jolla olisi voinut olla sangen turmiolliset seuraukset, ja nyt tahtoi Erik palkita sen lemmitylleen. Kun kuninkaallinen venhe, jossa oli vain Erik ja hän, sylissänsä vuoden vanha Sigrid, sekä kaksi soutajaa, työnnettiin illan hämyssä peilitynneelle järvelle, syttyi luodoissa ja etäisillä rannoilla kokkotulia kuin itsestään ja vedenpintaa kiirivät soitonsävelet, joita lehtoihin kätkeytyt soittajat esiin loihitivat. »Tämä kaikki on sinua varten, Kaarinaiseni», sanoi Erik, otti käteensä luutun ja alkoi sitä nappaillen laulaa. Kuningas oli koko iltapäivän ollut huoneeseensa sulkeutuneena ja siellä oli hän kirjottanut ja säveltänyt Kaarinalle runon, jonka hän nyt lauloi. Tuo ilta oli kaikkine pikkupiirteineen painunut lähtemättömästi hänen mieleensä ja milloin hän vain oli ummistanut silmänsä elääkseen sen uudelleen, oli se harmaiden vuosien takaa kohonnut hänen eteensä kuin ihana kangastus. Hän näki niin elävästi Erikin kosteat silmät ja kuuli hänen värähtelevän syvän äänensä kun hän luutun kieliä nappaillen lauloi:

»Rikasten oven luo kun kuljen, useinkin näen sen lukitun; mun tyttön' oveaan ei sulje: min' olen hänen ja hän on mun. Jokainen mieltään noutakaan, minä paimenuistani lemmin vaan.

Ei kultaa, aarteit' ole hällä, mut niitkö ma pyytäisin! Hän sydämellään lämpimällä on kallihimpi kultaaakin. Jokainen mieltään noutakaan, minä paimenuistani lemmin vaan.»

Mutta kangastus särkyi ja sairaan kasvoilta hävisi kuumeenomainen hymynhohde. Kuvat vaihtuivat ja syvä epätoivo ja kauhu kasvoillaan juoksi hän nyt läpimärkinä ja rikkireivityn helmoin Odensalan metsissä. Kamalat Sture-murhat olivat kuninkaan saaneet mielipuoleksi ja hän oli jo kolme päivää ollut teillä tietämättömillä. Ja kun hän, Kaarina, seuralaisineen hänet vihdoin löysi kurjissa talonpoikaisrepaleissa puun juurelle kyyristyneenä, tahtoi kuningas kauhusta tuiottavin silmin paeta heitä kaikkia, huudellen epätoivoisella äänellä hyvää enkeliään Kaarinaa, jota hän ei tuntenut.

Mutta tuo Erikin särkynyt ääni toi yhtäkkiä näkyviin toisen kuvan. »Kaarina, Kaarina», kuuli hän Erikin epätoivoisen ja särkyneen äänen, »Kaarina, kuuletko sinä ääntäni, suutele Kustaata minun puolestani!» Niin oli Erik huudellut Vesteråsin linnan ahtaassa vankikomerossa sen jälkeen kun heidät oli vankeutensa viidentenä vuotena toisistaan erotettu. Poloinen Erik, jolle oli uskoteltu, että Kaarina lasten kanssa asuu samassa linnassa, vaikka hän onnensa haaksirikossa oli jo silloin ajautunut Suomen rannoille ja vuodatti kyneleitänsä samassa Turunlinnan huoneessa, missä Erik sitä ennen oli vuoden päivät synkkänä astellut. Vasta paljon myöhemmin oli hänelle noista Erikin huudoista kerrottu, mutta silti oli hän usein elävästi kuullut ne milloin levottomassa unessa, milloin myrskyn ulvonnassa syysiltoina ja samalla hän aina oli nähnyt Erikin epätoivoisen katseen sellaisena kuin siellä Odensalan metsässä.

»Kaarina, suutele Kustaata minun puolestani!» Niin, se viskasi näkyviin kuvan hetkestä, jolloin elämän okaat olivat hänen sydämeensä kaikista syvimmälle tunkeneet. Tuskin oli hän lapsineen päässyt asettumaan Turun linnaan, kun sinne saapuivat kruununriistäjän Juhana kuninkaan asiamiehet ottamaan häneltä pois seitsenvuotiasta poikaansa, kruununprinssiksi syntynyttä Kustaata. Mielipuolisuutta lähenevällä epätoivolla oli hän puristanut syliinsä vapisevan pojan, kun kuninkaan kätyrit aikansa houkuteltuaan olivat alkaneet käydä julkeiksi. Kustaa itki ja huusi ja pusertui suonenvetoisesti hänen kaulaansa ja kun hän tainnuksistaan heräsi, oli Kustaa poissa ja hänen kasvojaan silitteli orvoksi jäänyt Sigrid, joka itkien vakuutteli, ettei hän ikinä äidistä luovu.

Malina oli ollut kohtauksessa saapuvilla ja monena pitkänä iltana oli hän yhdessä emäntänsä kanssa, kun puhuttiin maailmalla harhailevasta ja vallanhimoisten setiensä vainoomasta Kustaa prinssistä,

kokenut uudelleen saman sydäntä kiertävän tuskan. Sairaana väentyneistä kasvoista ja kiihkeästä hengityksestä käsitti hän, että kuningattaren mielessä kuvitteli taas tuo hetki. Se pisti niin kummasti vielä vuosikymmenten takaa hänenkin sydämeensä ja hiljaa nyhkyttäen kätki hän kasvonsa liinaan.

Pihalta kuului kavion kopsetta ja avonaiseen akkunaan ilmestyi voudin pää. Mutta kun Malina ei huomannut häntä eikä kuullut hänen kuiskaustaan, poistui hän ja kohta sen jälkeen aukeni arkihuoneesta kuningattaren makuukammioon johtava ovi ja sisälle astui Kangasalan iäkäs kirkkoherra, Johannes Henrici Agricola. Hän oli vasta vuoden paikkeille ollut Kangasalla, mutta heti alunpitäin oli hänestä tullut Kaarina rouvan isällinen lohduttaja ja ahkera vieras Liuksialassa. Nyt kuningattaren sairauden aikana oli hän yhtä mittaa oleskellut Liuksialassa, kunnes pari päivää sitten, kun sairas oli näyttänyt rupeavan toipumaan, oli lähtenyt kirkolle virkatoimiinsa. Mutta aamulla oli kuningatar sanonut Malinalle, ettei hän enää iltaa näe, ja silloin oli mies ratsain lähetetty hakemaan »isä Johannesta», kuten Kaarina rouva häntä nimitti vanhan katolilaisen tavan mukaan. Ratsurenki ei ollut kuitenkaan tavannut kirkkoherraa kotona, sillä tämä oli lähtenyt käymään Anna rouvan luona Vääksyssä. Sinne oli juuri monien vaiheiden kautta saapunut kirjeitä Novgorodista Anna rouvan mieheltä Hannu Boijelta ja sisarenpojalta Jaakko de la Gardielta, joka suomalaisella sotajoukollaan oli jo vuoden päivät pitänyt Venäjää valtansa alla. Kirjeissä oli ollut uutisia Liuksialan Kaarina rouvallekin ja kirkkoherra oli ollut juuri lähdössä saattamaan niitä asianomaiselle, kun hakemaan lähetetty palvelija saapui häntä kiirehtimään.

Kirkkoherra läheni hiljaa sairasvuodetta ja laski hellävaroen kätensä sairaan otsalle, jolle tuskalliset entisyyden kuvat olivat pusertaneet hikihelmiä. Vähitellen tyyntyivät kuningattaren kasvot ja hetken kuluttua avasi hän silmänsä. Hän katsoi kirkkoherraa kuin unesta heräävä, joka tarvitsee vähän aikaa tajutakseen ympäristöönsä. Mutta kuumeen ilme hänen katseestaan häipyi ja tunnettuaan isällisen ystävänsä sanoi hän raukealla äänellä:

— Lintu poloinen räpyttää siipiään ja on valmis lentoon, mutta yksi side sitä vielä pidättää. Te tiedätte, rakas isä, Kustaa, minun poikani, minun poikani!

Harmaapäinen kirkkoherra kumartui liikutettuna hänen puoleensa ja sanoi:

— Herramme on nyt katkaissut senkin siteen ja päästää linnun vapauteensa.

Sairas katsoi häneen kysyvällä ihmettelyllä ja kirkkoherra jatkoi:

— Vääksyn Anna rouva on saanut Venäjältä kirjeitä ja Jaakko herra ilmottaa, että prinssi Kustaa on jo viisi vuotta sitten kuollut. Jaakko herra on nähnyt hänen hautansakin koivistossa Kashinin kaupungin luona.

— Jumalan kiitos, nyt minä ilolla erkanen täältä, — kuiskasi kuningatar ja ummisti silmänsä.

Hetken kuluttua avasi hän ne uudelleen ja halusi päästä istuvaan asentoon, voidakseen nähdä vielä päivänpaisteiselle pihalle. Malina auttoi häntä varovasti istualleen ja työnsi tyynyjä hänen tuekseen.

— Viisi vuotta sitten, sanoitte te? — kääntyi hän kirkkoherran puoleen ja jatkoi, kun tämä oli päätään nyökäyttäen myöntänyt:

— Sehän ilmoitettiin minulle jo silloin ... Kustaa itse ilmotti, vaikka minä en ole tohtinut siihen luottaa.

Kun kirkkoherra katsoi häneen kysyvästi, kertoi Kaarina hiljaisella ja katkonaisella äänellä, kuinka hän talvella viisi vuotta sitten istui yksinään arkihuoneessa ja hämärän tullen työnsi rukin syrjään ja kuunnellen lumen suihketta akkunaruuuihin antoi ajatustensa kuten tavallista liittää maailmalle poikaansa etsimään. Silloin vaipui hän jonkunlaiseen unenhorrokseen ja vavahti siitä, että hänen kasvojaan sivusi kylmä ilmanhenki. Hämärästä ilmestyi hänen eteensä Kustaa sellaisena kuin hän oli kerran hänet Tallinnassa tavatessaan nähnyt, laihana ja kuluneeseen mekkoon puettuna. Kun hän ojensi kätensä syleilläkseen poikaansa, väistyi tämä kiiruusti ja häneen katsomatta sekä häipyi näkymättömiin. Silloin oli hänen mieleensä tullut, että Kustaa on nyt jättänyt tämän elämän.

Kun oli hetkinen oltu ääneti, ilmotti kuningatar haluavansa tulla herranehtoisesta osalliseksi. Ja kun kirkkoherra oli asettanut kalkin hänen huulilleen ja tuli ehtoollisasetuksen loppusanoihin: »— — kätkeköön sinun sielusi ijankaikkiseen elämään», värähti hänen äänensä ja hänet valtasi ihana liikutus, sillä koskaan ei hän ollut ennen seisonut kuolevan äärellä, joka olisi ollut kypsyeempi iankaikkiseen elämään. Liuksialan Kaarina kuningattaren maallinen majakin oli kuin pitkien kärsimysten sielulliseksi hiuentama ja kirkastama.

Kun pyhä toimitus oli päättynyt, laski Malina emäntänsä jälleen pitkälleen. Silmät puoliummessa näytti hän katselevan kuin johonkin etäisyyteen. Kirkkoherra ja Malina istuivat ääneti. Kellonpaino oli koskettamaisillaan lattiaan ja mosaiikkikuvio kiipesi sängynreunaa ylös. Hetkisen kuluttua siirtyi se

kuningattaren kasvoille, jotka nyt olivat kuin glorian ympäröiminä. Liikutuksensa unhottaen katsoivat kirkkoherra ja Malina kaunista näkyä.

Mutta kellon paino oli ehtinyt lattiaan ja se pysähtyi yhtäkkiä. Viisari osotti viittä. Malina muori havahtui, nousi seisomaan ja lähestyi vuodetta. Kuningattaren huulilla oli tyyni hymy, silmät katsoivat yhä etäisyyteen ja kun Malina laski kätensä hiljaa hänen otsalleen, oli se kylmä.

— Erinnyt! — kuiskasi hän hiljaiseen itkuun hyrähtäen ja sulki emäntänsä silmät. Kirkkoherra kumarsi päänsä alas ja rukoi hiljaa. Ja hetken kuluttua levisi ulkona ääneti odottaviin väkijoukkoihin kuin tuntumattoman tuulenhengen levittämä tieto:

— Kuningatar on kuollut.

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK AIKAKAUSIEN VAIHTEESSA: HISTORIALLISTIA
KERTOMUKSIA ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

**Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™
electronic works**

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this

work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™’s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by

the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.